

IVADAS

Baudžiamasis procesas skirtas greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas, tinkamai pritaikyti įstatymą ir tokiu būdu užtikrinti teisingą baudmės paskyrimą kaltam asmeniui. Praktiniam šių tikslų įgyvendinimui tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas teisėsaugos institucijų pareigūnams būtinos įrodomosios žinios. Dažniausiai jos gaunamos iš liudytojų ir tampa viešojo intereso gynimo prielaida. Vis dėlto pasaulinė baudžiamojo proceso praktika rodo, kad privataus intereso prioritetas prieš žutbūtinį tiesos baudžiamojoje byloje išaiškinimą formuoja valstybės ir visuomenės bei tarpvalstybinius tarpusavio pasitikėjimu grindžiamus santykius. Procesinė taisyklė, atleidžianti liudytoją nuo parodymų davimo pareigos yra bandymas derinti viešojo ir privataus intereso siekius. Ši taisyklė yra teisinė socialinio dialogo tarp teisėsaugos organų ir visuomenės narių išraiška, pavadinta liudijimo imunitetu.

Besiformavę vystantis žmonijai liudijimo imunitetai turi galias istorinės raidos šaknis. Skirtingi laikotarpiai pagal moralines visuomenės vertybes, religinius įsitikinimus bei socialines, ekonomines, politines sąlygas koregavo šio subinstituto reglamentavimo ribas. Jau romėnų teisės laikais kalbėta apie asmeninį ir gynėjų liudijimo imunitetą, o sustiprėjusi viduramžiška bažnyčios įtaka pamatus padėjo šiandieninei dvasininkų atleidimo nuo parodymų davimo pareigos sampratai. Kintant valstybių padėtimis kitų valstybių atžvilgiu, keitėsi ir liudijimo imunitetų įgyvendinimo formos. Tačiau jų uždaviniai bei tikslai liko nepakitę. Amžių bėgyje liudijimo imunitetai neprarado savo aktualumo ir išliko vienijančia valdžios institucijas ir visuomenę grandimi. Šiandien jie reglamentuojami daugelio pasaulio valstybių įstatymuose.

Pastaraisiais metais Lietuvos baudžiamajame procese pradėta intensyviai ieškoti optimalaus liudijimo imunitetų reglamentavimo varianto. Ir tai visiškai suprantama. Siekdama neturėti suvaržymų visuomeniniame – politiniame gyvenime mūsų šalis pasirinko demokratinės valstybės kelią. Atsiradusios naujos bendradarbiavimo su užsienio valstybių teisėsaugos institucijomis bei mokslininkais galimybės prisideda prie efektyvių baudžiamojo teisingumo realizavimo praktinių instrumentų paieškos. Lietuvos Respublikoje, kaip ir kitose sovietinį jungą patyrusiose valstybėse, stebima liudijimo imunitetus turinčių asmenų rato plėtimo tendencija. Tokiu būdu sudaromas procesinis pagrindas efektyviau ginti demokratinėje valstybėje pripažįstamas konstitucines asmens teises bei laisves. Vadinasi, ir tinkamai įgyvendinti tarptautinius įsipareigojimus.

Liudijimo imunitetas yra išimtis iš bendros liudytojo pareigos duoti parodymus apie jam žinomas baudžiamajai bylai tirti ir nagrinėti reikšmingas aplinkybes. Galiojančioje Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) redakcijoje jis suteikiamas ne tik asmens interesų ir jo tarpasmeninių santykių harmonijos užtikrinimui bei baudžiamosios justicijos nuo melagingų

parodymų apsaugai (paties asmens {BPK 80 straipsnio 1 punktą}, jo šeimos narių ar artimų giminaičių liudijimo imunitetas {82 straipsnio 2 dalis}). Dėl veiksmingo profesinių pareigų realizavimo nuo liudijimo pareigos taip pat atleidžiami tam tikri nacionaliniai subjektai (teisėjai {BPK 80 straipsnio 2 punktą}, advokatai ir procesiniai atstovai {BPK 80 straipsnio 3 punktą}, dvasininkai {BPK 80 straipsnio 4 punktą}, viešosios informacijos rengėjai, platintojai, jų savininkai, žurnalistai {BPK 80 straipsnio 5 punktą}). Bendrąjį imunitetą, t. y. imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos turi diplomatai ir konsulai. Jiems taikoma „leidiminė“ asmens neliečiamybės panaikinimo tvarka (BPK 5 straipsnio 2 ir 3 dalys) bei tarptautinių įsipareigojimų nulemtas liudijimo imuniteto taikymas (1961 m. Vienos konvencijos dėl diplomatinių santykių 31 straipsnio 2 dalis ir 1963 m. Vienos konvencijos dėl konsulinių santykių 44 straipsnio 3 dalis). Valstybiniai aukštas pareigas užimantys subjektai (pavyzdžiui, Seimo nariai, ministrai ir kt.) naudojami Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) garantuojama asmens neliečiamybe, tačiau nuo liudijimo pareigos neatleidžiami.

Vadovaujantis Lietuvos ir užsienio valstybių mokslininkų bei praktikoje dirbančių autorių mintimis bei teisminės praktikos (Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Europos žmogaus teisių teismo) pavyzdžiais ir normine medžiaga (BPK, advokatūros, valstybės ir tarnybos paslapčių, visuomenės informavimo, teismų ir kitais įstatymais) teigtina, kad proceso įstatyme pateikiama liudijimo imunitetų nuostata dar neišsprendžia eilės klausimų, galinčių prisidėti prie netinkamos praktikos formavimo. Pavyzdžiui, neišspręstas dvasininkų liudijimo imuniteto subjektų ir dalyko klausimas: proceso įstatymas vis dar leidžia diskriminuoti oficialiai Lietuvoje pripažintų religijų, kurių apeigose išpažinties atlikimo procedūra nėra aiškiai išreikšta kunigus bei tikinčiuosius. Be to, nenumatytas pagal Kanonų teisės kodeksą galinčio dalyvauti išpažinties procedūroje vertėjo procesinis statusas. Taip pat neatmestina tikimybė, jog atstovas pagal įstatymą kaip ir gynėjas ar atstovas pagal įgaliojimą savo pareigų vykdymo metu sužino tam tikrą informaciją. Pagal BPK 80 straipsnio 3 punktą ji sudarys liudijimo imuniteto dalyką. Atrodytų, atstovui pagal įstatymą lygiais pagrindais su gynėju ir atstovu pagal įgaliojimą liudijimo imunitetas suteiktinas. Tačiau BPK 54 straipsnio 3 dalis atstovą pagal įstatymą kaip liudytoją apklausti leidžia. Remiantis nurodytais probleminiais aspektais magistro darbe ieškoma atsakymų į klausimus: „kokia yra liudijimo imunitetą turinčių asmenų rato problematika teisinių vertybių kontekste?, kokiais argumentais remdamasis įstatymų leidėjas liudijimo imunitetą suteikė BPK 80 straipsnyje įtvirtintoms liudytojų rūšims?, ar liudijimo imunitetų reglamentavimas šiandieninėje Lietuvos įstatymų bazėje yra pakankamas tam, kad garantuotų efektyvų parodymų fiksavimą ir padėtų įgyvendinti teisingumą?“. Norint surasti atsakymus į iškeltus klausimus ir nešališkai atskleisti žinias, tyrimo metu buvo taikomi šie **metodai**:

1. istorinis; 2. sisteminės analizės; 3. mokslinių šaltinių studijos; 4. indukcinio – dedukcinio pažinimo; 5. lyginamosios analizės ir sintezės, taikant teorinį prognozavimą.

Remiantis tuo, kas buvo pasakyta, nesunku išskirti ir šio darbo tyrimo **objektą**, kuris yra tarptautinės, konstitucinės ir baudžiamojo proceso teisės normų, reglamentuojančių liudijimo imunitetą, visuma ir jų realizavimo praktika Lietuvos Respublikos baudžiamajame procese. Nurodytas objektas leidžia suprasti, kad tyrimo **dalykas** – baudžiamieji procesiniai santykiai, susiklostantys įgyvendinant liudijimo imunitetus. Darbo **tikslas** – atskleisti Lietuvos Respublikos liudijimo imunitetų reglamentavimo teorines ir praktines problemas atsižvelgiant ne tik į tiesiogiai BPK įtvirtintas nuostatas, bet ir į konstitucines vertybes bei pateikti rekomenduotinus problemų sprendimo būdus. Magistro darbe ieškoma patvirtinančių arba paneigiančių šias **hipotezes** teisinių argumentų –

1) liudijimo imunitetų suteikimo aplinkybių sąrašas proceso įstatyme yra baigtinis, tačiau nuo pareigos duoti liudytojo parodymus atleidžiamas kur kas platesnis nei nurodoma BPK 80 straipsnyje ir 82 straipsnio 2 dalyje subjektų ratas;

2) imperatyvus profesinių liudijimo imunitetų traktavimas praktinėje teisėsaugos institucijų veikloje neleidžia įgyvendinti procesinio sumanymo apsaugoti į tam tikros profesijos atstovą besikreipusiojo interesus.

Darbo **uždaviniai** yra šie:

1. Išsiaiškinti teisinio imuniteto sampratą teisės šakų mokslininkų darbuose bei pateikti liudijimo imuniteto sąvoką baudžiamajame procese;

2. Nurodyti liudijimo imuniteto vietą ir reikšmę baudžiamojo proceso imunitetų sistemoje;

3. Išanalizuoti liudijimo imunitetų temai aktualias tarptautinių dokumentų normas, Lietuvos bei užsienio valstybių įstatymų nuostatas ir pateikti jų apibendrinimus;

4. Išryškinti liudijimo imunitetų praktinio realizavimo problemas nacionalinėje bei tarptautinėje teismų praktikoje;

5. Pateikti rekomendacijas liudijimo imunitetų subinstituto optimizavimui.

Pirmoje dalyje apžvelgiamos teorinės liudijimo imunitetų sampratos prielaidos, kurių pagalba daromi apibendrinimai susiję su galimybių neliudyti baudžiamajame procese koncepcija. Antroje ir trečioje dalyse, taikant dokumentų ir lyginamosios analizės bei sintezės metodus, aptariamos liudijimo imunitetų rūšys ir pateikiamos subinstituto reglamentavimo kaitos gairės.

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, išryškinamos rekomendacijos, nurodomi šaltiniai, atskleidžiama darbo santrauka.

1. LIUDIJIMO IMUNITETO SAMPRATA

Susiklosčius įvairiausioms gyvenimiškoms situacijoms žmonių santykius lydi liudytojai, todėl jų vaidmuo teisiniame visuomenės gyvenime buvo, yra ir išliks svarbus. Liudytojai kaip įrodomosios informacijos šaltinis savo parodymais padeda nustatyti tiesą baudžiamajoje byloje ir tokiu būdu tampa teismo „akimis ir ausimis“ [78, p. 391]. Vis tiktai procesinio įstatymo nustatytais atvejais liudytojų parodymų svarba nusileidžia liudijimo imunitetų reikšmei. Žmonijos istorijos tėkmėje besikeitęs liudijimo imunitetų subinstitutas šiandieniniame baudžiamajame procese ne tik nepraranda savo pozicijos, bet atvirkščiai – stebima atleidžiamų nuo liudijimo pareigos asmenų rato plėtimo tendencija. Suprantama, išimtinę padėtį procese liudytojui garantuojanti norma turi būti sąlygota svarbesnio nei tiesos nustatymas baudžiamajoje byloje tikslo. Šiandieniniame procesiniame įstatyme pamažu atsisakoma sovietmečiu gyvavusio absoliutaus visuomeninių pareigų vykdymo lygybės principo ir vis labiau atsigręžiama į žmogaus teises. Liudijimo imunitetai nebesiejami tik su profesinių užduočių sprendimu, atskirta absoliučiai negalinčių liudyti asmenų kategorija [9]. 1992 m. spalio 25 d. referendume priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalies nuostata draudžianti versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narį ar artimą giminaitį tapo asmeninio liudijimo imuniteto konstituciniu pagrindu [5]. Liudijimo imunitetas taip pat suteiktas teisėjui, dvasininkui, viešosios informacijos rengėjui, platintojui, savininkui bei žurnalistui. Siekiant suvokti įstatymų leidėjo logiką tam tikrus asmenis atleisti nuo liudijimo pareigos, visų pirma, būtina išsiaiškinti magistro darbo temą sudarančių sąvokų „liudytojas“, „teisinis imunitetas“ ir „liudijimo imunitetas“ teorines reikšmes bei prasmes. Šių sąvokų samprata yra teorinė antrojoje ir trečiojoje darbo dalyse atliekamo kokybinio tyrimo prielaida.

Lietuvos Respublikos baudžiamajo proceso įstatymo I dalies V skyriaus pirmojo skirsnio nuostatos skirtos liudytojų procesinės padėties reglamentavimui. BPK 78 straipsnio normoje nurodyta, jog liudytoju laikomas kiekvienas asmuo, kuris gali būti šaukiamas į apklausą ir apie kurią yra duomenų, jog jis žino kokių nors bylos išsprendimui reikšmingų aplinkybių [10]. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Nr. R (97) 13 valstybėms narėms dėl liudytojų bauginimo ir gynybos teisių pateikiama ekspertus bei vertėjus apimanti liudytojo sąvoka [48, p. 133]. Tačiau tarptautinėje teisinėje kalboje taikoma plečiamoji liudytojo sąvoka sudaro pagrindą nukrypti nuo liudytojo kaip savarankiško baudžiamajo proceso dalyvio sampratos [27, p. 189].

Asmuo, tyrimo institucijos manymu turintis žinių apie aplinkybes ir faktus, turinčius reikšmės baudžiamajam procesui, nustatyta tvarka šaukiamas pas ikiteismino tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą [37, p. 192]. Sistemine procesinio įstatymo analizė leidžia teigti, jog liudytojo šaukimo tikslas – teisingų parodymų davimas apie bylos sprendimui reikšmingas aplinkybes (BPK 83 straipsnio 1

dalį). BPK 78 straipsnyje liudytojo sąvoka siejama su šaukimo gavimu, t. y. liudytoju tampama nuo pranešimo apie būtiną dalyvavimą procesiniame veiksme momento [27, p. 22]. Tačiau liudytojo sąvokai apibrėžti svarbūs yra ir subjektyvieji kriterijai, susiję su socialinio bei psichologinio pobūdžio elementais: potencialas būti liudytoju iki valstybės institucijų reakcijos bei asmens galėjimas suvokti ir kiek įmanoma objektyviau perteikti žinomą informaciją [44, p. 99 – 107]. Dėl šios priežasties liudytojais pagal BPK 79 straipsnį negali būti dėl fizinių ar psichinių trūkumų negebantys teisingai suvokti bylai reikšmingų aplinkybių asmenys. Būtina suprasti, kad liudytoju gali būti tik turintis subjektiškumą asmuo. Teisumą kaip protinį gebėjimą duoti parodymus turi kiekvienas asmuo. Tuo tarpu veiksnumas yra teisinė gebėjimo suvokti bylai reikšmingas aplinkybes savybė, kuri leidžia asmeniui duoti parodymus [74, p. 84]. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad teisinį pagrindą naudotis liudijimo imunitetu sudaro ne tik proceso norma, nurodanti aplinkybes dėl kurių asmenys negali būti apklausiami kaip liudytojai, bet ir fizinio asmens subjektiškumo turinį sudarančių elementų, t. y. teisumo ir veiksnumo, konstatavimas. Skirtingai nuo kitų teisės šakų veiksnumo įgijimo momentas baudžiamojo proceso teisėje nesiejamas su amžiaus riba, nes suvokti įvykio aplinkybes gali tiek mažametis, tiek garbaus amžiaus asmuo.

Proceso įstatyme išskiriama liudijimo imunitetą turinčių asmenų kategorija turi visus aprašytus liudytojams reikalingus požymius, tačiau duoti parodymus visvien neįpareigojama. Turime situaciją, kai galintis duoti liudytojo parodymus asmuo neprivalo jų duoti [68, p. 418]. Procesinis atleidimo nuo liudijimo pareigos pagrindas yra imuniteto institutas. Bendrąja prasme „imunitetas“ (*lot. k. – immunitas [immunitatis]*) – tai laisvumas nuo ko nors. Jurisprudencijoje imunitetas suprantamas kaip išimtinė užimančių ypatingą padėtį valstybėje asmenų teisė jų atžvilgiu netaikyti kai kurių bendrųjų įstatymų [80, p. 328]. Konstitucinis Teismas 2000 m. išaiškino, jog imunitetas yra asmens neliečiamybės papildoma garantija, kuri būtina tinkamam profesinių pareigų vykdymui [24]. Imunitetas įteisina nepaklusimo kai kurioms visuotinėms taisyklėms galimybę.

Mokslinę imuniteto sampratą analizavę autoriai A. V. Malko, S. J. Sumenkovas, A. O. Podūbnij nurodo, jog „imuniteto“ sąvoka ne nauja teisės mokslams. Tačiau akylo dėmesio objektu ji tapo palyginus neseniai įstatymų leidėjui išplėtus imunitetą turinčių asmenų ratą. Rytų Europos mokslininkų darbuose teigiama, kad imunitetas yra visuomeninių santykių teisinės reabilitacijos instrumentas, pasireiškiantis lengvatų ir privilegijų pavidalu [101, p. 67]. S. J. Sumenkovas teisiniu imunitetu laiko ypatingą tarptautinės teisės, Konstitucijos ir įstatymų normose nurodytų subjektų materialinę – procesinę privilegiją, suteikiančią specialų statusą patraukimo teisinės atsakomybės arba įtvirtintų pareigų įvykdymo atvejais. A. V. Malko teisinio imuniteto sampratą papildė nurodydamas, jog lengvatų ir privilegijų suteikimas yra susijęs su asmenų išlaisvinimu nuo įstatymiškai paskirtų pareigų vykdymo ir atsakomybės dėl tinkamo jų funkcijų įgyvendinimo.

Imunitetas yra tarpšakinis, didžiausio dėmesio jį realizuojant dėl plačios naudojimo apimties, griežtų sankcijų sulaukiantis administraciniame ir baudžiamajame procesuose, institutas. Teisinis imunitetas yra ypatinga asmens neliečiamybės atmaina, suteikianti savo turėtojams labai reikšmingą pranašumą – teisinę neliečiamybę [97, p. 17, 23].

Imunitetas laikytinas savarankiškos teisinės prigimties kategorija, todėl literatūroje sutinkamas imuniteto gretinimas su privilegijomis ir lengvatomis nėra tikslus. Visų pirma, privilegijos įkūnija pranašumus, vadinamas teigiamas lengvatas, tuo tarpu imunitetai, priešingai, turi neigiamų lengvatų atspalvį (pavyzdžiui, išlaisvinimas nuo pareigų vykdymo ar atsakomybės). Imuniteto „neigiamumas“ – jo specifinis bruožas, leidžiantis apibrėžtu būdu siekti nustatytų tikslų. Antra, imuniteto tikslas yra tarptautinių, valstybinių ir visuomeninių funkcijų, oficialių tarnybinių pareigų įvykdymo užtikrinimas. Trečia, asmenų ratas, kuriems suteiktas imunitetas, turi būti aiškiai nustatytas tarptautinės teisės, valstybių konstitucijų ir įstatymų. Įstatymų leidėjas imunitetą tam tikriems asmenims suteikia atsižvelgdamas į jų vykdomas funkcijas, ginamą interesą ir kai kurias kitas aplinkybes [ten pat]. Privilegijos yra teisinių lengvatų atmaina. Tačiau baudžiamąjį proceso srityje vienareikšmiškai atskirti lengvatas ir privilegijas neįmanoma. Todėl baudžiamąjį proceso imunitetai suprastini kaip visuma lengvatų ir privilegijų, suteikiančių teisę nepaklusti kai kuriems bendriems BPK reikalavimams [99, p. 10]. Remdamasis I. V. Velšo, N. Kipniso, D. R. Machatadzės ir kt. darbais S. O. Temiržanovičius teigia, kad literatūroje painiojamos ir „imuniteto“ bei „išimties“ sampratos [104, p. 7]. Imuniteto institutas įtvirtinamas specialiomis normomis ir sukuria teisinių normų – išimčių visumą, sudarančią savarankišką baudžiamąjį proceso teisės normų dalį. Šiomis normomis reguliuojami visuomeniniai santykiai susiję su papildomų procesinių garantijų suteikimu (pavyzdžiui, išlaisvinimu nuo procesinių pareigų) bei motyvuotu asmenų įtraukimu į baudžiamąjį proceso sferą (pavyzdžiui, taikant procesines prievartos priemones) [99, p. 14].

Mokslinėje literatūroje K. V. Vediachina, K. F. Gucenko, V. I. Rūdnevas teigė, kad imunitetai sukuria asmens patraukimo atsakomybėn nelygybę, o tokia situacija pažeidžia konstitucinę teisinę lygybės nuostatą. Tačiau S. J. Sumenkovas, M. V. Baglajus, N. I. Matūzovas, R. X. Jakūpovas nurodo, jog imuniteto institutas apibūdina bendrą (konstitucinį) asmens statusą, t. y. žmogaus kaip piliečio, visuomenės nario arba valstybės statusą, ir neišskiria asmenų teisinės padėties, todėl teisinio lygiateisiškumo principo nepažeidžia. Mokslininkas A. O. Podūbnij sutinka su pastarųjų autorių mintimis ir teigia, kad bet koks principas (taip pat ir teisinio lygiateisiškumo principas) – tai bendra taisyklė su išimtimis, sudarančiomis taisyklės turinio sudėtinės dalis. Imunitetų suteikimas pagal Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje suformuluotą koncepciją neprieštarauja visuotinai pripažintiems tarptautiniams bei konstituciniams lygiateisiškumo ir diskriminacijos neleistinumo principams, jeigu palankesnę padėtį nustatyti yra būtina, normos tikslai bei padariniai gali būti

objektyviai bei protingai pagrįsti, o tarp naudojamų priemonių ir siekiamo tikslo yra protingas proporcingumas [101, p. 67 – 68]. Vadinasi, „neliečiamybės statuso“ turėjimas demokratinėje valstybėje yra teigiama teisinė kategorija. Pasitelkus imunitetą sukuriamas ypatingas teisinis režimas, kuris leidžia palengvinti įstatyme nurodytų subjektų padėtį bei sudaro galimybes patenkinti atitinkamus interesus. Imuniteto institutas sudaro visumą ypatingų teisinių pranašumų ir tokiu būdu įtakoja teigiamą teisinę motyvaciją, yra skatinanti elgesio priemonė. Imunitetas padeda įvykdyti profesines pareigas, todėl yra socialiai naudingos veiklos rezultatyvumo garantas. Imuniteto pagrindinė funkcija yra užtikrinti, kad jį turintis asmuo būtų apsaugotas nuo nepagrįsto baudžiamojų persekiojimo [97, p. 17 – 18]. Tiesa, teisinė imuniteto prigimtis yra pakankamai sudėtinga ir neretai priklauso nuo jo reikmės konkrečioje teisės šakoje¹.

Baudžiamojų proceso doktrinoje kalbama apie imunitetą nuo baudžiamojų persekiojimo ir liudijimo imunitetą [92, p. 81]. Liudijimo imunitetams būdingi požymiai normatyvumas (reglamentuojami santykiai tampa privaloma teisine norma), reguliatyvumas (reguliuoja tam tikrus teisinius santykius), aksiologiskumas (baudžiamojų proceso metu saugomos bendražmogiškosios vertybės), privalomumas (įsiteisėjusi norma tampa visuotinai privaloma savo adresatams), universalumas (liudijimo imunitetai taikomi visiems tam tikros rūšies liudytojams) rodo procesinę subinstituto kilmę. Tačiau pirminė reglamentavimo prielaida – teisiškai reguliuoti visuomeninius socialinius santykius – leidžia teigti, kad liudijimo imunitetų prigimtis yra socialinė. Teisė pasirinkti elgesio variantą apsaugo privatų interesą (pavyzdžiui, šeimos nariams ar artimiems giminaičiams suteikiama teisė patiems nuspręsti duoti parodymus ar ne prieš savo artimajį). Tuo tarpu viešojo intereso procesiniam užtikrinimui skirtas liudijimo imunitetas yra imperatyvaus pobūdžio (pavyzdžiui, teisėjai negali liudyti dėl pasitarimų kambario paslapties). Procesiniai liudijimo imuniteto nustatymo tikslai yra visuotinai pripažįstamų tarptautinės teisės normų ir principų įgyvendinimo užtikrinimas (pavyzdžiui, diplomatų imunitetas), valstybinių institucijų veiklos garantavimas (pavyzdžiui, teisėjų imunitetas), humanizmo principo teisinėje tikrovėje įgyvendinimas (pavyzdžiui, teisė neliudyti prieš save, šeimos narius ar artimus giminaičius), baudžiamosios atsakomybės netaikymas dėl profesinių pareigų realizavimo ypatumų (pavyzdžiui, gynėjų, procesinių atstovų, dvasininkų ir žurnalistų imunitetas) [101, p. 70].

Pateikdamas „imuniteto“ sampratą R. Jurka nurodo, kad jį reikėtų sieti su bendrųjų įstatymų netaikymu ypatingą padėtį valstybėje užimantiems asmenims. Autorius pritaria mokslininkų V. G.

¹ Pavyzdžiui, konstitucinėje teisėje imunitetas suvokiamas kaip speciali garantija, kuri būtina Seimo narių (Konstitucijos 62 straipsnis), Respublikos Prezidento (Konstitucijos 86 straipsnio 1 dalis), Vyriausybės narių (Konstitucijos 100 straipsnis), Konstitucinio Teismo (Konstitucijos 104 straipsnio 4 dalis) ir kitų teismų (Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalis) teisėjų įgaliojimų įgyvendinimui ir tuo pačiu atitinkamų institucijų, kuriose dirba tie asmenys, funkcionavimo užtikrinimui. Šiuo atveju imunitetas yra konstitucinio valstybės politikų ir teisėjų statuso elementas, kuris siejamas su valdžių atribojimo principu, įtvirtintu Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje [75; p. 39].

Dajevo, J. K. Orlovo, A. Panomariovo ir kt. doktrinoje išsakyta nuomonei, kad terminas „liudytojų imunitetas“ aiškintinas plečiamai, t. y. kaip apimantis ir draudimą apklausti atitinkamus asmenis liudytojais, ir tam tikrų asmenų teisę atsisakyti duoti liudytojo parodymus arba neatsakyti į kai kuriuos užduodamus klausimus [44, p. 57; 67, p. 85; 95, p. 3; 89, p. 110]. Tuo tarpu mokslininkas F. A. Agajevs liudijimo imunitetą traktuoja siaurąja prasme, t. y. kaip išimtinę liudytojo teisę į išlaisvinimą nuo liudijimo pareigos [95, p. 3]. Dauguma mokslininkų, dirbančių įrodymų teorijos srityje, siedami liudijimo imunitetą su gramatine žodžio „imunitetas“ reikšme (išlaisvinimas nuo ko nors) nurodo, kad uždraudamas tam tikrų asmenų apklausą šis subinstitutas įtvirtina išlaisvinimo iš bendros, įstatymu numatytos pareigos duoti liudytojo parodymus procesinę išraišką [96, p. 112]. „Imuniteto sampratą pritaikius baudžiamojo proceso įstatymui, – teigia V. I. Rūdnevas, – jis suprastinas kaip išlaisvinimas nuo procesinių pareigų vykdymo ir atsakomybės. Tai reiškia, kad tam tikri asmenys gali turėti galimybę neduoti parodymų ir už tai nebūti traukiami baudžiamajon atsakomybėn“ [97, p. 18]. Senovės Romoje liudijimo imunitetas buvo suprantamas ne kaip išlaisvinimas nuo procesinės parodymų davimo pareigos, o kaip nebūtinumas duoti liudytojo parodymus asmenims, turintiems įstatymiškai apibrėžtas savybes ar esantiems atitinkamo laipsnio kaltininkų giminėmis [104, p. 16]. Romos juristai teisę atsisakyti duoti parodymus laikė privilegija, kuri atleidžia asmenį nuo pareigos būti liudytoju. Šiandieninėje baudžiamojo proceso teorijoje pabrėžiama, kad liudijimo imunitetą galima traktuoti kaip privilegiją tik tuo atveju, kai asmeniui suteikta teisė atsisakyti duoti liudytojo parodymus (jis gali šia teise arba pasinaudoti, arba ne). Šiuo atveju liudytojo pasinaudojimas teise atsisakyti duoti parodymus įpareigoja teisėsaugos institucijas išlaisvinti nuo liudijimo. Tuo tarpu įstatyminis apklausos draudimas nesuteikia pagrindo kalbėti apie privilegijos buvimą, nes tam tikri asmenys paprasčiausiai neįtraukiami į apklaustinių liudytojų ratą ir, savaime suprantama, jų valios išraiška visiškai nesvarbi (pavyzdžiui, BPK 79 straipsnyje nurodyti asmenys). Profesiniai liudijimo imunitetai taip pat yra draudimo apklausti asmenis dalis. Vadinas, liudijimo imuniteto dispozityvumas priklauso nuo išimtinę padėtimi besinaudojančio liudytojo rūšies. Tuomet, kai asmuo dėl savo pareiginių funkcijų vykdymo privalo atsisakyti duoti parodymus, šis jo veiksmas nelaikytinas privilegija (pavyzdžiui, teisėjų liudijimo imunitetas dėl pasitarimų kambario paslapties). Todėl liudijimo imunitetą traktuojant tik kaip privilegiją būtų atskleidžiama tik dalis šio subinstituto esmės [96, p. 109, 114]. Liudijimo imuniteto analizė gali būti paremta teisės normų visumos aptarimu arba subjektyvia asmens teise atsisakyti duoti parodymus. Plačiąją prasme liudijimo imunitetas suprastinas kaip išimtinė parodymų nedavimo teisė ir draudimas apklausti tam tikrus asmenis. Siaurąja prasme liudijimo imunitetas suvokiamas kaip išlaisvinimas nuo pareigos. Mokslininkai I. S. Dikarevas ir F. K. Pavlovičius teigia, kad baudžiamajame procese dispozityvi liudijimo imuniteto forma aktuali tik tuomet, kai asmuo gali būti liudytoju ir įstatymas jam suteikia

teisę atsisakyti parodymų davimo. Autoriai nurodo, jog įstatyminis apklausos draudimas nėra liudijimo imunitetas – jis reiškia teisės atėmimą asmeniui duoti parodymus, net jei šis tokį pageidavimą išreikštų [92, p. 81; 99, p. 14]. Mokslininkai V. Bykovas, V. L. Budnikovas, A. Čiuvilevas ir V. Šimanovskis liudijimo imunitetą laiko baudžiamojo proceso humaniškumo išraiška, nes jo pagrindu suteikiamos asmens teisės bei laisvės užtikrinančios procesinės garantijos ir tokiu būdu realizuojama žmogaus teisių apsauga baudžiamajame procese [92, p. 81]. S. O. Temiržanovičius tiksliai pažymi, jog liudijimo imunitetas yra konstitucinėmis nuostatomis pagrįstas baudžiamosios justicijos principas. Autorius nurodo, jog liudijimo imunitetą sudaro bendros procesinės pareigos duoti parodymus įstatymo nurodytose liudijimo dalyko ribose nebuvimas, liudijimo imuniteto dispozityvumas, parodymų naudojimas tik laikantis įstatyme numatytos procesinės formos ir liudytojo, pasinaudojusio atsisakymo duoti parodymus teise, teisinės atsakomybės taikymo išimtis. Atkreiptinas dėmesys, jog liudijimo imunitetas negali būti taikomas visų ikiteisminio tyrimo veiksmų, kuriuos atliekant informacija gaunama verbaliniu būdu, atžvilgiu. Išplėtus liudijimo imuniteto taikymą visiems kitiems ikiteisminio tyrimo veiksmams kiltų prieštara pačiai imuniteto, numatančio išlaisvinimą tik nuo pareigos duoti parodymus, esmei [104, p. 14, 19].

Tiksliausią liudijimo imuniteto sampratą suformulavo V. G. Dajevs: „liudijimo imunitetas baudžiamajame procese turi tikslą ne išlaisvinti nuo vienu ar kitu pareigų, o nustatyti liudytojams papildomas įstatymines garantijas“. Mokslininkas nurodo, kad liudijimo imunitetas – tai išimtis iš taisyklės, bet jokių būdu ne kategoriškas draudimas duoti parodymus. Šis subinstitutas yra netrukdomo visuomeniškai naudingų užduočių vykdymo garantija bei teisinį adresatų saugumą užtikrinanti priemonė ir profesinių užduočių atlikimo paskata [89, p. 109 – 110]. Matyti, jog nepaisant mokslinio domėjimosi liudijimo imunitetu, šiandieninėje literatūroje nėra vieningos nuomonės dėl jo turinio. Pastebėtina, kad liudijimo imunitetas apima du aspektus: viena vertus, kalbama apie draudimą tam tikrus asmenis apklausti kaip liudytojus (pavyzdžiui, teisėjus dėl pasitarimų kambario paslapties); kita vertus, liudytojui suteikiama teisė neduoti parodymų arba neatsakyti į tam tikrus klausimus (pavyzdžiui, šeimos nariai ar artimi giminaičiai savo elgesio variantą gali pasirinkti). Be abejo, plečiamasis liudijimo imunitetų aiškinimas yra tikslesnis, atspindintis subinstituto esmę.

Apibendrinant išdėstytus mokslinius požiūrius pasakytina, jog teisinis imunitetas yra tam tikrų subjektų ratui taikoma bendrųjų įstatyminių nuostatų išlyga, kuri sietina su profesinių pareigų atlikimu. Liudijimo imunitetas – konstitucinių nuostatų sąlygojama procesinė norma, kurios pagrindu dėl įstatyme nurodytų aplinkybių liudytojo parodymų gali neduoti tam tikri asmenys, nors ir atitinkantys faktinius – psichinius bei procesinius liudytojui keliamus reikalavimus. Lietuvos Respublikos procesinis įstatymas, suteikdamas liudijimo imunitetą, vadovaujasi profesinių pareigų

realizavimo, procesinio atstovavimo, asmeninių teisių įgyvendinimo bei tarpasmeninių santykių darnos palaikymo tikslais.

Tiesa, liudijimo imunitetą turinčių asmenų klasifikavimas yra baudžiamojo proceso doktrinos domėjimosi sritis. Todėl atleistų nuo liudijimo pareigos subjektų visumai atskleisti mokslininkų darbuose pasitelkiamas klasifikavimas pagal įvairius, liudijimo imunitetų turinį atskleidžiančius požymius. Pavyzdžiui:

1. Pagal realizavimo sritį išskiriami: a) tarptautiniai liudijimo imunitetai (būdingas normų blanketiškumas, nukreipimas į visuotinai pripažįstamas tarptautinės teisės nuostatas ir tarptautinius susitarimus. Liudijimo imunitetą pagal šį kriterijų turi diplomatai ir konsulai), b) valstybiniai liudijimo imunitetai (pavyzdžiui, teisėjų liudijimo imunitetas suteikiamas dėl valstybinės valdžios suteiktų pareigų vykdymo efektyvumo);

2. Pagal įtvirtinimo teisės normoje būdą: a) dispozityvūs imunitetai jų turėtojams suteikia teisę atsisakyti liudijimo (liudytojas gali neliudyti prieš save, savo šeimos narį ar artimą giminaitį, bet neprivalo šito daryti), b) imperatyvūs imunitetai yra privalomojo pobūdžio nepriklausomai nuo bylos aplinkybių ir asmens, turinčio tokį imunitetą, valios išraiškos (pavyzdžiui, teisėjų liudijimo imunitetas);

3. Pagal apimtį: a) absoliutūs (teisėjų liudijimo imunitetas), b) santykiniai (savęs nekaltinimo privilegija, šeimos narių ar artimų giminaičių, žurnalistų liudijimo imunitetas);

4. Pagal teritorialumą: a) keleto valstybių įstatymuose įtvirtinti liudijimo imunitetai (pavyzdžiui, asmens teisė neduoti parodymų apie savo galimai padarytą nusikaltamą veiką reglamentuojama JAV, Kanadoje, Vokietijoje, Ispanijoje ir kt.), b) konkrečios valstybės baudžiamojo proceso nuostatose įtvirtinti imunitetai (pavyzdžiui, Vokietijoje medikų liudijimo imunitetas);

5. Pagal vidinę imunitetą suteikiančios normos struktūrą: a) paprasti imunitetai (jų realizavimui reikalinga viena sąlyga. Pavyzdžiui, asmens teisės atsisakyti liudyti prieš save atveju pakanka būti galinčiu liudyti apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką asmeniu), b) sudėtiniai imunitetai (reikalauja kelių sąlygų buvimo vienu metu. Pavyzdžiui, teisėjų, gynėjų, dvasininkų ir žurnalistų liudijimo imuniteto atveju reikia turėti faktinį profesinį statusą ir įrodomosios informacijos atžvilgiu vykdyti profesines pareigas) [101, p. 70 – 74].

Baudžiamojo proceso mokslo atstovai pateikia liudijimo imunitetų klasifikaciją ir pagal kitus požymius. Antai, N. A. Alijevas pagal subjektą liudijimo imunitetus priskiria trimis kategorijoms: asmeninė teisė neduoti parodymų prieš save, galimybė neliudyti prieš šeimos narius ar artimus giminaičius, parodymų davimo atsisakymo teisė remiantis veiklos prigimtimi [89, p. 110]. Mokslininkas F. K. Pavlovičius liudijimo imunitetus klasifikuoja pagal imuniteto subjektą, parodymų apimtį ir parodymų dalyką [99, p. 22]. S. O. Temiržanovičius aptariamą subinstitutą siūlo grupuoti

pagal santykį su nusikalstama veika (imunitetas nuo savęs įkaltinimo), šeiminius ryšius (sutuoktinių, partnerių liudijimo imunitetas), giminytės laipsnį (artimų giminaičių liudijimo imunitetas), veiklos pobūdį (teisėjų, gynėjų, procesinių atstovų, dvasininkų, žurnalistų liudijimo imunitetas), prisiimtas pareigas (tėvių ir įvairių liudijimo imunitetas) [104, p. 21]. Apibendrindama pateiktas klasifikacijas galiu pritarti „Baudžiamojo proceso teisės“ mokomosios priemonės autoriams, kurie liudijimo imuniteto grupavimą grindžia arba tam tikrais santykiais su įtariamuoju, kaltinamuoju (asmeninis, šeimos nario, artimo giminaičio liudijimo imunitetas), arba profesija bei procesiniu statusu (teisėjai, gynėjai, procesiniai atstovai, dvasininkai ir žurnalistai) [37, p. 192].

„Procesinės liudytojų apklausos taisyklės nustato ne tik procesinio tyrimo veiksmo – apklausos – atlikimo formą, bet ir apklausos dalyvių – liudytojų – procesinių interesų apsaugos garantijas“ – teigia teisininkas S. A. Aleksandrovas [45, p. 73]. Tinkama liudijimo imunitetų realizavimo pagrindų samprata reikalauja atkreipti dėmesį, kad subinstitutui būdingas dispozityvumas subjektui suteikia liudijimo pasirinkimo laisvę, tačiau neatleidžia jo nuo pareigos atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar teismą (BPK 83 straipsnio 1 dalis) [10]. Kadangi galimybė taikyti liudijimo imunitetą paremta liudytojų ir byloje dalyvaujančių asmenų santykių ypatumais, pareigine liudytojo padėtimi bei liudijimo dalyku būtinas faktinių santykių atitinkamų asmenų atžvilgiu patvirtinimas [96, p. 110 – 111]. Nurodyto procesinio veiksmo atlikimas įpareigoja ikiteisminio tyrimo pareigūną ar prokurorą prieš pradedant apklausą įsitikinti atitinkamo liudytojo asmens tapatybe (BPK 183 straipsnio 1 dalis) [10]. Tokiu būdu išsiaiškinama ar asmuo turi faktinę teisę į liudijimo imunitetą pagrindą (pavyzdžiui, pateikiami oficialūs santuokos sudarymą ar partnerystės įforminimą, gimimą ar įvaikinimą, pripažinimą dvasininku, teisėju, gynėju, procesiniu atstovu, žurnalistu patvirtinantys dokumentai). Konstatuoti faktiniai santykiai leidžia kalbėti apie galimybę taikyti juridiniams santykiams būdingas liudijimo imuniteto formas. Vadinasi, atitinkamų faktinių realiųjų buvimas įgalina realizuoti priklausančią liudijimo imuniteto teisę. Logiška manyti, kad pasibaigus atitinkamiems santykiams (ištuoka, santuokos pripažinimas fiktyvia, mirtis ir t. t.) teisė į liudijimo imunitetą prarandama. Tačiau skirtingų teisės tradicijų valstybėse reglamentavimas nevienodas². Be to, tinkamai įstatymų leidėjo noro apsaugoti tam tikrus visuomeninius santykius sampratai būtinas ir faktinių aplinkybių visumos vertinimas (pavyzdžiui, gynėjo liudijimo galimybė dėl profesinių pareigų vykdymo metu sužinotų teisinančių ginamąjį aplinkybių šio sutikimu)³.

Teisė į liudijimo imunitetą, be abejo, parodo procesinio reguliavimo geranoriškumą, savanoriškumą ir dispozityvumą [89, p. 112]. Tačiau literatūroje šios teisės įgyvendinimo momentas baudžiamojo proceso stadijų atžvilgiu yra diskusijų objektas. Mokslininkai nepateikia vieningos

² Apie liudijimo imuniteto procesinio pabaigos momento problematiką žr. 2 ir 3 dalyse, p. 17 – 53.

³ Plačiau apie profesinių liudijimo imunitetų dispozityvumą žr. 3 dalyje, p. 25 – 53.

nuomonės dėl liudytojo galimybės teisiamajame posėdyje atsisakyti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duotų parodymų. Autoriai V. Konevas, N. Gromovas ir V. Nikolajčenko yra linkę aptariamą teisę liudytojui suteikti. Jie teigia, kad liudytojas negali atsisakyti tik teismui duotų parodymų. Atrodytų, asmens konstitucinė apsisprendimo laisvė disponuoti turima informacija neturi būti ribojama baudžiamojo proceso stadija. Juolab, kad liudytojo parodymai įrodymais virsta tik priėmus teismo sprendimą. Kita vertus, formuluotę „turi teisę atsisakyti duoti liudytojo parodymus“ galima suprasti kaip asmens liudijimo apsisprendimo laisvę tik iki apklausos pradžios [96, p. 112 – 114]. Tačiau pastarasis variantas vargu ar atitiktų liudijimo imuniteto esmę. Vadinasi, baudžiamajame procese galima situacija, kai liudijimo imunitetu galintis pasinaudoti asmuo pradiniam procesui etape nusprendė liudyti, o po to pareiškė atsisakąs jau duotų parodymų. Ar teisėta neleisti atsisakyti jau duotų parodymų liudijimo imunitetą turinčiam asmeniui? Jei taip, ar nebūtų ignoruojamas liudijimo imuniteto subinstitutas? Aptariamam atveju pastebėtina, kad jau duotų parodymų atsisakymas nereiškia liudijimo imuniteto paneigimo, nes asmens išreikšta valia liudyti nepanaikina vėlesnės galimybės pasinaudoti liudijimo imunitetu. Teisė pasinaudoti liudijimo imunitetu aiškintina plečiamai. Todėl liudytojas gali atsisakyti duoti parodymus ne tik proceso pradžioje, bet ir atliekant pakartotinius ar papildomus, susijusius su turinčios reikšmės bylai informacijos gavimu, tiriamuosius veiksmus. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas privalo paaiškinti asmeniui, kad jau duoti parodymai nepanaikina liudijimo imuniteto, juo asmuo gali pasinaudoti pakartotinai [92, p. 85]. Vadovaujantis BPK 184 straipsnio 1 dalies 2 punktu anksčiau duoti parodymai nepraranda savo teisinės galios ir gali būti nagrinėjami lygiais pagrindais su kitais įrodomosios informacijos šaltiniais tik tuo atveju, jei jie buvo duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui [10]. Nurodyta norma pagrindžia teismo tiesioginio įrodymų tyrimo principą (BPK 242 straipsnio 1 dalis).

Apibendrinant visa tai, kas pasakyta, teigtina, kad baudžiamojo proceso doktrinoje nuo liudijimo pareigos atleistų asmenų sistema pateikiama pagal įvairius kriterijus, parodančius prioritetines prieš viešąjį nusikalstamų veikų atskleidimo interesą sritis. Didesnė vertybė nei įrodomosios informacijos gavimas iš liudytojų visuotinai pripažįstami tarpasmeniniai ar pasitikėjimu grindžiami profesinėje asmens veikloje susiklostantys santykiai. Procesinė liudijimo imuniteto realizavimo sąlyga yra tiksliai faktinės, pagrindžiančios teisės į atleidimą nuo liudytojo parodymų davimo privalomumo, konkretaus subjekto padėties nustatymas. Įstatymų leidėjo noras visuomeninių santykių srityje teisiškai suderinti viešąjį ir privatų interesą pagrindžia subinstituto socialinę kilmę.

Žvelgiant į BPK 80 straipsnio turinį matyti, jog daugelio kitų šioje normoje nenurodytų subjektų profesinių paslapčių apsaugai liudijimo imuniteto privilegija netaikytina⁴. Dar 1883 m. rusų senatas

⁴ Pavyzdžiui, profesines paslaptis privalo saugoti notariai (pagal Notariato įstatymo 14 straipsnį) [13], medikai (pagal Sveikatos sistemos 52 straipsnio 3 dalį) [17], prokurorai (pagal Prokuratūros įstatymo 20 straipsnio 1 dalies 7

išaiškino, kad Baudžiamojo proceso įstatymas nedraudžia klausti liudytojo dėl jo tarnybinių veiksmų, kiek jie liečia bylos aplinkybes ir ypač tada, kai reikia patikrinti, teismo nuomone, svarbius įrodymus. O 1898 m. įsakmiai pabrėžta, kad byloje negali būti paslapčių, kurių teismas negalėtų sužinoti [28, p. 166]. Aplinkybių sąrašas, numatytas BPK 80 straipsnyje yra baigtinis. Tokį reglamentavimą, viena vertus, lemia procesinių funkcijų realizavimas (pavyzdžiui, privalantys saugoti profesinę paslaptį ekspertai ar prokurorai dvigubo procesinio statuso negali turėti, todėl neįmanoma kalbėti ir apie jų liudijimo imunitetą). Kita vertus, liudijimo imunitetas suteikiamas konstitucinių vertybių gynbai (įsitikinimų laisvė {Konstitucijos 25 straipsnio 1 dalis}, tikėjimo nevaržymas {Konstitucijos 26 straipsnio 1 dalis}, gynybos teisė {Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalis}, teisėjų nepriklausomumo garantija {Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalis}). Liudijimo imuniteto ir įstatymuose numatytų profesinių paslapčių derinimui skirta BPK 9 straipsnio nuostata: liudijimo imuniteto neturinčio, tačiau įstatymiškai įpareigoto saugoti tam tikrą informaciją asmens pateikta įrodomoji medžiaga teisme nagrinėjama neviešame posėdyje [35, p. 212]. Įdomu pastebėti, kad Baltarusijos Respublikos BPK 60 straipsnio 2 dalies 5, 7 ir 8 punktuose nurodoma, jog kaip liudytojai neapklausiami prokurorai, tyrėjai, teisiamojo posėdžio sekretoriai, gydytojai, pateikę byloje konfidencialią pagalbą asmenys [106, p. 75 – 76]. Liudijimo imuniteto formuluotė šiuo atveju yra netiksli, nes tarp imuniteto ir profesinės paslapties lygybės ženklo dėl aukščiau nurodytų priežasčių dėti negalima. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 189 straipsnio 2 dalies 4 punkte taip pat nurodoma, kad medikai kaip liudytojai neapklausiami apie aplinkybes, sudarančias jų profesinę paslaptį [12]. Sveikatos sistemos 52 straipsnio 3 dalyje numatoma, kad asmens ar visuomenės sveikatos priežiūros specialistai įstatymuose numatytais atvejais įpareigojami atskleisti profesinių pareigų vykdymo metu sužinotą asmens sveikatos paslaptį [17]. Todėl baudžiamajame procese medikų liudijimas yra privalomas. Literatūroje pažymima, kad paciento paslaptis ilgą laiką buvo absoliuti, o Vokietijoje taip reglamentuojama iki šiol. Vis dėlto pripažintina, kad gydytojas negali slėpti nuo teisėsaugos organų žinių apie pacientus. Pavyzdžiui, sergantys venerinėmis ar kitomis užkrečiamomis ligomis žmonės keltų pavojų kitų žmonių sveikatai, gyvybei, būtų neįmanoma užkirsti kelio infekcijų plitimui, o valdingus įgalinimus turinčių institucijų pareigūnams taptų sudėtingiau išaiškinti nusikalstamas veikas. Akivaizdu, jog mediko (ne tik gydytojo, bet ir kito medicinos bei farmacijos darbuotojo) profesinės paslapties absoliutumas darytų žalą valstybės ir visuomenės interesams. O vadovaujantis BPK 9 ir 177 straipsnių nuostatomis (neviešas bylos tyrimas ir nagrinėjimas) konstitucinė paciento privataus gyvenimo neliečiamumo garantija (Konstitucijos 22 straipsnio 1 dalis) ir baudžiamojo proceso ginamas viešasis interesas tampa suderinami, t. y. asmenybės ir valstybės interesai

punktą) [14], ekspertai (pagal Teismo ekspertizės įstatymo 12 straipsnio 2 dalies 5 punktą) [19], tarnautojai ir kariai (pagal Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo 16 straipsnio 1 dalies 3 punktą) [21], antstoliai (pagal Antstolių įstatymo 37 straipsnio 3 dalį) [7], buhalteriai (pagal Buhalterinės apskaitos įstatymo 22 straipsnį) [11] ir kt.

nesupriešinami. Kadangi dėl juridinių garantijų paciento paslaptis nepagarsinama, tai nėra ir BK 168 straipsnio (Neteisėtas informacijos apie asmens privatų gyvenimą atskleidimas ar panaudojimas) 1 dalyje numatyto nusikaltimo sudėties [31, p. 18 – 21]. Sveikatos priežiūros teisininkas Leenenas nurodo, kad profesinė paslaptis turi būti atskleista, jei būtų smarkiai pakenkta kitam asmeniui (pavyzdžiui, epilepsija sergančio autobuso vairuotojo atveju). Be to, pareiga tylėti gali būti panaikinta teisiniais nurodymais (pavyzdžiui, užpuolimo metu padaryta pjautinė žaizda, policijos manymu, gali būti susiūta tik ligoninėje. Ligoninės šiuo atveju privalo teikti informaciją teisėsaugos organams). Taip pat turi būti pranešama apie prievartinį sutrikusios psichikos pacientų gydymą [39, p. 220 – 221]. Visais nurodytais atvejais visuomeniniai interesai yra svarbesni už konkretaus paciento interesus.

Vadinasi, liudijimo imunitetas taikomas tik tų profesinių paslapčių apsaugai, kurių atskleidimas paneigtų procesines funkcijas (gynėjų ir atstovų atveju), būtų nesuderinamas su teismo veikla (teisėjų atveju) arba leistų negerbti konstitucinės tikėjimo laisvės (dvasininkų atveju), informacijos rinkimo, skleidimo laisvės (žurnalistų atveju). Visų kitų profesinių paslapčių apsaugai baudžiamajame procese pasitelkiamos viešumo principo išimtys.

Vadovaujantis mokslinių šaltinių studijos metodu pirmojoje magistro darbo dalyje išdėstytos mintys leidžia teigti, kad liudijimo imunitetas – konstitucinė baudžiamojo proceso nuostata suteikianti subjektams teisę atsisakyti duoti liudytojo parodymus (asmeninio liudijimo imuniteto atveju) arba įpareigojanti jų neduoti (profesinių liudijimo imunitetų atveju).

Atlikus mokslinių šaltinių paiešką buvo susipažinta su bendrosios teisės tradicijos valstybių leidiniais. Juos apžvelgus darytina išvada, kad liudijimo imunitetų problematikai šiose šalyse skiriama daug dėmesio⁵. Tačiau lyginamųjų studijų atlikta nedaug. Lietuvos teisininkų publikacijose liudijimo imunitetų temos plėtolei pamatą padėjo nuo 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs proceso įstatymas. Penkeri nuostatos praktinio įgyvendinimo metai atvėrė tam tikrus trūkumus, todėl 2007 m. birželio 28 d. įstatymu ji koreguota. Vis dėlto, BPK 80 straipsnyje dar liko galinčių įvesti teisinį neaiškumą aspektų. Todėl pasitelkiant užsienio valstybių procesinių taisyklių ir teismų sprendimų pavyzdžius antrojoje ir trečiojoje šio darbo dalyse aptariami praktikoje galintys kilti šiandieninio

⁵ Žr. pvz. CALLAN, Erin M. In re Mr. and Mrs. doe: witnesses before the grand jury and the head of state immunity doctrine. New York university journal of international law and politics, 1989, Nr. 1, p. 117 – 139 [29]; DINACKUS, Thomas D. Defense witness immunity in New York. Cornell Law Review. 1985 – 86, Nr. 71, p. 890 – 918 [33]; HARROD, William T. Witness Immunity Statutes: the constitutional and functional sufficiency of „use immunity“. Boston University Law Review, 1971, Nr. 51, p. 616 – 664 [38]; KAROLCZYK, Mark E. Defense Witness Immunity Grants: Independent Judicial Authority to Effectuate the Rights of Criminal Defendants. Arizona State Law Journal, 1981, Nr. 3, p. 771 – 799 [50]; KING, Rufus. Immunity for witnesses: an inventory of caveats. American bar association journal, 1954, Nr. 40, p. 377 – 381 [54]; McNAUGHTON, John T. The privilege against self – incrimination. The journal of criminal law, criminology and police science, 1960 – 1961, Nr. 51, p. 138 – 154 [60]; STONE, Richard L. The case against a right to defense witness immunity. Columbia Law Review, 1983, Nr. 33, p. 139 – 158 [73] ir kt.

liudijimo imunitetų nuostatos reglamentavimo keblumai. Šių dalių tikslas – rekomendacijų pavidalu motyvuoti įstatymų leidėją BPK 80 straipsnio optimizavimui.

Liudijimo imunitetų grupės antroje darbo dalyje analizuojamos pagal asmeninių ir tarpasmeninių santykių pagrindu suteikiamą teisę atsisakyti liudijimo: 1. asmens apie jo galimai padarytą nusikalstamą veiką liudijimo imunitetas (BPK 80 straipsnio 1 punktą); 2. šeimos narių ar artimų giminaičių liudijimo imunitetas (BPK 82 straipsnio 2 dalis). Trečiojoje dalyje aptariami profesinių pareigų realizavimui būtini liudijimo imunitetai pagal šią samprotavimų logiką: 1. teisminės valdžios funkcijų realizavimo liudijimo imunitetas (BPK 80 straipsnio 2 punktą); 2. suteikęsio tam tikrą informaciją asmens apsaugai skirtas liudijimo imunitetas (BPK 80 straipsnio 3, 4 ir 5 punktai); 3. tarpvalstybinių santykių nulemti liudijimo imunitetai (1961 m. Vienos konvencijos dėl diplomatinių santykių 31 straipsnio 2 dalis ir 1963 m. Vienos konvencijos dėl konsulinių santykių 44 straipsnio 3 dalis).

2. ASMENINIO LIUDIJIMO IMUNITETO REGLAMENTAVIMO MODELIS

Pasitelkus istorinį metodą pavyko nustatyti, kad pirmieji liudijimo imuniteto požymiai siekia dar senovės romėnų teisės sistemos laikus. Jau anuomet suvokta asmens susietumo su kitais žmonėmis būtinybė, todėl sukurta tarpasmeninių santykių harmonijos apsaugos taisyklė. Pačioje išsamiausioje ir milžinišką įtaką pasaulio teisės istorijai padariusioje Bizantijos imperatoriaus Flavijaus Justiniano nurodymu 528 – 534 metais atliktoje romėnų teisės kodifikacijoje buvo išskirta teisinio atleidumo pažeidusiam įstatymą artimajam forma [96, p. 109]. Šiandieninis šeimos narių ar artimų giminaičių liudijimo imuniteto procesinis pagrindas yra ne tik BPK 82 straipsnio 2 dalis, bet ir pagrindinio šalies įstatymo 31 straipsnio 3 dalies nuostata [10; 5]. Tiesa, ilgą laiką šeimos narių ar artimų giminaičių liudijimo imunitetas nevertintas kaip konstruktyvi baudžiamojo proceso nuostata. Manoma, jog jis apsunkins tiesos baudžiamojoje byloje nustatymą. O literatūroje šeimos narių ar artimų giminaičių liudijimo imuniteto atžvilgiu adresuoti net itin priešiški pastebėjimai. Pavyzdžiui, 1876 m. savo veikale „Apie teisminius įrodymus“ I. Bentamas rašė, kad duodamas parodymus prieš savo artimąjį asmuo gali jausti pasišlykštėjimą, tačiau kaltininko išaiškinimas yra kur kas svarbesnis tikslas nei gilinimasis į žmogiškuosius jausmus. Autorius prioritetu laikė viešąjį pasitikėjimą liudijančiu prieš savo artimąjį asmeniu, o santuokos sudarymą vadino dirbtiniu atsakomybės išvengimo veiksmu bei kaltininko padėtį nepagrįstai gerinančia aplinkybe. I. Bentamas teigė, jog privalomas šeimos narių ar artimų giminaičių liudijimas yra pozityvus reiškinys, nes linkę nusikalsti asmenys negalės dangstyti

šeiminiais ryšiais ir bus priversti dorai gyventi pagal įstatymus [95, p. 5 – 6, 11]. Šiandieniniame baudžiamajame procese tokia samprata sunkiai įsivaizduojama. Teisinėje valstybėje svarbesne vertybe laikoma šeiminių interesų apsauga nei žutbūtinis tiesos byloje nustatymas. Be to, atsisakymo liudyti prieš savo artimąjį galimybės reikšmė yra ne tik teisinė, bet ir moralinė. Privalomas savo artimojo įkaltinimas prasilenktų su gailestingumu ir sąžine. „Civilizuotoje visuomenėje žmogus negali būti verčiamas užgniaužti natūralius žmogiškus jausmus“ [52, p. 4]. Liudijimo imuniteto suteikimas minėtiems asmenims negali būti laikomas baudžiamosios justicijos uždavinių sprendimo kliūtimi net ir tuo atveju, jei ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teismui nėra žinomi kiti įrodomosios informacijos šaltiniai [91, p. 137]. Šeimos narių ar artimų giminaičių liudijimo imunitetas sustiprina baudžiamojo proceso etinius pradus, padeda suderinti teisingumo vykdymo ir asmenybės interesus [52, p. 5].

Pasaulio teisės sistemų apžvalga leidžia teigti, kad šeimos narių ar artimų giminaičių liudijimo imuniteto taikymo ribos laiko bei apimties atžvilgiu yra skirtingos. Pavyzdžiui, Kanados 1970 m. įstatymo dėl įrodymų 5 straipsnyje nurodoma, kad liudijimo imunitetas nesuteikiamas nutraukus santuoką. Anglijoje šeimos narių liudijimo imunitetas taip pat nėra absoliutus: sutuoktinis privalo duoti parodymus kaltinamojo naudai arba kaltintojo prašymu ypač sunkiais atvejais. Prancūzijoje liudijimo imunitetas suteikiamas ir buvusiems sutuoktiniams arba įvaikinimo atšaukimo atveju. Tačiau baudžiamoji atsakomybė kyla paaiškėjus, jog nekalto asmens atžvilgiu buvo atsisakyta duoti jį teisinančius parodymus. Italijos BPK 199 straipsnyje teigiama, kad kaltinamojo artimieji (šalyje artimaisias pripažįstami ir atskirai gyvenantys sutuoktiniai, sugyventiniai, išsituokę asmenys) neprivalo liudyti, t. y. gali pareikšti norą liudyti. Vokietijos BPK 55 straipsnyje numatyta, kad liudytojas gali neatsakyti į klausimus, kurie jo sužadėtinui, sutuoktiniui ar jų giminaičiams gali užtraukti baudžiamąjį persekiojimą [68, p. 419 – 420]. Tuo tarpu Austrijoje asmens atleidimo nuo liudijimo prieš artimuosius klausimą sprendžia teismas [92, p. 83]. Aptartoms valstybėms būdingas individo apsisprendimo laisvė ir fundamentaliosiomis žmogiškųjų santykių vertybėmis pagrįstas šeimos narių ar artimų giminaičių liudijimo imuniteto reglamentavimas.

Dar 1938 m. A. Štejnbergas teigė, kad šeimyniniai ryšiai nepriklausomai nuo žmogaus buvimo šeimos nariu grindžiami pilnos apsisprendimo dėl savo elgesio laisvės principu, o ne tėviškąja valdžia [96, p. 110]. Šeimos nariai ar artimi giminaičiai gali sutikti liudyti prieš savo artimąjį. Nors įstatymiškai negalima reikalauti išsižadėti meilės savo artimajam, tačiau nėra ir būtinybės aptariamus asmenis išbraukti iš galinčių liudyti sąrašo. Juolab, kad artimieji gali būti vieninteliai įrodomosios informacijos šaltiniai. Artimieji, sprendami dėl liudijimo, kaskart susiduria su giminiškais jausmais ir visuotine liudijimo pareiga [95, p. 7, 9]. Todėl nereikėtų pamiršti psichologinio aptariamą liudytojų rūšį veikiančio faktoriaus: padarytos veikos reikšmė ir moralinė pareiga apie ją pranešti suvokiama,

tačiau noras apsaugoti įstatymui nusižengusį asmenį dėl prigimtinių tarpasmeninių ryšių taip pat išlieka [91, p. 137]. Taikliai liudytojų – artimųjų procesinę padėtį yra apibūdinęs A. F. Koni: „žemiškas teisingumo siekis negali susilpninti arba pažeisti žmogiškųjų saitų. Įstatymas privalo gailėti jausmų, kurie liudytojui pateikus įkaltinančius artimajį faktus arba pripažinus teisiamojo kaltę priverstų duodančiojo parodymus širdį apsipilti ašaromis ir krauju arba ieškoti savo skaudžiai padėčiai gydymo mele“ [89, p. 110]. Todėl nors noras, kad nusikaltimas būtų išaiškintas daugelio liudytojų – artimųjų nepalieka abejingais, neatmestina ir baudžiamuoju įstatymu netoleruojama melagingų parodymų davimo tikimybė. Reikia pastebėti, kad supažindintas su teise atsakyti duoti parodymus, bet sutinkantis pateikti įrodomąją medžiagą liudytojas – artimasis privalo sakyti tiesą. Pagal BK 235 straipsnio 4 dalį baudžiamosios atsakomybės netaikymo sąlyga yra neteisėti pareigūnų veiksmai, t. y. nesupažindinimas su parodymų neteikimo galimybe [8]. Švelninti artimojo padėties melagingais parodymais įstatymas neleidžia [76, p. 263]. Vis tiktai atkreiptinas dėmesys, kad paslaptingas kraujo balsas arba vedybinis prisirišimas net ir gresiant baudžiamajai atsakomybei palieka takelį melui. Besibylinėjančiųjų šeimos nariai ar artimi giminės visuomet priklausys „įtartiniems“ liudytojams, nes objektyvi bejausmė tiesa vargu ar gali galinėti su vidiniu tikėjimu savo artimuoju [89, p. 110]. Tyrėjų uždavinys yra paveikti šeimos narius ar artimus giminaičius taip, kad šie suprastų teisingų parodymų naudą savo artimajam. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad nurodytų liudytojų negalima versti duoti parodymus grasinant jiems taikyti baudžiamąją atsakomybę. Šiuo atveju kiltų prieštara tarp bendražmogiškųjų moralės principų ir baudžiamojo proceso teisėtumo. Teigtina, jog įstatymų leidėjo motyvai į įstatyminę bazę įvesti šeimos narių ar artimų giminaičių liudijimo imunitetą susiję ne tik su moralumo ar etiškumo nuovoka, bet ir su siekiu priimti prevencines priemones melagingam liudijimui [96, p. 110, 116]. Norint tinkamai įvertinti liudytojo – artimojo pateiktą įrodomąją medžiagą reikia atsižvelgti ne tik į objektyvias aplinkybes (pavyzdžiui, matomumą), bet ir tarpasmeninius santykius [93, p. 152 – 154]. Be abejo, dėl artimojo likimo jaudinasi ne tik įvardinta procesiniame įstatyme asmenų kategorija, bet ir jo artimi draugai, tolimi giminaičiai, suvestiniai broliai ir seserys, mokytojai ir kt. Išvardinti subjektai taip pat yra pasirengę meluoti [27, p. 23]. Tačiau aptartoji liudijimo imuniteto nuostata procesiniame įstatyme iškiriama remiantis tik artimų pagal šeiminius ar kraujo ryšius asmenų interesų apsauga ir negali būti aiškinama plečiamai⁶.

BPK liudijimo imunitetą suteikia šeimos nariams (pagal BPK 38 straipsnį jais yra kartu su asmeniu gyvenantys tėvai, tėvėiai, vaikai, įvaikiai, broliai, seserys, jų sutuoktiniai, partneriai) ar

⁶ Įdomu pastebėti, kad valstybėse (pavyzdžiui, Kazachstano Respublikoje), kuriose tėvėiai ir įvaikiai neprilyginami šeimos nariams ir teisės atsakyti duoti liudytojo parodymus neturi teigiama, kad prieraišumo jausmai netapatūs giminystės ryšiams ir yra labiau panašūs į artimos draugystės santykius, kurie pagal įstatymo prasmę nesudaro pagrindo suteikti liudijimo imunitetą [96, p. 110].

artimiems giminaičiams (pagal BPK 15 straipsnį ir BK 248 straipsnio 1 dalį jais laikomi tėvai, tėviai, vaikai, įvaikiai, broliai, seserys, seneliai, vaikiaičiai) [10; 8]. Tačiau baudžiamojo proceso doktrinoje diskutuojama dėl faktinio aptariamų liudijimo imuniteto rūšies veiksmingumo. V. Smolkova linkusi liudijimo imunitetą suteikti ir sužadėtinėms, o S. A. Sauškinas ir S. P. Grišina – taip pat ir visiems kitiems artimiems konkrečiam subjektui asmenims [95, p. 12 – 14]. Lietuvos teisminė praktika pripažįsta plečiamąjį šeimos narių liudijimo imuniteto aiškinimą: net įtariamajam ir liudytojai kartu gyvenant neįregistravus santuokos ir nesant galimybės dėl nepriimto įstatymo įregistruoti partnerystės liudijimo imunitetas turi būti taikomas [111]. Vadinas, turinčių teisę į liudijimo imunitetą asmenų sąrašas gali būti išplėstas ir subjektams, kurie formaliai neatitinka šeimos nariams keliamų reikalavimų. Be to, šeimos nario liudijimo imunitetas turėtų būti taikomas ir išsiskyrusiems sutuoktiniams, sugyventiniams dėl tų aplinkybių, kurias jie sužinojo santuokos ar partnerystės metu.

Kalbant apie liudytojų – artimųjų imuniteto nuostatos praktinio realizavimo ypatumus pasakytina, kad nurodyta liudytojų kategorija gali pasinaudoti liudijimo imunitetu ir tuo atveju, kai baudžiamojoje byloje pareikšti įtarimai keliems asmenims arba yra keli kaltinamieji. Taip yra todėl, kad duodamas liudytojo parodymus kitų įtariamųjų ar kaltinamųjų atžvilgiu asmuo gali apkaltinti ir savo artimąjį [95, p. 8]. Tačiau teisė atsisakyti duoti parodymus nepriklausomai nuo procesinės stadijos nesuteikiama liudytojui, kurio artimasis baudžiamojo proceso metu mirė, o baudžiamoji byla tirinama jo bendrininkų atžvilgiu. Literatūroje išsakoma nuomonė, kad tais atvejais, kai dėl mažametystės asmeniui sunku įvertinti giminiškus santykius su įtariamuoju, o taip pat duotų parodymų reikšmę, tai reikia neleisti liudyti. Šiuo atveju įstatyminis atstovas negali padėti, nes uždavus klausimą dėl liudijimo apie artimojo galimai padarytą nusikalstamą veiką, pastarasis išreikštų nuo suaugusiojo sąžinės priklausančią nuomonę [108, p. 24 – 25]. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 1997 m. sausio 10 d. konsultacijoje laikosi pozicijos, kad asmeniui nesuvokiant sutikimo esmės dėl liudijimo prieš šeimos narį ar artimą giminaitį galėtų būti atsižvelgiama į mažamečio liudytojo tėvų ar kitų įstatyminių atstovų nuomonę [56, p. 75]. Vis tik, liudytojo kaip savarankiško proceso dalyvio samprata apeliuoja į laisvanorišką, niekieno neįtakojamą asmens apsisprendimą dėl savo elgesio varianto. Vadovaujantis žmogaus psichologinei raidai būdingais požymiais sunku įsivaizduoti suaugusiojo nuomonės neįtakojamą mažamečio apsisprendimą. Todėl liudijimo imuniteto artimojo giminaičio atžvilgiu procesinis sumanymas gali būti realizuojamas tik gebant konkrečiam asmeniui savarankiškai išreikšti savo valią.

Jeigu liudytojas – artimasis po to, kai jam buvo paaiškinta teisė atsisakyti duoti parodymus vis dėlto nusprendžia liudyti, reikėtų įvertinti galimo bauginimo šeiminiėje aplinkoje tikimybę. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Nr. R (97) 13 valstybėms narėms dėl liudytojų bauginimo ir gynybos teisių pažymima, kad bauginimas šeimoje dažniausiai yra latentinio pobūdžio,

todėl paprastai paveikia liudytojo psichologinę arba emocinę būklę. Rekomenduojama imtis priemonių, kuriomis liudytojams būtų padedama teisiškai, psichologiškai, finansiškai. Be to, siūloma liudytoją atitolinti nuo kaltinamojo. Pabrėžiama, jog pažeidžiami liudytojai turėtų būti apklausiami, jei įmanoma, kuo ankstesniame baudžiamojo proceso etape ir dalyvaujant teisminės institucijos atstovui ir gynybai dėl to, kad duotų parodymų nebereikėtų kartoti vėliau [48, p. 139, 141].

Senovės Romos laikais suvokta ne tik prigimtinio žmogiškojo prierašumo išsaugojimo reikšmė, bet taip pat ir paties asmens apsaugos svarba nuo jį bloginančios padėties [108, p. 24]. Asmens teisė neliudyti apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką susisteminčios taisyklės pavidalu pirmą kartą pateikta bendrosios teisės sistemos tradicijos valstybėse, kuriose ji iki šiandien vadinama „teise tylėti“ [65, p. 2]. Šios savęs nekaltinimo privilegijos išraiškos esmė yra liudytojo negalėjimas savo parodymais pakenkti sau pačiam. Todėl liudytojo pareigą duoti parodymus riboja galinti sukelti paties asmens baudžiamąją atsakomybę įrodomoji informacija [68, p. 419]. Demokratinėse šalyse asmens liudijimo imunitetas yra konstitucinė draudimo versti duoti parodymus prieš save garantija, skirta suderinti valstybės ir žmogaus santykius teisingumo vykdymo procese. Teisės tylėti principas glaudžiai siejasi ir su konstitucine garbės bei orumo apsauga [46, p. 31]. Pažymėtina, kad konstitucinis draudimas versti duoti parodymus prieš save yra tarptautinio lygio nuostata, suderinta su Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 3 dalies g punktu [4].

Asmeninis liudijimo imunitetas žinomas daugelyje pasaulio valstybių, tačiau konstitucinės teisės tylėti išraiškos formos bendrosios ir kontinentinės teisės tradicijos valstybėse nėra tapačios. Bendrosios teisės sistemos tradicijos valstybėse asmens liudijimo imunitetas reiškia ne tik neprivalomą liudijimą prieš save, bet ir apsaugą nuo vėlesnio baudžiamojo persekiojimo dėl duotų parodymų [65, p. 3 – 4]. Antai, Anglijoje numatyta teisė atsisakyti duoti parodymus, tačiau ji negalioja atskirų įstatymų pagrindu. Pavyzdžiui, liudytojas privalo atsakyti į policijos klausimus dėl valstybės paslapties atskleidimo ar kelių eismo srityje. JAV Konstitucijos V pataisa taip pat numato savęs nekaltinimo privilegijos išimtis: 1) asmuo negali atsisakyti leisti imti pirštų skaitmeninius atspaudus ir kūno pavyzdžius; 2) piktnaudžiaudamas savo privilegija asmuo gali būti traukiamas atsakomybėn už nepagarbą teismui; 3) liudytojas apklausiamas, kai teismui būtina reikalingi parodymai, bet tokios apklausos metu gauti duomenys negali būti vėliau panaudoti prieš liudytoją. Kanadoje pagal 1970 m. įstatymo dėl įrodymų 5 straipsnį liudytojas nėra atleidžiamas nuo pareigos atsakyti į klausimą, tačiau pateiktas atsakymas negali tapti įrodymu prieš jį patį, išskyrus priesaikos sulaužymo atvejį. Kontinentinės teisės tradicijos valstybėse pastaraisiais metais stebima asmens liudijimo imuniteto reglamentavimo vienodinimo tendencija. Pavyzdžiui, XIX a. Prancūzijoje liudytojui drausta pasinaudoti savęs nekaltinimo privilegija, o šiandieniniame Prancūzijos BK 434 – 11 straipsnyje numatyta, kad tikrasis kaltininkas liudyti neprivalo [68, p. 419 – 420]. Lenkijoje

liudijimo imunitetas taikomas, kai asmens atžvilgiu baudžiamasis persekiojimas nutrauktas, priimtas apkaltinamasis arba išteisinamasis nuosprendis, o asmuo šaukiamas į apklausą dėl parodymų davimo apie bendrininkų galimai nusikalstamus veiksmus [92, p. 82 – 84]. Vokietijos BPK 55 straipsnis liudytojui taip pat suteikia teisę neatsakyti į klausimus, kurie jam pačiam gali užtraukti baudžiamąjį persekiojimą. Italijos BPK 198 ir Portugalijos BPK 133 – 2 straipsniai nustato, kad liudytojo negalima versti atskleisti faktų, galinčių įtakoti jo baudžiamąją atsakomybę [68, p. 419 – 420]. O Bosnijos ir Hercegovinos BPK 84 straipsnio 1 dalyje numatoma, jog liudytojai turi teisę neatsakinėti į galinčius įtakoti jų baudžiamąją atsakomybę klausimus. Sutikusiems duoti parodymus prokuroro sprendimas yra pagrindas taikyti imunitetą nuo baudžiamojo persekiojimo [46, p. 36]. Remiantis užsienio valstybių reglamentavimo pavyzdžiais teigtina, jog savęs nekaltinimo privilegijos išimtys pasitelkiamos teisingumo vykdymui, tačiau liudijusio dėl savo veiksmų asmens padėties neblogina.

Pastaraisiais metais Lietuvos baudžiamojo proceso mokslinėse publikacijose diskutavę apie dispozityvų asmens liudijimo dėl savo galimai padarytos nusikalstamos veikos reguliavimą R. Jurka, V. Kilinskas bei E. Šapalaitė atkreipė dėmesį į konstitucinę žmogaus apsisprendimo laisvę varžančią bei įrodomosios medžiagos rinkimą apsunkinančią BPK 80 straipsnio 1 punkto nuostatą. 2006 m. R. Jurka nurodė, kad imperatyvus reglamentavimo metodas (situacija, kai asmuo apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką negali duoti liudytojo parodymų net savo noru) neprisideda prie baudžiamojo proceso efektyvumo [46, p. 37]. E. Šapalaitė pasiūlė numatyti mechanizmą, leidžiantį pačiam liudytojui ar jo gynėjui teisę reikalauti, kad būtų pranešta dėl įtarimo turinio (BPK 82 straipsnio 3 dalis). Verta dėmesio mokslininkės pastaba, kad savęs nekaltinimo doktrina sąlygota moralės normų, tačiau įrodomosios informacijos rinkimo metu neturi būti pamirštama, kad apklausiamas apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką asmuo negali būti laikomas patikimos informacijos šaltiniu dėl psichologinio faktoriaus – asmeninio suinteresuotumo [74, p. 85]. Aptardamas Prancūzijos pavyzdį V. Kilinskas pastebėjo, kad nuo 1987 m. šios šalies BPK 113 – 1 – 113 – 8 straipsniuose reglamentuojamas astovaujamųjų liudytojų (*pranc. k. – témoin assistée*) institutas išsprendė šalyje ilgai egzistavusią problemą, kokį statusą reikėtų suteikti prokuroro reikalavime arba civilinio ieškinio skunde nurodytam asmeniui. Mokslininko pateiktas „netiesioginio“ įtariamojo – specialaus liudytojo – institutas įvestas į BPK, tačiau siūlymas šio asmens pripažinimo procedūrą patikėti ikiteisminio tyrimo teisėjui dėl sudėtingų procedūrinių taisyklių priimtas nebuvo. Įsidėmėtina, jog specialusis liudytojas yra ikiteisminio tyrimo dalyvis, o teisme jis gali būti arba kaltinamuoju, arba paprastu liudytoju [53, p. 53 – 54; 74, p. 85 – 86].

Dėsningo šalies mokslininkų ir įstatymų leidėjo darbo rezultato pagrindu 2007 m. birželio 28 d. įteisinta asmens, norinčio duoti liudytojo parodymus apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką apklausos tvarka, kuri detalizuota 2008 m. sausio 9 d. Generalinio prokuroro įsakyme [10; 23].

Praktinis nuostatos poreikis kilo pastebėjus, jog ikiteisminio tyrimo metu pasitaiko atvejų, kai išnaudojus visas proceso galimybes tyrimo metu nesurenkama pakankamai duomenų, kurių pagrindu būtų galima pareikšti įtarimą, tačiau asmenį būtina apklausti apie reikšmingas bylos tyrimui aplinkybes. Dispozityvus reguliavimas rodo asmens valią dėl jo galimai padarytos nusikalstamos veikos procese bendradarbiauti su tyrimo institucijomis. Be to, asmeniui suteikus teisę pačiam apsispręsti atsiranda galimybė apklausti ir tuos subjektus, kurie pagal tarptautinės teisės normas turi imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos, bei tokius asmenis, dėl kurių patraukimo baudžiamojon atsakomybėn pagal įstatymus turi būti gautas kompetentingos institucijos leidimas (pavyzdžiui, Seimo nariai, teisėjai ir kt.) [40]. Kadangi toks asmuo atsiduria tarpinėje padėtyje tarp liudytojo bendrąja prasme ir įtariamojo, jam netaikoma atsakomybė neatvykus pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą (BPK 83 straipsnio 2 dalis). Jis nebaudžiamas ir už melagingų parodymų davimą (BPK 83 straipsnio 4 dalis). Liudijančiam apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką asmeniui proceso įstatymas suteikia teisę apklausos metu turėti įgaliojimą atstovą, reikalauti būti pripažintam įtariamuoju (BPK 82 straipsnio 3 dalis) [10; 23]. Literatūroje teigiama, kad galinčio duoti parodymus apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką asmens liudijimo imunitetas yra įtariamojo ar kaltinamojo parodymų nedavimo teisės atmaina [92, p. 84]. Čia pasakytina ir tai, kad nepasitvirtinus įtarimams asmens duoti parodymai lieka baudžiamajoje byloje kaip paprasto liudytojo suteikta įrodomoji informacija⁷ [110].

Teigtina, kad negaliojančios redakcijos proceso įstatyme buvo netinkamai formuluojamas Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius [5]. Pastebėtina, kad konstitucinė nuostata įteisina draudimą versti liudyti prieš save (taip pat šeimos narius ar artimus giminaičius), tačiau nepaneigia kiekvieno žmogaus apsisprendimo dėl parodymų davimo laisvės ir neapriboja jos nei nusikalstamos veikos pobūdžiu, nei jos sunkumu. Asmens, kurio negalima versti duoti parodymus procesinis statusas taip pat neriboja pasirinkto elgesio varianto, t. y. nebūtina asmenį pripažinti įtariamuoju ar kaltinamuoju. Vadinasi, konstitucinė nuostata nedraudžia savanoriškai sutinkančio duoti liudytojo parodymus asmens apklausos. Draudimo versti duoti parodymus moralinė – teisinė reikšmė yra ta, jog šiuo būdu užtikrinama asmens teisė saugoti savo paties ir savo artimųjų asmeninio gyvenimo privatumą, jo paslaptis bei ginti asmeninę nepriklausomybę bei žmogiškąjį orumą. Neliudijančiajam prieš save asmeniui (šeimos nariui ar artimam giminaičiui) BPK garantuoja atsakomybės netaikymą (BPK 82 straipsnio 2 ir 3 dalys). Nors dar 1999 m. J. Prapiestis Konstitucijos komentare atkreipė dėmesį į

⁷ Taip pat žr. pvz. KAZLAUSKAS, Marcelis, MISIŪNAS, Jonas, IGNOTAS, Mykolas ir kt. Lietuvos TSR baudžiamajo proceso komentaras. Vilnius, 1989. P. 82 [51]; RANDAKAVIČIENĖ, Irma. Kasacinio teismo jurisprudencija. Kn. 2: baudžiamajo proceso teisė, 1995 – 2005. Vilnius, 2006. P. 93 [70]; RANDAKEVIČIENĖ, Irma. Baudžiamajo proceso uždavinynas. Vilnius, 2006. P. 63 [71].

dispozityvią 31 straipsnio 3 dalies nuostatos turinio sampratą, tačiau iki 2007 metų rugsėjo mėnesio teisę savarankiškai apsispręsti dėl parodymų davimo procesinis įstatymas pripažino tik šeimos nariams ir artimiems giminaičiams. Atkreiptinas dėmesys, kad demokratinėse valstybėse pripažįstama žmogaus teisių apsauga reikalauja kiekvienam asmeniui, o ypač galinčiam save įkaltinti, suteikti teisę laisvai apsispręsti dėl parodymų davimo. Asmuo, galintis liudyti apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką, atsiduria neformalizuoto įtariamojo padėtyje. Todėl nereikėtų pamiršti, kad savo valia duodamas parodymus asmuo gali pateikti ne tik save įkaltinančias, bet ir lengvinančias ar baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes. Teigtina, jog negaliojanti BPK redakcija neužtikrino procesinio gynybos principo galimai nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui [57, p. 246 – 247]. Nesuteikiant teisės žmogui laisvai apsispręsti dėl savo elgesio konkrečioje situacijoje ignoruojamas savarankiško proceso subjekto požymis. Be to, imperatyvus reglamentavimas paneigia ir Konstitucijos 18 straipsnio nuostatoje įtvirtintą prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių prasmę [61, p. 147]. Asmens, galinčio duoti parodymus apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką apsisprendimo teisės negali paveikti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro pozicija. Priešingu atveju, įrodomoji medžiaga teisinės galios neturės ir bus vertintina kaip žmogaus teisių pažeidimas (BPK 20 straipsnio 4 dalis). Konstitucinė formuluotė „draudžiama versti“ procesine prasme reiškia valdingus įgalinimus turinčių institucijų pareigūnų pareigą išaiškinti liudytojui galimybę savanoriškai apsispręsti dėl parodymų, liečiančių jo galimai padarytą nusikalstamą veiką davimo (BPK 45 straipsnis).

Lyginamosios teisėtyros metodas padėjo nustatyti, jog užsienio valstybių (pavyzdžiui, Švedijos, Makedonijos, Ispanijos ir kt.) įstatymuose nors ir kalbama apie asmens teisę neliudyti dėl jo padėtų galinčių pabloginti aplinkybių, tačiau apie savanorišką parodymų davimo galimybę nepasisakoma [46, p. 36]. Aptariama situacija įteisinta tik Prancūzijoje. Remiantis šios šalies patirtimi Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkte numatyta asmens liudijimo galimybė ir BPK 82 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta imuniteto atsisakymo tvarka tapo nuoseklaus procesinio reglamentavimo pavyzdžiu. Lietuvoje prokuroro nutarimas pripažįstamas pakankama procesine garantija tinkamai bei pagrįstai taikyti specialiajam liudytojui skirtas nuostatas [23]. Tuo tarpu Prancūzijoje žmogaus teisių apsaugos garantu laikomas ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimas, nes šioje šalyje pastarasis subjektas suprantamas kaip tardymo teisėjas [53, p. 53 – 54]. Tokios procesinės padėties atitikmuo Lietuvoje suteiktas prokurorui. Mūsų valstybėje pasirinkta specialaus liudytojo statuso suteikimo tvarka pagrįsta konstitucine prokuroro priederme vadovauti ikiteisminiam tyrimui (Konstitucijos 118 straipsnio 1 dalis). Sisteminiu požiūriu nepažeidžiama ir išimtinė ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamų apklausų logika (BPK 184 ir 189 straipsniai).

Antrojoje darbo dalyje aptartas asmeninis liudijimo imunitetas apima paties asmens, šeimos narių ar artimų giminaičių liudijimo galimybę, todėl yra skirtas garantuoti asmens teisių į orumą, privataus gyvenimo neliečiamumą, asmeninę bei šeimos paslaptį apsaugą. Tokiu būdu jis tampa moraliniu baudžiamosios justicijos pagrindu [96, p. 116]. Kartu įteisinamas ir humaniškumo principo realizavimas baudžiamajame procese [104, p. 16]. Ši liudijimo imuniteto rūšis yra siekis suderinti procesinius santykius ir prigimtinius psichologinius žmogaus elgesio mechanizmus. Todėl asmeninį liudijimo imunitetą tikslinga apibrėžti kaip dispozityvią nesankcionuojamą procesinę nuostatą, įtvirtinančią galimai padariusio nusikalstamą veiką asmens bei įstatymu apibrėžto jam artimų žmonių rato (šeimos narių ar artimų giminaičių) teisę neliudyti.

3. PROFESINIŲ LIUDIJIMO IMUNITETŲ YPATUMAI

Trečioje magistro darbo dalyje aptariama profesinių liudijimo imunitetų kategorija yra tinkamo profesinių funkcijų realizavimo garantas. Jai būdingas imuniteto apibrėžtumas profesinių uždavinių sprendimo ribose. Apibendrinamas teismų praktiką amerikietis J. H. Wigmore' as nurodo keturias profesinės paslapties sąlygas: 1) žinių konfidencialumas; 2) konfidencialumas yra esminis šalių santykių palaikymo kriterijus; 3) santykiai yra ilgalaikiai; 4) žinių atskleidimas labiau pakenktų nei atneštų šalių santykiams naudos. Autorius nurodo, kad visos keturios sąlygos turi būti vienu metu [68, p. 421]. Mokslininkas A. Panomariovas išskiria šiuos profesinės paslapties požymius: 1) ji nėra kiekviena viešai neskelbiama informacija, o tik priklausanči konkrečiam žmogui ir yra susijusi su jo privačiu gyvenimu; 2) žmogus informaciją asmeniui patiki dėl jo atliekamų pareigų; 3) patikėtinis įsipareigoja be patikėtojo sutikimo neatskleisti informacijos tretiesiems asmenims [67, p. 54].

Suteikdamas profesinius liudijimo imunitetus įstatymų leidėjas atsižvelgia į konkretaus subjekto profesinių uždavinių atlikimo veiksmingumą ir besikreipiančiojo į tam tikros profesijos atstovą teisėtus lūkesčius. Teisėjai, gynėjai, procesiniai astovai, dvasininkai ir žurnalistai gali nesibaiminti dėl baudžiamosios atsakomybės taikymo jų profesinių uždavinių vykdymo ribose. Šios grupės liudijimo imunitetu besinaudojančius asmenis vienija vykdomų darbinių uždavinių realizavimo apsauga, t. y. liudijimo imuniteto dalyką sudaro pareiginių funkcijų atlikimo metu sužinota įrodomoji informacija. Priklausomai nuo liudytojo rūšies reglamentavimas yra imperatyvus arba dispozityvus. Imunitetas tampa profesinės pareigos vykdymą užtikrinančia ir profesinės paslapties išsaugojimą garantuojančia teisine priemone [104, p. 16].

Profesiniai liudijimo imunitetai yra užtikrinanti profesinės paslapties apsaugą procesinė taisyklė. Vadovaujantis lyginamosios teisėtyros metodu teigtina, kad kai kurių užsienio valstybių proceso

įstatymuose šiuos imunitetus turi gerokai platesnis subjektų ratas nei Lietuvoje. Antai, Vokietijoje profesiniu liudijimo imunitetu naudojasi dvasininkai, advokatai, notarai, buhalteriai, mokesčių patarėjai, auditoriai, gydytojai, stomatologai, vaistininkai, bundestagų ir landtagų deputatai, leidyklų, redakcijų darbuotojai, akušerės [74, p. 87]. Lietuvos Respublikos BPK profesinį liudijimo imunitetą suteikia teisėjams, gynėjams, atstovams, dvasininkams, viešosios informacijos rengėjams, platintojams, jų savininkams bei žurnalistams [10].

Bendras liudijimo imuniteto profesinėje veikloje traktavimas nurodo imperatyvų jo pobūdį: subjektai, kuriems suteiktas liudijimo imunitetas, privalo jiems patikėtų žinių ribose veikti tik gavę asmens, kurį liečia tos žinios sutikimą. Priešingu atveju, liudijimo imuniteto turėtojai piktnaudžiautų įstatymo jiems suteikta teise. Vadinas, aptariama liudijimo imuniteto rūšis nėra subjektyvi tam tikros profesijos atstovų teisė. Profesiniai liudijimo imunitetai – tai etiškai nepriekaištinga nuostata, padedanti gerbti kito asmenybę ir tokiu būdu įgyvendinti socialinį solidarumą. Tik išimtiniais atvejais teisinėje valstybėje siekiant ginti svarbesnes nei konkretaus asmens interesų apsauga vertybes profesinės paslapties atskleidimui kliento noras įtakos neturi (pavyzdžiui, visuomenės saugumas, viešoji tvarka, žmonių sveikata ir dorovė yra prioritetinės Konstitucijos ir kitų įstatymų ginamos sritys).

3.1. Pasitarimų kambario paslapties atskleidimo galimybės

Teisėjų liudijimo imunitetas siejamas su teismo pasitarimų kambario paslaptimi ir yra konstitucinio teisėjų nepriklausomumo principo procesinė išraiška (Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalis) [10; 5]. Teisinėje valstybėje būtina garantuoti teisminės valdžios atstovų savarankiškumą įgyvendinant teisingumą. O pasitarimų kambario paslaptis paaiškinama didele procesine ir visuomenine nuosprendžio kaip teisingumo akto reikšme [37, p. 462].

Procesinis teisėjo liudijimo imuniteto pagrindas yra BPK 80 straipsnio 2 punktas. Jame apibrėžiama šio statuso liudytojui privilegiją suteikianti apimtis – teisėjas negali būti apklausiamas apie teismo pasitarimų kambario paslaptį [10]. Konstitucinis teisėjų liudijimo imuniteto įpareigojimas išdėstytas 109 straipsnio 2 dalies teiginiu: „teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi“ [5]. Teismų įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje taip pat įtvirtinta, kad „teisėjai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi nuo proceso dalyvių, teismų administracijos, kitų teisėjų, valstybės valdžios institucijų, pareigūnų bei kitų asmenų. Teisėjams negali būti daromas joks politinis, ekonominis, psichologinis, socialinis spaudimas ar kitoks neteisėtas poveikis, kuris galėtų turėti įtakos jų sprendimams“ [20]. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje valstybėms narėms dėl teisėjų nepriklausomumo, veiksmingumo ir vaidmens teigiama, jog „priimdami sprendimus teisėjai turi būti nepriklausomi ir turi turėti galimybę veikti be apribojimų, pašalinės

įtakos, paskatų, spaudimo, tiesioginių ar netiesioginių grasinimų, bet kurio visuomenės sluoksnio įsikišimo arba dėl kokių nors kitų priežasčių“. Rekomendacijoje teisėjų nepriklausomumas, nepasidavimas bet kokiai įtakai įvardijamas kaip viena teisėjų pareigų [48, p. 105, 109].

Teisėjų liudijimo imunitetas užtikrina teismo veiklos nepriklausomumą, nes tik bylą išnagrinėjus iš esmės susiformuoja galutinė teisėjo nuomonė, kurios niekas negali keisti. Dėl šios priežasties pasitarimų kambaryje gali būti tik konkrečią bylą nagrinėję teisėjai (BPK 298 straipsnis). Bet kuriems kitiems asmenims būti pasitarimų kambaryje yra draudžiama, o teisėjams draudžiama konsultuotis su kitais asmenimis (pavyzdžiui, telefonu teirautis Aukščiausiojo Teismo teisėjo nuomonės). Baudžiamojo proceso įstatyme pasitarimų kambario slaptumui reglamentuoti neskiriamas specialus straipsnis, o tik atskirose normose nurodoma, kad nuosprendžio ar nutarties priėmimui teismas išeina į pasitarimų kambarį (pavyzdžiui, BPK 235 straipsnio 3 dalis, 253 straipsnio 2 dalis, 362 straipsnio 5 dalis ir kt.). Tuo tarpu CPK 19 straipsnyje sprendimo priėmimo slaptumas reglamentuojamas kaip vienas civilinio proceso principų. Pasitarimų kambario slaptumo reikalavimo nepažeidžia atskirosios nuomonės pareiškimas, nes ji yra nesutinkančio su kitais teisėjais nuomonės išdėstymas (BPK 299 straipsnio 6 dalis, 384 straipsnio 10 dalis). Pasitarimų kambario slaptumo principas ir teisėjų nepriklausomumo ir tiesioginio dalyvavimo principai yra glaudžiai susiję. Įdomu pastebėti tai, jog Italijoje ir Belgijoje teisėjų pasitarimų kambario slaptumo taisyklė, nors ir yra pripažįstama, turi tam tikrų ypatumų. Minėtose valstybėse teismui svarstant ir priimant sprendimą pasitarimų kambaryje turi teisę dalyvauti ir prokuroras, bet balsuojant jis nedalyvauja [10; 12; 55, p. 185 – 186].

Teisminės valdžios nepriklausomumą įgyvendinti padedantis teisėjų liudijimo imunitetas suprastinas kaip pareiga saugoti pasitarimų kambario paslaptį, todėl jam būdingas imperatyvus reguliavimo metodas. Reiškia, bylos šalys negali reikalauti, sutikti ar kitaip išreikšti savo valią dėl to, kad pasitarimų kambario paslaptis būtų paviešinta (tuo tarpu gynėjo ar atstovo liudijimo imunitetas saistomas kliento noro atskleisti patikėtą informaciją)⁸. Aptariamam atveju nuo liudijimo imuniteto kaip teisės atsisakyti duoti liudytojo parodymus būtina atskirti liudijimo imunitetą kaip pareigą neliudyti, t. y. proceso įstatymas nesuteikia teisės rinktis – teisėjų apklausos apie pasitarimų kambario paslaptį negalimumas yra imperatyvus reikalavimas tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnams ar prokurorams, tiek patiems teisėjams. Literatūroje išsakoma nuomonė, kad asmenų įpareigojimas neduoti liudytojo parodymų neatitinka liudijimo imuniteto baudžiamojoje teisenoje principų ir žmogaus teisių apsaugos normų, išdėstytų tiek nacionaliniuose įstatymuose, tiek ir tarptautiniuose teisės aktuose. Vis tik tai reikia pastebėti, jog draudimas duoti parodymus adresuojamas valdžios įgaliojimus turintiems subjektams – teisėjams. Be to, normos adresatai ne tiesiog užima valdingus įgalinimus jiems

⁸ Apie teisės į gynybą ir teisėtų interesų realizavimą žr. p. 29 – 34.

suteikiančias pareigas, bet yra baudžiamojo proceso santykių subjektai. Liudijimo imuniteto imperatyvumo tikslas šių subjektų atžvilgiu tarnauja jų veiklos garantijų sustiprinimui [89, p. 113].

Lyginamosios teisėtyros aspektu pasakytina, kad Rusijos Federacijos BPK 56 straipsnio 3 dalies 1 punkte liudijimo imunitetas suteiktas ne tik teisėjams, bet ir prisiekusiesiems. Jie taip pat negali liudyti apie baudžiamosios bylos sprendimo metu sužinotas aplinkybes [ten pat, p. 111]. Baudžiamosios bylos aplinkybėmis Rusijoje laikoma ne tik pasitarimų kambario paslaptis, bet ir įrodymų tyrimo metu teisėjų ir prisiekusiųjų sužinota informacija [102, p. 183]. Prancūzijoje pasitarimų kambario paslaptis taip pat yra absoliuti [68, p. 422]. O Vokietijos BPK 54 straipsnyje numatyta, kad teisėjus apie pasitarimų kambario paslaptį apklausti galima gavus teisėjų tarnybos statute numatytą leidimą atskleisti žinias [107, p. 29].

Be abejo, teisėjai vykdo ne tik teisingumą, bet ir atlieka teisėtumo kontrolę (Konstitucijos 109 straipsnio 3 dalis, Teismų įstatymo 3 straipsnio 2 dalis). Todėl pasitarimų kambario paslaptis negali apimti įstatymų pažeidimų nutylėjimo atvejų. Teisėjas privalo reaguoti į kolegų padarytus įstatymų ir profesinės etikos pažeidimus. Nors susikompromitavusio kolegos veiksmų paviešinimas ir griaua visuomenės pasitikėjimą teismine valdžia, tačiau demokratinėje valstybėje viešumas yra vidinę kontrolę ir savireguliaciją skatinanti vertybė [84, p. 6]. Pasitarimų kambario paslaptis suprastina kaip teisėjų atsakomybė už tinkamą teisingumo vykdymą. Vadinasi, pasitarimų kambario paslaptis negali liesti klausimų, kurie nėra susiję su nuosprendžio priėmimui keliamais reikalavimais (teisėtumu, pagrįstumu, teisingumu, įtikinamumu). Teigtina, jog teisėjų liudijimo imuniteto dalykas išimtinai siejamas su kaltės įrodymu, nusikalstamos veikos kvalifikavimu, bausmės skyrimo ir kitomis būtinomis išdėstyti nuosprendyje aplinkybėmis [37, p. 359, 465].

Vadinasi, pasitarimų kambario paslapties ribos yra įstatymų numatyti reikalavimai nuosprendžiui ar nutarčiai priimti. O bet kokie kiti neteisėti teisėjų veiksmai pasitarimų kambaryje yra teisėjų etikos, jų veiklą reglamentuojančių bei kitų įstatymų pažeidimas ir liudijimo imuniteto dalyko sudaryti negali. Todėl pasitarimų kambario paslaptis nesaisto teisėjų, jeigu pasitarimo metu daroma nusikalstama veika arba pažeidžiamos teisėjų etikos taisyklės. Priklausomai nuo teisėjo veiksmų galima baudžiamoji arba drausminė atsakomybė⁹. Apibendrinant teisėjų liudijimo imuniteto ribas galima teigti, kad pasitarimų kambario pozicijos išsiaiškinimo galimybės yra teisėjo atskirosios nuomonės pateikimas ir baudžiamosios bylos dėl teisėjo piktnaudžiavimo priimant nuosprendį

⁹ Teismų įstatymo 47 straipsnio 3 dalis numato, kad „jeigu teisėjas yra įtariamas arba kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, jo įgaliojimus gali sustabdyti Seimas, o tarp Seimo sesijų – Respublikos Prezidentas. Teisėjo įgaliojimai sustabdomi iki sprendimo baudžiamojoje byloje įsiteisėjimo. Jei teisėjas pripažįstamas nekaltu, jo įgaliojimai atnaujinami ir jam sumokamas atlyginimas už įgaliojimų sustabdymo laiką“. To paties straipsnio 4 dalyje teigiama, jog „teisėjas negali atsakyti administracine tvarka. Jei teisėjas padaro administracinį teisės pažeidimą, medžiaga perduodama Teisėjų etikos ir drausmės komisijai“. Šio įstatymo 89 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad pradėti ikiteisminį tyrimą, kai įtariamasis yra teisėjas, gali tik generalinis prokuroras [20].

tyrimas ar nagrinėjimas [36, p. 187]. Be to, teisėjo vidinio sąžiningumo reikalavimas neturi sukelti abejingumo kolegų neteisėto darbo atžvilgiu.

3.2. Teisė į gynybą ir teisėtų interesų realizavimas

Iš senovės Romos laikų mūsų dienas pasiekė gynėjų bei atstovų liudijimo imunitetas. Justiniano digestuose teigta, jog šie subjektai atleidžiami nuo liudijimo apie savo ginamųjų, atstovaujamųjų reikalus pareigos [89, p. 109]. Teikdamas klientui teisinę pagalbą gynėjas arba atstovas privalo dėti visas įmanomas pastangas efektyviai kliento interesų gynybai. Literatūroje teigiama, kad advokatūra – visuomenės atstovė teismuose. Tokiu būdu atsiskleidžia ne tik konkretaus kliento ir advokato tarpusavio teisinių santykių prasmė, bet ir visuomeninė gynėjo veiklos nauda. Advokatūra vienintelė visada gina visuomenės humanitarinius principus ir konkretaus asmens teises. Advokatų bei atstovų pareiga yra padėti savo klientui, o ne justicijai. Pavyzdžiui, jei ginamasis pripažįsta kaltinimus, tačiau gynėjas yra įsitikinęs jo nekaltumu, jis turi siūlyti teismui priimti išteisinamąjį nuosprendį. Kita vertus, nepriklausomos nuo ginamojo valios gynybos idėja bus pagrįsta nepagarba asmenybei. Todėl advokatas privalo savo poziciją derinti su klientu, o profesinių pareigų atlikimo metu sužinotos informacijos nepaviešinti ne tik teisėsaugos organams, bet ir savo kolegoms – advokatams [100, p. 139, 141, 143, 146]. Gynėjų bei atstovų veiklos esmė – pareiga saugoti ginamojo ar atstovaujamojo patikėtą informaciją bei padėti įgyvendinti jų procesines teises (BPK 48 straipsnio 2 dalies 1 ir 4 punktai, 54 straipsnio 1 dalis, 56 straipsnio 3 dalis) [10]. Asmens patikėta informacija apie privatų gyvenimą negali tapti savęs įkaltinimu. Todėl gynėjo bei atstovo išlaisvinimas nuo liudijimo apie profesinių pareigų vykdymo metu sužinotas aplinkybes yra skirtas apsaugoti kliento asmeninei bei šeiminei paslapčiai, garbės ir gero vardo gynimui [89, p. 115].

Šios liudytojų grupės imuniteto apimtis reglamentuojama BPK 80 straipsnio 3 punkte: įtariamąjo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo gynėjai ir nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovai neapklausiami kaip liudytojai dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo pareigų vykdymo metu [10]. Baudžiamajame procese gynėju vadinamas tik įtariamajam, kaltinamajam, išteisintajam ar nuteistajam teikiantis teisinę pagalbą asmuo (BPK 17 straipsnio 1 dalis). Teisinės pagalbos teikėjas visiems kitiems asmenims yra vadinamas atstovu [35, p. 43].

Gynėju BPK 17 straipsnio 2 dalis įvardina advokatą arba jo padėjėją, tačiau pagal BPK 47 straipsnio 2 dalį pastarasis gynėju gali būti tik advokatui pavedus. Be to, advokato padėjėjo gynybai neturi prieštarauti ginamasis, o nagrinėjama teisme byla neturi būti priskirtina sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo kategorijai [10]. Baudžiamajame procese advokato padėjėjo kompetencija teismo bylos nagrinėjimo metu apribota baudžiamuoju nusižengimu, neatsargiu, nesunki ar apysunki nusikaltimu. Tuo tarpu ikiteisminio tyrimo metu advokato padėjėjas be jokių išimčių gali

būti gynėju bet kokios rūšies nusikalstamos veikos tyrime [37, p. 103 – 104]. Advokatūros įstatymo 34 straipsnio 2 dalyje yra numatyti du papildomi apribojimai: advokato padėjėjas gali atstovauti tik pirmosios instancijos teismuose ir ne anksčiau kaip po vienerių metų nuo advokato padėjėjo praktikos pradžios [6]. Lietuvoje gynėjo paslaugų teikimas priskirtas išimtinai advokatūrai. Tuo tarpu užsienio valstybėse gynėjais gali būti ir kiti asmenys, pavyzdžiui, aukštųjų mokyklų teisės dėstytojai [35, p. 43]. Pareigų vykdymo metu sužinotas aplinkybes apie ginamąjį gynėjas privalo saugoti kaip profesinę paslaptį¹⁰. Jos apsauga reglamentuota tiek procesinėmis, tiek advokatų veiklą reguliuojančio įstatymo nuostatomis (BPK 48 straipsnio 2 dalies 4 punktas, Advokatūros įstatymo 5 straipsnio 4 punktas ir 39 straipsnio 1 dalies 3 punktas). Advokatūros įstatymo 45 straipsnio 2 dalyje numatyta, jog advokato ir jo kliento susitikimo duomenys negali būti panaudoti kaip įrodymai [6]. Šios nuostatos procesinė išraiška ir yra gynėjams suteiktas liudijimo imunitetas. Jam būdingas abipusiškumas: užtikrinama kliento teisė į gynybą ir garantuojama advokato veikla.

Europos žmogaus teisių teismas advokato profesinės paslapties koncepciją laiko vienu bendrųjų Bendrijos principų, padedančių realizuoti asmens teisę į gynybą. 1979 m. byloje *AM&S Europe v. Commission* nurodyta, kad konfidencialumo tikslas yra užtikrinti, kad kiekvienas asmuo galėtų nevaržomai kalbėtis su nepriklausomą juridinę konsultaciją teikiančiu advokatu. Konfidencialumo apsauga yra profesinės advokato etikos taisyklė. O advokato nepriklausomybė, anot šio teismo, yra jo ir teisinės pagalbos prašančio kliento bendradarbiavimas teisingumo vykdymo procese. Advokato konfidencialumo įsipareigojimą riboja kliento, manančio, jog konfidencialios informacijos atskleidimas gali būti jam naudingas teisė paslapties saugojimo atsisakyti [82, p. 96 – 100]. Europos žmogaus teisių teismo praktikoje pripažinta, kad advokato profesinių pareigų vykdymo metu sužinota informacija gali būti atskleista klientui sutikus. Pasaulio valstybių įstatymuose advokato paslapties atskleidimo galimybė reglamentuojama įvairiai. Pavyzdžiui, Azerbaidžiano Respublikos BPK 95.3 straipsnyje nurodyta, kad gynėjas, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovas sutikus ginamajam ar atstovaujamajam gali duoti parodymus jų naudai. Tačiau šis faktas jiems nebeleidžia tolesniame procese ginti asmens ar jį atstovauti [105, p. 108]. Prancūzijoje profesinis advokato liudijimo imunitetas yra absoliutus: informacijos atskleisti neleidžiama net ir kaltinamojo prašymu. Tuo atveju, kai liudijimas nesusijęs su klientu, pavyzdžiui, pats advokatas įtariamas nusikalstamos veikos padarymu liudijimo imunitetas netaikomas. Italijos BPK 200 straipsnis advokatui suteikia teisę pasirinkti savo elgesio variantą. Liudijimo imunitetas šioje šalyje yra dispozityvus [68, p. 421]. Tuo tarpu Vokietijos BPK 53 a. § nors ir įtvirtina advokato, jo padėjėjo laisvą apsisprendimą dėl profesinės veiklos metu sužinotos informacijos atskleidimo, tačiau teismui

¹⁰ Pagal Advokatūros įstatymo 46 straipsnio 5 dalį profesinę paslaptį sudaro pats kreipimosi į advokatą faktas, sutarties su klientu sąlygos, jo suteikta informacija ir pateikti duomenys, konsultacijos pobūdis, pagal kliento pavedimą advokato surinkti duomenys. Visa tai negali būti naudojama kaip įrodymas [6].

palieka galimybę įpareigoti atskleisti paslaptį [107, p. 28 – 29]. JAV, Kanadoje ir Anglijoje advokatas gali pasinaudoti paslapties saugojimo išimtimi ir patikėtas žinias atskleisti be kliento sutikimo, kai jo klientas turi nusikalstamų ketinimų [86, p. 298 – 301]. Pažvelgus į Lietuvos BPK 80 straipsnio 3 punkto formuluotę susidaro įspūdis, kad tiek gynėjo, tiek procesinio atstovo liudijimo imunitetui būdingas imperatyvus reguliavimo metodas. Tačiau baudžiamojo proceso literatūroje išsakomos įvairios nuomonės.

Įsidėmėtina, jog advokato profesinės paslapties atskleidimo galimybė, visų pirma, sietina su gynėjo ar atstovo ir jo kliento teisiniais santykiais. Jeigu advokatas sužino apie rengiamą ar jau padarytą nusikaltimą ne iš kliento, tai jis, be abejo, turi moralinę pareigą pranešti apie tai teisėsaugos institucijoms. Šiuo atveju advokato tapimas gynėju yra neįmanomas: liudytojo ir gynėjo vaidmuo vienoje byloje yra nesuderinamas su savarankiškų procesinių funkcijų vykdymo reikalavimu [103, p. 188]. Be abejo, advokatas apie rengiamą nusikalstamą veiką gali sužinoti ir iš kliento. Tokiu atveju jis taip pat turi moralinę ir įstatyminę¹¹ pareigą apie tai informuoti ikiteisminio tyrimo institucijas: galimybė užkirsti kelią naujos nusikalstamos veikos padarymui yra didesnė vertybė nei profesinės paslapties apsauga. Todėl atskleista profesinė paslaptis turėtų būti vertinama kaip veika, padaryta dėl būtinojo reikalingumo (BK 31 straipsnio 1 dalis). Advokato dalyvavimas byloje gynėjo statusu, kaip ir pirmuoju atveju, taptų negalimas. Tačiau, jei klientas advokatui prisipažino apie jau padarytą veiką informacijos teikimas teisėsaugos institucijoms paneigtų procesinės veiklos kryptis [67, p. 90 – 91]. Literatūroje pastebima, kad tuo atveju, kai advokatas byloje jau yra gynėju ir sužino kokių nors svarbių aplinkybių ne dėl pareigų vykdymo (pavyzdžiui, informacija sužinoma ne iš pokalbių su įtariamuoju), tai jo kaip liudytojo apklausa galima nušalinus gynėją nuo pareigų (pagal BPK 61 straipsnį) [32, p. 96]. Matyti, jog mūsų šalyje advokato galimybė pagarsinti profesinių pareigų vykdymo metu sužinotas aplinkybes siejama išimtinai su kliento noru. Gynėjo procesinė pareiga įgyvendinti ginamojo interesus pasireiškia tuo, jog gynėjas negali bloginti savo kliento padėties. Priešingu atveju gynybos institutas prieštarautų savo esmei, o baudžiamojo proceso funkcijų įgyvendinimas taptų neįmanomas.

Galima ir situacija, kai ginamasis neišreiškia noro atskleisti informaciją, o gynėjas pagrįstai mano, jog tai nepakenktų arba netgi padėtų klientui. Ar šiuo atveju gynėjui taip pat vienareikšmiškai draudžiama pagarsinti profesinę paslaptį? Apie dispozityvią galimybę atskleisti profesinių pareigų metu sužinotas aplinkybes doktrinoje pradėta diskutuoti XX amžiaus pradžioje [92, p. 86]. Lojalumą

¹¹ BK 237 straipsnio 1 dalis numato, jog tam, kuris iš anksto nepažadėjęs paslėpė, sunaikino ar sugadino kito asmens padaryto sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo pėdsakus, įrankius ar priemones, nusikalstamu būdu įgytus daiktus, kitus su slepiamu nusikaltimu susijusius dalykus, turinčius įrodomosios reikšmės, arba slėpė nusikaltimą padariusį asmenį taikytina baudžiamoji atsakomybė. BK 238 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad baudžiamoji atsakomybė taikytina tam, kuris be svarbios priežasties nepranešė teisėsaugos įstaigai arba teismui apie jam žinomą daromą ar padarytą labai sunkų nusikaltimą. Šiuose straipsniuose numatyta atsakomybė nekyla tik nurodytus nusikaltimus padariusio asmens artimiesiems giminaičiams ir šeimos nariams [8].

klientui kaip vieną advokato veiklos principų įtvirtina Advokatūros įstatymo 5 straipsnis [6]. O normų, kurios leistų pagarsinti kliento paslaptį prieš kaltinamojo valią, bet jo interesų gynybai nėra. Literatūroje pabrėžiama, jog vykdantys profesines pareigas asmenys baudžiamajame procese dalyvauja ne savo, o kliento interesų labui ir, suprantama, užimamos pozicijos vieningumas turi būti. Teigtina, jog gynėjo ar atstovo ir kliento tarpusavio teisiniai santykiai sukuria procesinio bendradarbiavimo situaciją. Rusijos Federacijos Konstitucinis teismas 2003 m. kovo 6 d. išaiškino, jog gynėjo ar atstovo išlaisvinimas nuo liudijimo pareigos dėl profesinių pareigų vykdymo metu sužinotos informacijos nereiškia, kad liudijimo galimybė prarandama tais atvejais, kai jis pats ir jo ginamasis yra suinteresuoti atitinkamų žinių pagarsinimu [89, p. 111 – 113]. Vadinasi, gynėjas neturi teisės be kliento sutikimo užimti priešingą atstovaujamojo valiai poziciją net ir tuo atveju, kai pagrįstai mano, jog tai bus naudinga klientui (pavyzdžiui, kaltinamasis gynėjui prisipažino, jog nusikaltimą padarė draugas, bet dėl draugiškų santykių kaltę prisiima pats. Šiuo atveju gynėjas turi ne pavišinti kliento paslaptį, o ieškoti kaltę paneigiančių aplinkybių). Be to, nederėtų pamiršti, kad galima situacija, kai gynėjas negali tiesiogiai bendrauti su ginamuoju. Pavyzdžiui, įtariamasis yra neraštingas nebylys, kurčiasis ar kurčnebylys, o gynėjas nemoka gestų ir mimikos kalbos. Tuomet pagal BPK 43 straipsnį ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras gynėjo prašymu kviečia vertėją. Jei toks įtariamasis nemoka gestų ir mimikos kalbos, yra neraštingas procese būtinas specialistas (BPK 89 straipsnis). Padėdami įtariamajam įgyvendinti teisę į gynybą ir gynėjui atlikti savo pareigas vertėjas arba specialistas (psichologas – surdopedagogas) sužino reikšmingas bylai aplinkybes. Tačiau vertėjo ar specialisto atsiradimo procese kilmė užkerta kelią juos apklausti kaip liudytojus, nors jie formaliai atitinka BPK 78 straipsnio reikalavimą – žino bylai reikšmingos informacijos [49, p. 81 – 82]. Teigtina, kad BPK 80 straipsnio 3 punkte įtvirtintas baigtinis profesinio liudijimo imuniteto aplinkybių, bet ne juo galinčių pasinaudoti asmenų sąrašas.

Pareiga saugoti kliento paslaptį atsiranda nuo kreipimosi į gynėją ar atstovą momento ir yra neterminuota, t. y. pasibaigus teisinės pagalbos teikimui negali būti atskleista. Išimtį sudaro šie atvejai: klientas pats sutinka dėl informacijos atskleidimo, advokatas iš kliento ar savarankiškai sužino apie rengiamą nusikalstamą veiką, kliento patikėtą informaciją žino neribotas skaičius asmenų [67, p. 92]. Vadinasi, profesinės paslapties atsiradimo momentas yra kreipimosi į advokatą faktas nepriklausomai nuo to, ar subjektas vėliau tampa gynėju ar ne. Pavyzdžiui, įtariamasis ar kitas asmuo kreipiasi į advokatą teisinės konsultacijos, nuo šio momento ir atsiranda advokato pareiga saugoti profesinę paslaptį, nes teisiniai santykiai tarp advokato ir kliento jau atsirado [91, p. 136]. Taip yra todėl, kad profesinės paslapties reikalavimas neskaidomas ir apima visas teikiamas teisinės paslaugas: patarimus teisės klausimais, teisinę reikšmę turinčių dokumentų rengimą, atstovavimą teisės klausimais bei gynybą ar atstovavimą bylų procese (Advokatūros įstatymo 2 straipsnio 1 dalis) [6].

Patikėtas žinias gynėjas privalo saugoti net ir klientui mirus, išskyrus, kai gautas mirusiojo įpėdinių sutikimas atskleisti informaciją dėl mirusiojo kliento reabilitavimo [100, p. 150]. Literatūroje išsakoma nuomonė, jog negavus kliento sutikimo pareiga išlaikyti paslapyje patikėtą informaciją taip pat baigiasi, kai gynėjas ar atstovas byloje apklausiamas apie su gynyba ar atstovavimu tiesiogiai nesusijusias žinias. Pavyzdžiui, atnaujinus bylą dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių pagal BPK 444 straipsnio 1 dalį [67, p. 93]. Vis tik, pastaruoju atveju būtų pažeidžiama BPK 80 straipsnio 3 punkto prasmė.

Nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo procesinių teisių gynybai pasitelkiamas atstovas. Jo santykiai su klientu taip pat grindžiami abipusiu pasitikėjimu. Tačiau atstovavimo formos BPK yra dvi: atstovavimas pagal įstatymą ir atstovavimas pagal įgaliojimą. O BPK 80 straipsnio 3 punktas nenurodo konkrečios atstovavimo rūšies. Atrodytų, jog abiejų atstovavimo formų atveju liudijimo imunitetas turėtų būti taikomas. Atsakyti ar iš tikrųjų taip yra mums padės baudžiamojo proceso literatūroje pateikti moksliniai požiūriai. Visų pirma, pasakytina, kad abiejų atstovų rūšių procesinė funkcija yra bendra – ginti atstovaujamojo interesus. Tačiau atstovavimo formų esmė nėra tapati: atstovavimas pagal įgaliojimą skirtas garantuoti atstovaujamojam tinkamą teisinę pagalbą, o atstovavimas pagal įstatymą yra siekis įgyvendinti kito asmens, negalinčio to padaryti savarankiškai, procesinį subjektiškumą [47, p. 35]. Nors liudijimo imunitetui skirtose normose atstovavimo forma nenurodyta, remiantis atstovavimo pagal BPK 80 straipsnio 3 punktą prasme ir sistetine BPK 80 straipsnio 3 punkto ir 54 straipsnio 3 dalies nuostatų analize teigtina, jog atstovui pagal įstatymą liudijimo imunitetas nesuteiktas (nors BPK 80 straipsnio 3 punkte atstovavimo forma nenurodyta, tačiau BPK 54 straipsnio 3 dalis leidžia kaip liudytoją apklausti nukentėjusiojo (apie civilinį ieškovą ir civilinį atsakovą atstovavimo pagal įstatymą atveju kalbėti yra neaktualu) atstovą pagal įstatymą) [10]. Vadinasi, liudijimo imunitetas turėtų būti suteikiamas tik atstovaujant nukentėjusįjį pagal įgaliojimą. Užsienio baudžiamojo proceso literatūroje taip pat teigiama, kad atstovai pagal įstatymą gali būti apklausiami kaip liudytojai. Tačiau kartu nurodoma, kad neturi būti pamirštama atstovo pagal įstatymą kaip šeimos nario ar artimo giminaičio teisė pasinaudoti liudijimo imunitetu [109, p. 126]. Lietuvos doktrinoje dėl atstovo pagal įstatymą galimybės pasinaudoti liudijimo imunitetu vieningos nuomonės nėra (išskyrus šeimos narius ar artimus giminaičius). Baudžiamojo proceso komentaro bendraautorius J. Rinkevičius yra linkęs liudijimo imunitetą suteikti tik atstovui pagal įgaliojimą. Jis teigia, jog nukentėjusiojo atstovas pagal įstatymą šaukiamas kaip liudytojas, nes jis gali išsamiai charakterizuoti savo atstovaujamą asmenį, suteikti kitos bylai svarbios informacijos. Liudytojo ir atstovo procesinės funkcijos, anot mokslininko, šiuo atveju nesusikerta ir leidžia geriau užtikrinti atstovaujamojo interesų gynybą [35, p. 155]. Tuo tarpu R. Jurka teigia priešingai. Aptariamai situacijai iliustruoti autorius pasitelkia atstovavimo instituto principą „tas, kuris veikia per

atstovą, veikia per save (*lot.k. – qui facit per alium, facit per se*) ir nurodo, jog atstovas pagal įstatymą dalyvauja procese kartu su atstovaujamuoju ir tampa procesiškai suinteresuotas. Sugretinus du procesinius statusus (to paties asmens kaip atstovo pagal įstatymą ir kaip liudytojo) matyti, kad procesinės funkcijos ne visada suderinamos dėl teisinio suinteresuotumo bylos baigimi faktoriaus. Įstatyminis atstovas įgyvendina kito asmens procesinį subjektiškumą ir paprastai turi materialinį – teisinį suinteresuotumą, o tuo tarpu liudytojas atlieka procesinę – pagalbinę funkciją ir minėto suinteresuotumo neturi¹². Atstovo pagal įstatymą materialinis – teisinis suinteresuotumas neleidžia byloje duoti teisingų liudytojo parodymų (išimtis BPK 82 straipsnio 2 dalyje nurodyti subjektai – jie turi teisę pasinaudoti liudijimo imunitetu). Todėl BPK 54 straipsnio 3 dalis, leidžianti kaip liudytoją apklausti atstovą pagal įstatymą, anot mokslininko, deformuoja ir įstatyminio atstovo, ir liudytojo procesinę paskirtį. Be to, tikėtina, jog padėdamas nukentėjusiajam pasinaudoti procesinėmis teisėmis (BPK 54 straipsnio 1 dalis) įstatyminis atstovas sužino tam tikras aplinkybes, kurias praktiniu požiūriu sunku atriboti nuo atstovo pagal įgaliojimą pareigų atlikimo. Tokiu būdu nukentėjusiojo atstovas pagal įstatymą kartu su gynėju ar atstovu pagal įgaliojimą atsiduria vienodoje procesinė prasme padėtyje: pareigų vykdymo metu sužino tam tikras, liudijimo imuniteto dalyką sudarančias, aplinkybes. Todėl R. Jurka pažymi, kad atstovo pagal įstatymą kaip liudytojo apklausos galimybė priklauso nuo parodymų dalyko: pateikiant tik atstovaujamąjį apibūdinančias žinias procesinės funkcijos nesikerta, todėl šiuo atveju nėra prasmės atstovui pagal įstatymą taikyti liudijimo imunitetą. Tačiau atstovo, sužinojusio tam tikras aplinkybes ginant atstovaujamo pagal įstatymą asmens teises, padėtis prilygintina atstovui pagal įgaliojimą: šiuo atveju abiems atstovavimo formoms būdinga tapati aplinkybių sužinojimo kilmė – atstovo pareigų vykdymas. Autorius daro išvadą, kad nėra prasmės nustatyti leidimą apklausti įstatyminį atstovą kaip liudytoją (BPK 54 straipsnio 3 dalis) ir tuo pačiu metu uždrausti tai daryti (BPK 80 straipsnio 3 punktas) [47, p. 35 – 36]. Mokslininko R. Jurkos pozicija yra įžvalgi ir perša išvadą, kad atstovo pagal įstatymą atžvilgiu taikytina dispozityvi liudijimo imuniteto forma: jis kaip liudytojas gali pateikti atstovaujamąjį apibūdinančią informaciją tiek, kiek ši informacija nėra susijusi su jo, kaip atstovo pagal įstatymą, vykdomų pareigų metu sužinotais duomenimis. Negana to, reikia nepamiršti, kad dalis įstatyminių atstovų liudijimo imunitetu pasinaudoti galės BPK 82 straipsnio 2 dalies pagrindu. Todėl teigtina, kad ir atstovo pagal įstatymą atveju liudijimo imunitetas suteiktina tiek BPK 80 straipsnio 3 punkto, tiek BPK 82 straipsnio 2 dalies prasme.

Apibendrinant išdėstytas mintis pasakytina, jog gynėjo ir procesinio atstovo liudijimo imunitetas pagrįstas procesinių funkcijų realizavimu ir yra įtariamąjo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo

¹² Liudytojas gali turėti faktinį, objektyvių aplinkybių (draugiškumas, antipatija) nulemtą, suinteresuotumą. Nors ši aplinkybė liudijimo imuniteto suteikimo neįtakoja, į ją atsižvelgtina kiekvienos apklausos metu [47, p. 36].

teisės į gynybą garantija bei nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo materialinio – procesinio suinteresuotumo užtikrinimas.

3.3. Tikėjimo laisvės procesinis garantas

Dvasininkų liudijimo imuniteto ištakos siekia viduramžiais Europos valstybių reglamentavime demonstruotą nepakantumą kitatikiams, kuriems drausta duoti su tikėjimu susijusius liudytojo parodymus [104, p. 16]. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės 1529 m. Pirmojo Statuto VIII skyriaus 5 straipsnis skelbė: „Liudyti neleisti jokio kito tikėjimo, išskyrus Romos bei graikų tikėjimo krikščionis“ [58, p. 53 – 54]. Demokratinėse valstybėse neįsivaizduojamas vienos religijos pripažinimas kitatikių apklausos draudimą pakeitė išpažinties paslapties apsaugos reikalavimu. Tačiau religijos įtaka visuomeninei nuomonei ir atskirų individų elgesiui išliko. S. O. Temiržanovičius teigia, jog religija, taip pat kaip ir dorovė, užima tam tikrą vietą teisėje, o ypač baudžiamajame procese. Autorius pastebi, jog įstatymas, neatitinkantis susiklosčiusios visuomenėje pasaulėžiūros, paminantis pagrindines bendražmogiškas vertybes bei neatimamas žmogaus teises ir laisves negali būti moralus. Dvasininkų liudijimo imunitetas ir yra skirtas religiniuose postulatuose suformuluotoms, moraliniais visuomenės principais pagrįstoms bendroms dvasinėms vertybėms apsaugoti [104, p. 15 – 17]. Tikėjimo laisvė yra viena iš asmens teisių, vadinasi, įgyvendinant baudžiamąjį teisingumą užima prioritetinę poziciją. Kita vertus, valstybės požiūris į tikėjimo laisvę formuoja žmonių pasitikėjimą bažnyčia. Todėl tikėjimo laisvės užtikrinimas – tai leidžiantis vienu keliu eiti valstybei ir bažnyčiai asmenų dvasinio gyvenimo realizavimo pagrindas. Dvasininkų liudijimo imunitetui būdingas abipusiškumas jungia tikintįjį ir kulto tarną, o išpažinties paslaptis nukreipta į religinį ritualą atliekančio asmens teisės į tikėjimo laisvę apsaugą. Dvasininkų kaip tikėjimo ugdytojų įpareigojimai būti tikinčiajai visuomenės daliai lojaliais, patikimais ir ištikimais pagrindžia liudijimo imuniteto svarbą. Bažnyčia, keldama išpažinties patikėjimo formos reikalavimus, įsipareigoja pasauliečiui saugoti atgailos metu atskleistą privačią, neskelbtiną bei konfidencialią informaciją. Nors dvasininkų liudijimo imunitetas sudaro pagrindą ir pačių dvasininkų procesiniam statusui, ir tikinčiųjų interesų apsaugai, Lietuvos baudžiamajame procese juo buvo susidomėta tik įpusėjus XX a. paskutiniam dešimtmečiui. Po Nepriklausomybės atgavimo Lietuvos Respublika saugo ir puoselėja teisinės apsaugos, aukštos moralės bei tikėjimo laisve pagrįstus tarpusavio santykius su bažnyčia. Dvasininko imuniteto reikšmė baudžiamajame procese yra tikinčiųjų interesų apsauga didinant žmonių pasitikėjimą valstybės požiūriu į tikėjimo laisvę [43, p. 54 – 59, 67]. Baudžiamojo proceso mokslininkas I. L. Petruchinas kalbėdamas apie dvasininkų ir pasaulietinės valdžios tarpusavio santykius yra pastebėjęs, kad bažnyčios veikloje pasitaiko situacijų, kai kunigai agituoja balsuoti už propaguojančias krikščioniškas vertybes politines partijas. Atsidėkodama valdžia bažnyčiai suteikia materialinę paramą – perduoda nuosavybėn

valstybinių muziejų turimą vertingą kultūrinį paveldą ar religinius statinius [100, p. 225]. Vargu ar teisinėje valstybėje įmanomas toks valdžios ir bažnyčios „bendradarbiavimo“ modelis. Dvasininkų ir valstybės santykiai yra grindžiami autonomija ir yra skirti tikėjimo laisvei įgyvendinti. Mūsų šalyje bažnyčios ir valdžios savarankiškumas yra konstitucinė nuostata (Konstitucijos 43 straipsnio 4 dalis). Be to, Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl santykių tarp katalikų bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų 1 straipsnyje skelbiama, kad „bažnyčia ir valstybė yra nepriklausomos bei autonomiškos kiekviena savo srityje ir, laikydamosi šio principo, glaudžiai bendradarbiauja siekdamos kiekvieno žmogaus ir visuomenės dvasinės ir materialinės gerovės“. Minėto straipsnio 2 dalyje pažymima, jog kompetentingos valstybės institucijos ir dvasininkija bendradarbiauja švietimo, kultūros, šeimos, socialiniais, o ypač dorovės bei žmogaus orumo apsaugos klausimais [5; 18].

Demokratinėje valstybėje, pripažįstančioje tikėjimo laisvę, įrodomųjų duomenų rinkimo procese svarbus dvasininkų imunitetas atsiranda profesinės veiklos pagrindu, t. y. klausant tikinčiųjų nuodėmių išpažinimą. Konstitucinis dvasininkų liudijimo imuniteto pagrindas yra Konstitucijos 26 straipsnio 2 ir 4 dalys teigiančios, kad kiekvieno žmogaus laisvė pasirinkti bet kurią religiją gali būti apribota tik įstatymu ir tik tada, kai būtina garantuoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ir dorovę ar kitas asmens pagrindines teises ir laisves [5]. BPK 80 straipsnio 4 punkte nurodomas dvasininko imuniteto dalykas – informacija, patikėta per išpažintį – nubrėžia atleidimo nuo liudijimo pareigos ribą [10]. Ši procesinė nuostata reiškia, kad dvasininkas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už atsisakymą duoti parodymus apie aplinkybes, kurios jam tapo žinomos iš išpažinties [89, p. 111]. Procesinio imuniteto prielaida yra kunigų pareiga „nepalikti“ tikinčiųjų [43, p. 59]. Saugoti paslapyje patikėtas išpažinties metu žinias yra ne tik teisinė, bet ir profesinė, bažnytinės teisės šaltiniuose numatyta dvasininko pareiga. Išpažintos nuodėmės neatskleistinos nei teisėsaugos organams, nei paprastiems piliečiams. Tačiau apie faktus, tapusius žinomais ne iš išpažinties liudyti dvasininkas privalo [100, p. 223 – 224]. Iš pirmo žvilgsnio dvasininkų liudijimo imunitetas yra imperatyvaus pobūdžio ir galimas išimtinai tik dėl išpažinties metu sužinotos informacijos. Bet ar taip yra iš tikrųjų? Pasitelkdama norminių bei mokslinių šaltinių bazę šiame skyriuje analizuosiu aptariamo imuniteto taikymo prielaidas ir pateiksiu efektyvaus praktinio realizavimo rekomendacinį modelį.

Kadangi dvasininkų liudijimo imunitetas neatsiejamas nuo bažnytinės teisės normų, procesinė 80 straipsnio 4 punkto formuluotė nukreipia į išpažinties ir jos klausytojo sampratos sisteminę analizę. Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje dvasininkų imuniteto įgyvendinimo problematiką gvildenęs R. Jurka akcentuoja, kad procesinės formos reikalavimų nesilaikymas sudaro pagrindą pažeisti įrodymų leistinumo reikalavimą (BPK 20 straipsnio 4 dalis). Todėl praktinėje veikloje, atsiradus būtinybei apklausti dvasininką, reikia „kuo išsamiau išsiaiškinti ar informacija, kuri yra žinoma šiam

asmeniui, nebuvo gauta išpažinties patikėjimo metu“ [43, p. 60]. Lietuvos mastu aktualiausia nagrinėti Katalikų bažnyčios ir valstybinės valdžios santykių įteisavimo klausimus¹³.

Kadangi bažnyčia yra suvereni institucija, turinti savo veiklai reguliuoti skirtą teisę, dvasininkų liudijimo imuniteto paskirties suvokimui bei galimų praktinių problemų nurodymui būtina atsižvelgti ir į kanonų, ir į pasaulietinės teisės normų visumą. Tiesa, terminai „bažnytinė teisė“ ir „kanonų teisė“ nėra tapatūs, nors literatūroje dažnai pateikiami kaip vienareikšmiai. Bažnytinė teisė, apimdama kanonišką teisę, reguliuoja dar ir bažnytinę veiklą bei įstatymų paskelbtas žmogiškosios teisės normas. Bažnyčioje ypatingai svarbus 1983 m. Vatikane išleistas Kanonų teisės kodeksas. Baudžiamajam procesui aktuali šio kodekso 353 kanonus apimanti VII knyga „Proceso teisė“ [83, p. 29, 40 – 41]. Taip pat svarbus ir IV knygos „Bažnyčios pareiga šventinti“ 983 kanono 1§, kuriame įteisintas sakramentinis paslapties neišdavymo įžadas [67, p. 98]. Pasaulietiškojoje teisėje dvasininkų liudijimo imuniteto pagrindas yra Kanonų ir pozityviosios teisės suvienodinimui skirta Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis „Dėl santykių tarp katalikų bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų“. Jos 8 straipsnio 1 dalyje teigiama, jog „Lietuvos Respublika garantuoja, kad išpažinties paslaptis jokių atveju nebus pažeista net ir tada, kai kunigas kviečiamas liudytoju arba dalyvauja teisminiame procese“ [18]. Tiesioginė procesinė aptariamo imuniteto nuostata yra BPK 80 straipsnio 4 punkto norma, kad dvasininkai kaip liudytojai negali būti apklausiami dėl to, kas jiems buvo patikėta per išpažintį [10]. Matyti, jog sutartyje nuo liudijimo pareigos išlaisvinamas kunigas. Tuo tarpu procesinis įstatymas kalba apie dvasininką. Todėl galiu pagrįstai kelti klausimą: ar pateikiamos sąvokos praktinėje veikloje nesukuria procesinio neapibrėžtumo situacijos?

Atlikus mokslinių – religinių šaltinių analizę pasakytina, jog Katalikų tikėjime išpažintis gali būti patikėta ne bet kuriam dvasininkui, o tik turinčiam kunigo iššventinimus. Tapimo kunigu sąlyga yra studijų kunigų seminarijoje baigimas [26, p. 104, 210]. Tačiau klausyti išpažintis kunigams leidžiama tik po patikrinimo, kai jų pasirengimu neabejojama arba pasirengimas tampa aiškus iš kito šaltinio. Teisei klausyti išpažintis būtinas iššventinimas ir vyskupo suteikta jurisdikcija. Nevykdantis ar neįvykdantis savo pagrindinių pareigų (Dievo žodžio skelbimas, Dievo tautos pašventimas liturginiais veiksmais ir dvasinis vadovavimas bei tarnavimas žmonėms) kunigas ekskomunikuojamas, t. y. nebeturi teisės vykdyti bažnytinių pareigų, teikti ir priimti sakramentus. Procesine prasme toks dvasiškis praranda liudijimo imunitetą [43, p. 61, 64]. Kunigas, kaip tarpininkas tarp Dievo ir žmogaus, išklausydamas pasauliečio nuodėmes sudaro sąlygas tinkamai įvykdyti religinei apeigai keliamus reikalavimus. Išpažintis – žodinio sakralinio apsisvalymo forma, kuri katalikams yra viena iš Atgailos sakramento dalių [26, p. 104, 160]. Vietos požiūriu pagal Kanonų kodekso 964 kanoną

¹³ 2003 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis Romos katalikų bažnyčios religiją išpažįsta beveik 79 % Lietuvos gyventojų [43, p. 56].

išpažinties patikėjimui labiausiai tinkama yra bažnyčia arba koplyčia. Tačiau imperatyvo kanonų teisė neformuluoja [43, p. 64]. Išpažindami savo nuodėmes tikintieji kunigui pateikia itin slaptas privatus gyvenimo žinias, kurios gali turėti ir kriminalinį atspalvį. Katalikams keliamas individualiai atliekamos atgailos reikalavimas kunigą pagal Kanonų teisės kodeksą įpareigoja niekam nesakyti to, kas išgirsta per išpažintį. Tačiau verta atkreipti dėmesį, kad krikščionims priskiriami protestantai praktikuoja viešą nuodėmių išpažinimą [26, p. 160]. Pastaruoju atveju klausydami pastoriaus nurodymų visi bažnyčioje tuo metu esantys tikintieji balsu gailisi dėl nekrikščioniško savo elgesio. Procesine prasme viešojo išpažinties nesudaro prielaidos dvasininkui suteikti liudijimo imunitetą. Kadangi, kaip jau minėjau, mūsų šalyje daugiausia tikinčiųjų praktikuoja Romos katalikų bažnyčios religiją, kalbėti apie išpažinties metu sužinotą potencialią įrodomąją informaciją praktiniu požiūriu yra reikšmingiausia. Vis dėlto Lietuvoje pripažįstamos ir kitos religinės bendruomenės (pavyzdžiui, musulmonų – sunitų, karaimų, judėjų ir pan.), kuriose išpažintys neklausomos [67, p. 99]. Kyla klausimas – ar suteiktinas liudijimo imunitetas ir tų konfesijų dvasininkams, kuriose išpažinties atlikimo procedūra aiškiai neišreiškiama, o nuodėmės išsakomos dvasinio bendravimo forma? Vieningo atsakymo Lietuvos baudžiamojo proceso doktrina nepateikia.

BPK komentaro bendraautorius J. Rinkevičius mano, kad BPK 80 straipsnio 4 punktą reikia aiškinti plečiamai. Mokslininkas nurodo, jog aiškiai išreikštos išpažinties procedūros nepraktikuojančių konfesijų dvasininkams liudijimo imunitetas turi būti suteikiamas. Autorius akcentuoja išpažinties ar dvasinio pokalbio patikėjimo paskirtį – pasitikėjimu grindžiamus santykius tarp tikinčiojo ir sielos ganytojo [35, p. 210]. Tuo tarpu Mykolo Romerio universiteto mokslininkas R. Jurka su šia pozicija nelinkęs sutikti. Plečiamojo aiškinimo teiginį jis laiko nepagrįstu, nes, pasak autoriaus, dvasininko liudijimo imuniteto suteikimas neišsivaizduojamas, kai nebuvo laikytasi išpažinties formai keliamų reikalavimų. Sustiprindamas savo argumentą mokslininkas pateikia viešosios išpažinties praktikavimo protestantų tikėjime atvejį, kai liudijimo imunitetas dvasininko atžvilgiu netaikomas [43, p. 63]. Kalbant apie išpažinties ir dvasinio pokalbio tapatinimo galimybę verta pažymėti, jog tarpukario Lietuvoje nepripažįstančių privalomos išpažinties bažnyčių dvasininkų apklausa buvo leidžiama. Vis dėlto abejotina ar dvasininkų liudijimo imuniteto paskirtis apklausiant išpažinties nepraktikuojančių religijų dvasininkus leistų įgyvendinti procesinį sumanymą. Juk tikinčiųjų pasitikėjimo bažnyčia nesustiprintų dvasinio pokalbio forma išsakytų asmeninių paslapčių paviešinimas. Be to, išpažinties Lietuvoje pripažįstamų nepraktikuojančių religijų dvasininkai atsidurtų diskriminacinėje padėtyje [67, p. 100]. Tad ar nėra galimybės liudijimo imunitetą suteikti išpažinties nepraktikuojančių religijų dvasininkams? Atsakymas į šį klausimą reikalauja nustatyti išpažinties ir dvasinio pokalbio santykį. Turiu išsiaiškinti, kokie bendri abiejų nurodytų religinių apeigų tipų turinio požymiai leistų kalbėti apie dvasininkų liudijimo imunitetą. Juk tikėtina, kad

skirtingus nuodėmių išsakymo būdus praktikuojančių religijų dvasininkai ir tikintieji savo tarpusavio santykius grindžia tapačiais lūkesčiais.

Kanonų kodekso 959 kanone pateikiami išpažinties formai keliama reikalavimai: prisiminti nuodėmes, už jas gailėtis, tvirtai pasižadėti nebenusidėti, už nuodėmes atsilyginti [43, p. 63]. Manychiau, kad būtent šiais kriterijais vadovaujantis turėtų būti apibrėžiami ir dvasinio pokalbio turinio elementai. Vadinasi, dvasinis pokalbis gali būti prilyginamas išpažinčiai tik tuo atveju, jei jo metu besigailintis tikintysis dvasininkui individualiai išsako nuodėmės, pasižada jų nebekartoti ir už jas atsilygina. Tokiu būdu kalbėti apie nepripažįstančių išpažinties tradicinių bažnyčių dvasininkų procesinę apklausą nebūtų pagrindo. Taip pat nekiltų skirtingas religijas išpažįstančių dvasininkų bei tikinčiųjų diskriminavimo galmybių. Juk išties, dvasinio pokalbio ir išpažinties metu dvasininko sužinota informacija yra paslaptis ir norint ją apsaugoti liudijimo imunitetas yra būtinas. Todėl teigtina, kad siekiant įgyvendinti dvasininko liudijimo imuniteto paskirtį – tikinčiųjų pasitikėjimo bažnyčia ir taip pat valstybine valdžia skatinimą – turime BPK 80 straipsnio 4 punktą aiškinti plečiamai, t. y. dvasininko kaip liudytojo neapklausti apie išpažinties ar dvasinio pokalbio metu sužinotą informaciją. Įdomu pastebėti ir tai, kad BPK projekte siūlyta įtraukti ir dvasines paslaptis [34, p. 8 – 9]. Kadangi priklausomai nuo konkrečios religijos tradicijų dvasinių paslapčių patikėjimas iš esmės galimas ir išpažinties, ir dvasinio pokalbio forma, tikėtina, jog Lietuvoje pripažįstamų religinių bendruomenių dvasininkų bei tikinčiųjų interesų gynybai būtų sudarytas tvirtesnis procesinis pagrindas.

Analizuojant bažnytinės ir pozityviosios teisės šaltinius išryškėja asmenų, galinčių dalyvauti individualiai atliekamoje nuodėmių išrišimo procedūroje, rato problema. Be abejo, pagrindiniai tiek išpažinties, tiek dvasinio pokalbio subjektai yra dvasininkas ir tikintysis. Tačiau Kanonų kodekso 990 kanonas nedraudžia religinės paslapčių patikėjimo apeigos atlikti ir per vertėją. Negana to, 983 kanono 2§ draudžia atskleisti paslaptį ir visiems kitiems asmenims koku nors būdu sužinojusiems išpažinties metu išsakytas tikinčiojo nuodėmes. Siekdamas reglamentuoti pasitikėjimu grindžiamus dvasininko ir pasauliečio tarpusavio santykius proceso įstatymas turi reaguoti į galimą išpažinties patikėjimą per tarpininkus, t. y. vertėjus [43, p. 62 – 63; 67, p. 98 – 99]. Todėl BPK 80 straipsnio 4 punktą privalu aiškinti plečiamai. Dvasininkų liudijimo imuniteto nuostata bus tinkamai įgyvendinama, jeigu siekiant apsaugoti išpažinties ar dvasinio pokalbio forma patikėtos informacijos turinį liudytojais nebus apklausiami ne tik dvasininkai, bet ir visi kiti jiems profesinę pareigą atlikti padėję asmenys.

Dar viena dvasininkų liudijimo imuniteto problema, analizuojama baudžiamojo proceso doktrinoje, yra susijusi su reglamentavimo metodu. Atrodytų, galinčių klausyti išpažintis dvasininkų (kunigų) liudijimo imunitetas pagrindiniuose jų statusą įteisinančiuose dokumentuose pateikiamas

imperatyvaus pobūdžio nuostatos pavidalu. Tačiau ar tikrai visais atvejais apklausa apie išpažinties metu sužinotą įrodomąją informaciją yra negalima?

R. Jurka, S. P. Ščerba, O. A. Zajcevas ir kt. linkę dvasininkų liudijimo imunitetą laikyti imperatyviu. Kalbėdamas apie išpažintį praktikuojančių religijų dvasininkus (kunigus) R. Jurka nurodo, jog „net ir tada, kai dvasininkas sutinka kaip liudytojas duoti parodymus apie išpažinties paslaptį, apklausa negalima, o jos metu gauti parodymai negali būti vertinami kaip įrodymai“. Todėl pareigūnas negali sutikti apklausti tokį dvasininką, nes pažeistų įstatymo nustatytą procesinę formą. Tuo tarpu pareiškusiam norą atskleisti išpažinties metu sužinotą informaciją kunigui kiltų bažnytinė atsakomybė (ekskomunika). Verta pažymėti, jog nepaisant kiekvieno dvasininko (ne tik kunigo!) vidinio įsipareigojimo saugoti tikinčiojo paslaptį, formalioji bažnytinė atsakomybė kyla tik kunigams. Nors ne išpažinties metu gauta (ne kunigui patikėta) informacija, jei ji yra privati taip pat privalo būti saugoma ir visų kitų, pagal Kanonų teisę neturinčių teisės klausyti išpažinčių, dvasininkų [43, p. 62]. Neapklausiant dėl išpažinties turinio liudyti norinčio dvasininko išsaugomi pasitikėjimo santykiai tarp pasauliečio bei kulto tarno. Vis dėlto baudžiamojo proceso literatūroje dvasininkui rekomenduojama išpažinties metu išpažinusiam savo nusikalstamą veiką asmeniui pasiūlyti prisipažinti ir teisėsaugos organams [108, p. 27]. Atkreiptinas dėmesys, jog bažnytinė ir procesinė teisė yra savarankiškos. O sisteminė BPK normų analizė leidžia teigti, jog yra procesinė galimybė neignoruoti dvasininko noro pateikti nusikalstamos veikos tyrimui bei nagrinėjimui įtakos turinčius duomenis. Nepaisančiam bažnytinės atsakomybės kunigui taikytinas BPK 98 straipsnis, leidžiantis bet kokiam fiziniam asmeniui savanoriškai pateikti reikšmingus baudžiamajai bylai dokumentus. Pagal BPK 96 straipsnio 1 dalies 3 punktą dokumento požymius atitinkantis dvasininko raštas, pareiškimas, prašymas ir kt. gali būti pripažįstamas tinkamu įrodomosios informacijos šaltiniu [43, p. 66]. Aprašytojo modelio neprireiktų, jeigu baudžiamojo proceso praktikoje būtų vadovaujamas mokslininko J. K. Orlovo nuomone. Autorius teigia, kad dvasininko noras atskleisti išpažinties metu sužinotą informaciją pareigūną įpareigoja vykdyti šio liudytojo apklausą. Argumentuodamas savo nuomonę, jis atkreipia dėmesį į tai, jog valdžios ir religinių organizacijų tarpusavio santykiams nebūdingas pavaldumas. Bažnyčia savo teisėje gali numatyti išpažinties paslapties išimtis. O baudžiamąją teisingumą įgyvendinančių institucijų pareigūnai turi sudaryti sąlygas dvasininko savanoriškam išpažinties turinį sudarančios informacijos atskleidimui [98, p. 100]. Viena vertus, proceso pasaulietiškas įpareigoja paisyti dvasininko noro liudyti baudžiamojoje byloje. Juolab, kad dvasininkų liudijimo imuniteto dispozityvusis aiškinimas užtikrintų proceso greitumas. Kita vertus, negalima pamiršti svarbiausio išpažinties subjekto – tikinčiojo – interesų apsaugos. Atsiranda pagrindas diskusijai apie kunigo moralinius įsipareigojimus nuodėmės išpažįstančiam pasauliečiui ir procesinės intervencijos prielaidas.

Remiantis lyginamosios teisėtyros metodu išryškėja bendrosios ir kontinentinės teisės sistemų dvasininkų liudijimo imuniteto taikymo praktikos ypatumai. JAV teisė kunigams, kaip ir medikams bei notarams liudijimo imuniteto nesuteikia [68, p. 421]. Tačiau dvasininką apklausti įmanoma tik tuomet, jei patikėjęs konfidencialią informaciją asmuo leidžia kunigui kalbėti. Įrodymų kodekso (*Evidence Code*) 1034 dalies 506 taisyklė įtvirtina absoliučią kunigo – penitento (asmens, atliekančio išpažintį) privilegiją, kuri dvasiškį įpareigoja tik tikinčiojo sutikimu atskleisti išpažinties metu patikėtas žinias. Ši privilegija JAV laikoma itin reikšminga šiandieniniame gyvenime, nes jos dėka išlaikomi pasitikėjimu grindžiami santykiai ir tuo pačiu asmuo apsaugomas nuo vidinės disharmonijos dėl galimo žinių paviešinimo. Todėl literatūroje kunigo – penitento privilegija gretinama su gydytojo – paciento privilegija įpareigojančia mediką tik kliento sutikimu atskleisti medicininius jo duomenis [30, p. 968 – 969]. Dvasininko privilegija taip pat apsaugo ir tikinčiojo artimuosius, nes išpažinties metu gali būti atskleista informacija apie pastarųjų padarytą nusikalstamą veiką. Todėl JAV teisėje įtvirtinta absoliuti dvasininko privilegija liudyti tik pasauliečiui sutikus apsaugo ne tik išpažintį atlikusį asmenį, bet ir jam brangius žmones. Tokiu būdu įgyvendinama krikščioniško mokymo mylėti savo artimąjį kaip save patį prasmė [64, p. 304 – 305]. JAV laikoma, kad dvasininkų privilegija neignoruojama, jeigu teismas įtikina šalių advokatus ar atstovus nedetalizuoti savo klausimų [68, p. 421]. Pats teismas, nesilaikydamas viapusiškumo principo, bet ir neperžengdamas savo įgaliojimų ribų taip pat gali kunigui užduoti nedetalizuojančius išpažinties turinio klausimus [43, p. 67].

Kontinentinės teisės tradicijos valstybėse dvasinės išpažinties absoliutumo klausimas literatūroje pradėtas aptarinėti tik pastaraisiais metais. Bet formuojama praktika leidžia teigti, jog Europoje pripažįstamas dvasininko santykinis liudijimo imunitetas, t. y. tam tikrais atvejais kulto tarnas gali būti apklausiamas apie išpažinties metu patikėtas nuodėmes. Vienas praktinių išsakytą teiginį patvirtinančių pavyzdžių yra 2001 m. Kano mieste Prancūzijoje nuteisto laisvės atėmimo bausmė vyskupo byla. Dvejus metus slėpęs kito kunigo, išžaginusio 11 mažamečių vaikų, nusikalstamą veiką vyskupas dangstėsi pagarba išpažinties šventumui [67, p. 100 – 101]. Rusijos baudžiamojo proceso literatūroje pažymima, jog itin retais atvejais išpažinties paslaptis turi būti atskleista dėl paties kunigo apsaugos [90, p. 350]. Santykinio dvasininkų liudijimo imuniteto reikšmingumą pagrindžia ne tik siekis užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms ar apsaugoti dvasiškį, bet taip pat ir būtinumas atskleisti tikintįjį teisinančias žinias. Aišku, teisinančios žinios gali būti pasakomos ir ne išpažinties ar jai prilygintino dvasinio pokalbio metu. Tuomet pagal bendrąją taisyklę dvasininkas privalės liudyti. Baudžiamojo proceso moksle verta diskutuoti tik dėl nurodytos religinės apeigos metu sužinotos teisinančios asmenį informacijos. Įsivaizduokime situaciją: įtariamą žmonos nužudymu pilietis X dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno spaudimo prisipažino padaręs šį nusikaltimą ir parodė vietą, kurioje užkasė sukrūvintus jos drabužius. Atrodytų, X kaltę pagrindžiančių faktų pakanka. Tačiau įtariamasis

savo prisipažinimo vėliau atsisako ir nurodo įdomią detalę: grįžęs pietų pertraukai iš darbo jis pamatė, kad žmona nužudyta. Jausdamas nuodėmingą kaltės našta dėl to, kad sekmadienį su žmona neapsilankė bažnyčioje nuskubėjo pas dvasininką. Išpažinties metu X viską išsakė ir paklausė ar pagal religines apeigas galima sudeginti sukruvintus drabužius. Dvasiškis pasakė, kad nužudytosios rūbų sudeginti negalima, jie turi „grįžti į žemę“. Grįžęs namo X realizavo kunigo patarimą ir žmonos drabužius užkasė. Nors X nekaltumą patvirtintų kiti faktai (šeima gyveno draugiškai ir motyvų nužudyti nebuvo, žmona nužudyta ryte, o bendradarbių teigimu X laiku atvyko į darbą ir elgėsi įprastai), tačiau kunigo liudijimas apie asmenį teisinančias išpažinties metu sužinotas aplinkybes taip pat prisidėtų prie tiesos baudžiamojoje byloje nustatymo. Privalu nepamiršti, jog dvasininko liudijimo imunitetas visų pirma yra skirtas tikinčiojo interesų apsaugai. Kaip jau minėjau, galimos situacijos, kai dvasininkas teisėsaugos organams rūpimas žinias sužino ne išpažinties ar jai prilygintino dvasinio pokalbio metu ir formaliai pagal įstatymą turėtų būti apklausiamas. Vis dėlto ir šiuo atveju turi būti atsižvelgiama į konkrečias faktines aplinkybes. Pavyzdžiui, kunigas kviečiamas palenkti suimtą įtariamąjį prisipažinimui ir taip tampa baudžiamąjį teisingumą vykdančių institucijų bendrininku. Šiuo atveju apklausa negalima ir dėl paprasto pokalbio metu sužinotų įkaltinančių asmenį aplinkybių. Aišku, kunigas gali būti kviečiamas bendrauti su suimtu įtariamuoju, tačiau rekomenduotina vengti kalbėti apie baudžiamosios bylos aplinkybes. Tuo tarpu bausmę atliekantis asmuo su dvasininku gali kalbėti ir apie bylos aplinkybes, nes bausmės vykdymo stadijos tikslai skiriasi nuo ikiteisminio tyrimo uždavinių [100, p. 224 – 225].

Apibendrinant teigtina, jog šiandieninio dvasininkų liudijimo imuniteto problematiką įtakoja paties liudijimo imuniteto subjekto – dvasininko – samprata (tik kunigas gali klausyti išpažintis), nuostatos apimtis (ne tik išpažintis laikytina dvasininko liudijimo imuniteto dalyku, nes yra nepraktikuojančių aiškai išreikštos išpažinties procedūros religijų) ir pobūdis (dispozityvus dvasininkų liudijimo imuniteto nuostatos aiškinimas padeda užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms bei pateikti tikintįjį teisinančius parodymus). Procesinę dvasininko liudijimo imuniteto paskirtį atspindinti samprata įpareigoja pareigūnus atidžiai įvertinti faktinį procesinio statuso suteikimo pagrindą, t. y. bendrinį viso kulto tarnų terminą „dvasininkas“ atriboti nuo galinčio klausyti išpažintį asmens [43, p. 65]. Be to, pareigūnai privalo atsižvelgti į Lietuvoje pripažįstamų religijų dvasinio atsiskaitymo už nuodėmes formas ir dvasininko liudijimo imunitetą taikyti tiek išpažinčių, tiek joms prilygintinių dvasinių pokalbių atžvilgiu. Todėl aptartas procesinis imunitetas suteiktinas tik galintiems klausyti individualias išpažintis ar jų prasmę atitinkančias kitas dvasinio bendravimo formas kunigams. Bet koks kitas bendravimas su kunigu šio subjekto nuo liudijimo pareigos neatleidžia. Pastebėtina, jog siekiant išvengti dvasininkų liudijimo imuniteto taikymo praktinių klaidų taip pat būtina prisiminti, kad tikinčiojo paslapčių patikėjimo procedūroje galinčio dalyvauti dar

vieno pasauliečio – vertėjo – apklausa taip pat neleistina. Išsakyti teiginiai leidžia suformuluoti dvasininko ir išpažinties (ar dvasinio pokalbio) sąvokas:

1. Dvasininkas – tai oficialus Lietuvoje įstatymiškai pripažįstamos konfesijos atstovas, galintis klausyti individualiąją išpažintį ar jai prilygintą dvasinį pokalbį;
2. Išpažintis ar dvasinis pokalbis – tai dvasininkui asmeniškai arba per tarpininką žodžiu išsakomos nuodėmės, kurias paviešinus gali būti pateikta asmenis įkaltinanti informacija.

3.4. Informacijos šaltinio apsaugos ribos

Paskutinė liudijimo imunitetu galinčių pasinaudoti asmenų kategorija yra viešosios informacijos rengėjai, platintojai, jų savininkai ir žurnalistai. Apibendrintai ši liudytojų rūšis suprastina kaip žurnalistų atleidimas nuo parodymų davimo pareigos siekiant išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį. Šis liudijimo imunitetas rodo valdžios institucijų pagarbą žiniasklaidos laisvei. Būtinybė demokratinėje valstybėje apsaugoti itin reikšmingas vertybes (gyvybiškai svarbius ar kitus būtinus visuomenės interesus, asmenų konstitucines teises ir laisves, teisingumo vykdymą) tik išimtiniais atvejais įpareigoja žurnalistus atskleisti informatorių [45, p. 64, 66]. Profesinės etikos standartais pagrįsta žurnalistų teisė saugoti informacijos šaltinio paslaptį įgalina visų piliečių prieinamumą prie žiniasklaidos, sudaro sąlygas tenkinti visuomeninius poreikius [85, p. 33]. Informacijos šaltinio apsaugos nuostata yra dviejopo pobūdžio, nes sudaro procesinį pagrindą nuo neteisėto persekiojimo apsaugoti tiek žurnalistą, tiek jo informacijos šaltinį [59, p. 28]. Todėl informacijos šaltinio bei žurnalistų – liudytojų procesinių interesų apsauga rodo žurnalistų liudijimo imuniteto universalumą [45, p. 66]. Informacijos šaltinio apsauga taip pat užtikrina normalų visuomenės informavimo priemonių darbą, kurio metu gaunama svarbi visuomenei informacija apie korupciją, valdžios piktnaudžiavimus ir kitas šiandieniniame gyvenime egzistuojančias pilietinės visuomenės silpnybes. Neabejotina, kad tokio pobūdžio informacija būtina visuomeninių teisinių valstybės pamatų stiprinimui [62, p. 148]. Informacijos šaltinio paslapties išsaugojimo principas taikomas visai žiniasklaidai ir visiems žurnalistams nepriklausomai nuo temų, tačiau jo aktualumas atsiranda tik tuomet, kai šaltinis pateikia įstatymams ar moralei prieštaraujančių faktų visumą. Demokratinėse valstybėse jau suvokta, kad prisipažįstančių žiniasklaidai apie savo kaltę asmenų teikiama informacija yra naudinga visuomenei, nes padeda išryškinti opiausias to meto problemas bei į jas reaguoti [59, p. 27 – 28]. Informacijos laisvės įgyvendinimui ir informacijos šaltinio paslapties išsaugojimui skirtas žurnalistų liudijimo imunitetas didina visuomenės pasitikėjimą žiniasklaida. Tokiu būdu realizuojama konstitucinė asmens laisvė nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją ir įgyvendinamas Konstitucijos preambulėje skelbiamas atviros, teisingos bei darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis [45, p. 64 – 66]. Informacijos šaltinio apsauga nukreipta į žmogų, todėl

baudžiamajame procese sudaro prielaidą apsaugoti jo teisėtus lūkesčius: reikšmingų žinių teikėjui dėkojama procesinės neliečiamybės forma, o žurnalistui sudaromos sąlygos efektyviai vykdyti savo profesines pareigas. Priešingu atveju, tikėtina, jog šaltinis nebeteiks žinių apie visuomenei svarbius reiškinius. Vadinasi, žurnalistas nebegalės nei informuoti plačiosios visuomenės, nei atkreipti baudžiamosios justicijos dėmesį į silpnas teisėtumo požiūriu visuomeninių santykių sritis.

Liudytojo imuniteto procesinis pagrindas žiniasklaidos atstovų atžvilgiu yra įtvirtintas BPK 80 straipsnio 5 punkte teigiančiame, kad viešosios informacijos rengėjai, platintojai, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkai, žurnalistai atleidžiami nuo pareigos liudyti dėl to, kas sudaro informacijos šaltinio paslaptį. Tačiau visi nurodyti subjektai liudyti privalo tuomet, kai manoma, jog informacijos šaltinio paslapties atskleidimas padės apginti gyvybiškai svarbius ar kitus ypač reikšmingus visuomenės interesus, o taip pat siekiant užtikrinti asmenų konstitucinių teisių ir laisvių gynybą bei teisingumo vykdymą [10]. BPK 80 straipsnio 5 punkto nuostata suderinta su pagrindinio šalies įstatymo 25 straipsnio 2 ir 3 dalyse numatytais reikalavimais nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei informacijos laisvės ribojimo galimybėmis [5]. Be to, proceso įstatymas neprasilenkia su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio turiniu, kurio „lietuviškasis variantas“ pateikiamas Visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnio 4 dalyje [1; 22]. Visuose minėtuose teisės aktuose įtvirtinta žurnalistų teisė neatskleisti informacijos šaltinio paslapties ribojama pakankamai svarbiomis ir rimtomis aplinkybėmis (pavyzdžiui, valstybės saugumu, teritorijos vientisumu, konstitucinės santvarkos gynimu) bei visuomenės interesais (pavyzdžiui, siekiu užkirsti kelią naujų nusikalstamų veikų darymui). Dokumentas, įpareigojantis žurnalistą atskleisti informacijos šaltinio paslaptį priklausomai nuo proceso stadijos yra ikiteisminio tyrimo teisėjo arba teismo nutartis (BPK 80¹ straipsnis) [10]. Iš pirmo žvilgsnio, BPK 80 straipsnio 5 punkto ir 80¹ straipsnio formuluotės paskutinių pakeitimų dėka tapo efektyvus baudžiamojo teisingumo vykdymo ir kartu informacijos šaltinio apsaugos baudžiamajame procese garantu. Tačiau ar tikrai žurnalistų liudijimo imuniteto nuostata nepriekaištinga ir ateityje nebesulauks doktrinos dėmesio? Norint atsakyti į pateiktą klausimą būtina apžvelgti užsienio valstybių reglamentavimo bei teisminės praktikos pavyzdžius. Sistemine analize leis teisiškai argumentuoti žurnalistų liudijimo imuniteto būtinumą.

Dėl absoliučios informacijos šaltinio apsaugos formuluotės gali nukentėti visuomenės interesai, todėl ji kritikuojama jau seniai [87, p. 15]. Tam tikrose bylose pati visuomenės informavimo priemonė gali būti suinteresuota šaltinio atskleidimu (pavyzdžiui, bylose dėl šmeižto neatskleidus informacijos šaltinio teismas gali padaryti išvadą, jog tokio šaltinio išvis nėra, o žinios prasimanytos) [62, p. 153]. Vis tik tai dažnesnės situacijos, kai informatoriaus slaptumas žiniasklaidos atstovams yra naudingesnis: visuomenės pasitikėjimo pagrindu gaunama sensacinga medžiaga. Teisė neatskleisti

informacijos šaltinio yra žurnalisto profesinės nepriklausomybės rodiklis. Tarptautiniuose žurnalistų profesinės etikos principuose pabrėžiama, kad profesinė nepriklausomybė neturi peržengti profesinės atsakomybės ribų [81, p. 205 – 206]. Peršasi išvada, jog profesinė atsakomybė išimtiniais atvejais dėl aukščiau nurodytų valstybinių – visuomeninių interesų žurnalistą įpareigoja atskleisti informacijos šaltinį. Vadinasi, profesinė nepriklausomybė nėra ir negali būti absoliuti: profesinė etika įgalina žurnalistą neatskleisti informacijos šaltinio, bet dėl to negali nukentėti svarbesni visuomenės ir valstybės interesai. Šį teiginį patvirtina ir daugelio valstybių praktika. Pastebėtina, kad tik nedaugelio šalių (pavyzdžiui, Australijos ir Kanados) įstatymai dar ir šiandien nereglamentuoja žurnalistų informacijos šaltinio konfidencialumo apsaugos. Be abejo, etikos kodeksų nuostatos žurnalistus įpareigoja gerbti bet kokią jiems profesinės veiklos metu pareikštą atvirumą. Tačiau duodami parodymus informacijos šaltinį atskleisti jie privalo. Priešingu atveju gresia bauda arba areštas. Teisminėje praktikoje tokių situacijų būta: Australijoje 1989 m. žurnalistas buvo suimtas 7 dienoms, 1992 m. žurnalistui skirtas 2 savaitių areštas; Kanadoje taip pat žinomas atvejis, kai kategoriškai atsisakęs būti apklaustas liudytoju žurnalistas neteko laisvės [62, p. 152 – 153]. Tačiau daugumoje pasaulio valstybių informacijos šaltinio apsauga yra įstatyminio lygmens. Pateiksiu labiausiai žurnalistų liudijimo imuniteto esmę atskleidžiančius pavyzdžius.

JAV informacijos šaltinio apsauga garantuojam 29 valstijų ir Kolumbijos apygardos įstatymuose. Žurnalistai turi ypatingai plačias galimybes neatskleisti informacijos šaltinio, tačiau ši jų teisė nėra absoliuti. Informacijos šaltinio apsauga siejama su proceso rūšimi (civiline ar baudžiamąja tvarka nagrinėjama byla) bei žurnalisto ir trečiųjų asmenų dalyvavimu konkrečioje situacijoje [59, p. 28]. 1972 m. JAV Aukščiausiasis teismas byloje *Brandzburg v. Hayes* konstatavo, kad žurnalistas neturi teisės slėpti iš konfidencialaus šaltinio gautos informacijos apie nusikaltimą [42, p. 64]. Todėl nustatant šaltinio atskleidimo būtinumą vadovaujamasi teisių prioriteto principu (pavyzdžiui, žurnalisto teisė neatskleisti informacijos šaltinio, visų pirma, negali užkirsti kelio kaltinamojo teisei į visapusišką bylos nagrinėjimą; antra, žurnalistas privalo atskleisti informacijos šaltinį dėl vyriausybės interesų gauti įrodymų apie nusikalstamą veiką). Valstybės vardu atskleisti informacijos šaltinį gali reikalausiti prokuratūra, tačiau tokia iniciatyva vertinama nepalankiai, nes sudaro įspūdį, kad valstybė stengiasi išnaudoti nepriklausomus žurnalistus informacijai gauti. Daugumoje JAV valstijų šaltinis nebelaikomas konfidencialiu įrodžius informacijos tiesioginį sąsajumą su byla arba tai, kad informacija yra esminė ir negali būti gauta kitu būdu [59, p. 28 – 29; 62, p. 153]. 1991 m. JAV Aukščiausiasis teismas nagrinėjo klausimą, ar atskleistas informacijos šaltinis gali pateikti ieškinį žurnalistui. Buvo nuspręsta, kad situaciją reikia vertinti kaip susitarimo tarp žurnalisto ir šaltinio sąlygų pažeidimą. Tačiau teismas paliko teisę kiekvienai valstijai savarankiškai apsispręsti dėl tokių bylų nagrinėjimo. Be abejo, čia galimi ir piktnaudžiavimai, kai informacijos šaltiniai pateikia

melagingas žinias ir atskleidus paslaptį kelia pretenzijas. Lietuvoje tokio elgesio galimybei kelią užkerta labai palankiai tiek mūsų šalies žurnalistų, tiek įvairių užsienio šalių bei tarptautinių organizacijų ekspertų vertinama Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio formuluotė. Ji suteikia teisę žurnalistui neatskleisti informacijos šaltinio paslapties. Todėl atskleistas šaltinis negalėtų „tiesos“ ieškoti teismuose dėl to, kad buvo pavišintas. Literatūroje pažymima, jog pareigos saugoti informacijos šaltinio paslaptį nebuvimas labiau atitinka ir informacijos laisvės principus [59, p. 32]. Be to, informacijos šaltinis plačiai visuomenei gali būti ir nepagarsintas, jei byla nagrinėjama neviešame teismo posėdyje (BPK 9 straipsnio 1 dalis). Grįžtant prie informacijos šaltinio apsaugos apžvalgos bendrosios teisės tradicijos valstybėse pasakytina, kad ji neabsoliuti ir Anglijoje. 1981 m. Teismo negerbimo įstatymo (*The Contempt of Court Act*) 10 straipsnyje įtvirtinta žurnalistų teisė neatskleisti informacijos šaltinio ribojama, kai, teismo manymu, atskleistas šaltinis pasitarnautų nacionalinio saugumo užtikrinimui, teisingumo vykdymui, kelio naujų nusikalstamų veikų padarymo užkirtimui, viešosios tvarkos palaikymui [67, p. 101 – 102].

Siekiant visapusiškai įvertinti Lietuvos žurnalistų liudijimo imuniteto nuostatą ypatingai svarbios Europos valstybių proceso įstatymų nuostatos bei išnagrinėtos bylos. Mokslinių šaltinių lyginamoji studija parodė, kad daugumoje kontinentinės teisės tradicijos valstybių įstatymų pripažįstamas žurnalistų liudijimo imuniteto dėl informacijos šaltinio apsaugos santykinumas. Čia paminėtina Italija, Vokietija, Olandija, Lenkija, Švedija, Norvegija, Rusija ir kt. Visoms išvardintoms valstybėms bendra tai, kad teismas gali įpareigoti atskleisti informacijos šaltinį tuomet, kai kitais teisėtai įmanomais būdais negavus įrodomosios informacijos teisingumo vykdymas taptų deklaratyvus, nukentėtų svarbesni visuomenės ir valstybės interesai [59, p. 30 – 33]. Ispanijoje ir Portugalijoje žurnalistų teisė neatskleisti informacijos šaltinio tiesiogiai įtvirtinta šių šalių Konstitucijose ir vadinama žurnalistine privilegija. O Europos Sąjungos teisėje informacijos šaltinio apsauga tam tikrais atvejais įpareigotos rūpintis ir valdžios institucijos [62, p. 149, 154]. Žurnalistų liudijimo imuniteto nuostatos santykinumas pabrėžtas ne vienoje nacionalinių teismų nagrinėtoje byloje. Pavyzdžiui, 1969 m. Vokietijos federalinis konstitucinis teismas pažymėjo, kad žiniasklaidos teisė neatskleisti šaltinių gali būti nusverta išskirtinių aplinkybių, kurias lemia visuomenės teisė į objektyvią ir veiksmingą teisėsaugą. Sapiro apygardos teismas Japonijoje yra nurodęs, kad sprendžiant baudžiamosios atsakomybės klausimus kaltinamojo reikalavimas atskleisti informatorių galimas. 1994 m. Hagos Apeliacinis teismas pabrėžė, kad kaltinamasis negali reikalauti atskleisti informacijos šaltinio tam, kad iš jo galėtų pareikalauti žalos atlyginimo. Šiuo atveju teismas neturi įpareigoti žurnalistų atskleisti informatorių, nes valstybė atsakinga už laiku ir iki galo visuomenėje egzistuojančių neigiamų reiškinių išaiškinimą, o ne už teisingumo vykdymui netrukdančio šaltinio pavišinimą bei galimybę iš neteisėtų veiksmų reikalauti žalos atlyginimo [59, p. 30 – 33].

Atkreiptinas dėmesys, kad tuo atveju, jei informacijos šaltinio paslaptis varžo kaltinamojo teisę į gynybą, teismas privalo įpareigoti žurnalistą atskleisti žinias suteikusį šaltinį. Tačiau reikalaujant žalos atlyginimo iš neteisėtus kaltininko veiksmus nurodžiusio atskleisto informatoriaus būtų paneigiamas teisėje visuotinai pripažįstamas sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principas. Informacijos šaltinio pagarsinimo išimtiniais atvejais praktiką pripažįsta ir Norvegija. 1992 m. šios šalies Aukščiausiasis teismas pažymėjo, jog žurnalistų teisė ginti paskleistos informacijos šaltinį auga kartu su šios teisės reikšmingumu visuomenėje. Byloje nereikalauta atskleisti suteikusių informaciją apie leiboristų partijos ryšius su žvalgybos tarnybomis žmogaus pavardę, nors valdžia teigė, kad tai buvo žvalgybos agentas ir jo elgesys vertintinas kaip neteisėtas [62, p. 153].

Europos žmogaus teisių teismo praktikoje informacijos šaltinio apsaugos principus akivaizdžiausiai atspindi 1996 m. byla *W. Goodwin v. United Kingdom*. Faktinės bylos aplinkybės yra tokios: nuolatinis informatorius žurnalistui V. Gudvinui suteikė vertingos informacijos apie sunkią finansinę didelės bendrovės „Tetra Ltd“ padėtį ir galimą bankrotą. Nepaisant bendrovės prašymo nespausdinti straipsnio žurnalistu V. Gudvino medžiaga buvo išspausdinta „The Engineer“ laikraštyje. Negana to, jo pabaigoje buvo priedas apie tęsinį. Bendrovė kreipėsi į teismą ir ginčijo straipsnį bei nurodė, kad tolimesni spausdinimai padarytų didelės žalos, bendrovė nebegautų kreditų, būtų priversta bankrotuoti, šimtai darbuotojų liktų be darbo. Teismas uždraudė skelbti konfidencialią informaciją apie bendrovę ne tik „The Engineer“, bet ir visiems kitiems Jungtinės karalystės laikraščiams. Žurnalistas V. Gudvinas buvo įpareigotas atskleisti informatoriaus pavardę. Teismo sprendimą žurnalistas apskundė, bet ir Aukščiausiasis Apeliacinis teismas sprendimo nepakeitė. V. Gudvinas kreipėsi į Europos žmogaus teisių teismą. Čia nagrinėjant bylą kartinis kriterijus nustatant ar galima įpareigoti žurnalistą atskleisti konfidencialiu norėjusį išlikti šaltinį buvo svarbesnio visuomenės intereso prioritetas prieš pavienio asmens norą. Ši byla, kaip ir buvo manyta, turi fundamentalią reikšmę žiniasklaidai ir jos teisės plėtrai. Šiandien galiojančio Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio formuluotė sudaryta vadovaujantis būtent V. Gudvino bylos argumentais, t. y. žurnalistų teisė neatskleisti informacijos šaltinio garantuoja spaudos laisvę, kuri tik teismo sprendimu ypatingais atvejais gali būti ribojama svarbesnių visuomenės ir valstybės interesų apsaugai. Valstybės teisę išimtiniais atvejais riboti žiniasklaidos laisvę taip pat patvirtina ir kitos Europos žmogaus teisių teisme nagrinėtos bylos. Pavyzdžiui, 1976 m. byloje *R. Handyside v. United Kingdom* buvo vertintas Londono leidyklos „Stage 1“ savininko informacijos laisvės ribojimo ir įstatymuose numatytų tikslų proporcingumo klausimas. Leidykloje buvo išleista vaikų bei paauglių švietimui skirta „Raudonoji knygutė“. Joje aptariamos įvairios gyvenimo sritys su kuriomis kasdien susiduria moksleiviai. Kaltinimus iššaukė skyriuje „Seksualumas“ pateikta nepadoraus pobūdžio medžiaga. R. Handysaido leidybinė veikla teisme buvo įvertinta kaip galimas padaršinimas užsiimti

ankstyvu seksualiniu gyvenimu, o taip pat kenksminga veikla, t. y. nusikalsti. Konstatuota, kad žmonių moralės apsaugos tikslas turi nusverti konkretaus asmens teisę į informacijos laisvę [79, p. 19 – 23, 53 – 55, 83]. 1989 m. byloje *Soering v. United Kingdom* dar kartą patvirtinta, kad pusiausvyra tarp visuomenės interesų ir konkretaus asmens teisių būtina. Todėl valstybė gali riboti teises, kai to reikalauja demokratinės visuomenės interesai [42, p. 65]. Pastebėtina, kad demokratinėse valstybėse dominuoja teismo, o ne kitų teisėsaugos institucijų prerogatyva svarstyti žurnalisto informacijos šaltinio atskleidimo klausimą [59, p. 32]. Pateikti užsienio valstybių žurnalistų liudijimo imuniteto reglamentavimo bei teisminės praktikos pavyzdžiai pagrindžia būtinybę teisinėje valstybėje informacijos šaltinio konfidencialumą pripažinti santykinu.

Lietuvoje dar iki 2003 m. BPK įsigaliojimo buvo suabejota žurnalistų liudijimo imuniteto absoliutumo atitiktimi Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Informacijos šaltinio apsaugos apimties klasika yra 2002 m. spalio 23 d. Konstitucinio Teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Nutarime pažymėta, jog Konstitucijoje įtvirtintos vertybės sudaro darnią sistemą, tarp jų yra pusiausvyra. Todėl teisinėje valstybėje negalimas teisinis reguliavimas, kuris įgyvendinant įstatyminių informacijos laisvės garantą sudarytų prielaidas pažeisti kitas konstitucines vertybes, jų pusiausvyrą. Šiame nutarime suformuluota principinė nacionalinė žurnalistų santykinio liudijimo imuniteto taisyklė. Remdamasis tarptautinėmis rekomendacijomis¹⁴ Konstitucinis Teismas pripažino, kad kiekvienu konkrečiu atveju reikia įvertinti, ar informacijos šaltinio neatskleidimu nebus pažeistos Konstitucijoje saugomos vertybės. Kadangi demokratinėje teisinėje valstybėje konstitucinis teisminės gynybos principas yra universalus, tai ir spręsti, ar žurnalistas turi atskleisti informacijos šaltinį yra išimtinė teismo kompetencija. Reiškia, mūsų šalyje pripažįstama žiniasklaidos laisvė įstatymų leidėją saisto visais atvejais reikalauti informatoriaus pagarsinimo. Konstitucinis Teismas priminė, kad tą padaryti galima tik esant būtinybei apsaugoti gyvybiškai svarbius ar kitus ypač reikšmingus visuomenės interesus, užtikrinti asmenų konstitucines teises bei laisves, įgyvendinti teisingumą. Informacijos šaltinio atskleidimą Konstitucinis Teismas pripažino neprieštaraujančiu pagrindiniam šalies įstatymui tik tuomet, kai toks veiksmas padeda apsaugoti Konstitucijos ginamą svarbesnį interesą. Be to, nutarime pažymėta, jog atskleidžiant šaltinį bylą nagrinėjantis teismas gali priimti sprendimą dėl informacijos paplitimo į viešumą apribojimo [25]. Vis tik tai į 2002 m. spalio 23 d. pateiktą Konstitucinio Teismo išaiškinimą, kad informacijos šaltinio apsaugos absoliutinis prieštarauja teisinėje valstybėje puoselėjamoms vertybėms įstatymų leidėjas

¹⁴ Informacijos šaltinio apsaugos gairės pateiktos 2000 m. kovo 8 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Nr. R (2000) 7 valstybėms narėms dėl žurnalistų teisės neatskleisti informacijos šaltinio, 1994 m. sausio 18 d. Europos Parlamento Rezoliucijoje dėl žurnalistų šaltinių konfidencialumo ir valstybės tarnautojų teisės atskleisti informaciją [25].

sureagavo tik 2007 m. birželio 28 d. priimdamas BPK pataisas. Suderinti proceso įstatymo ir konstitucinės jurisprudencijos formuluotes akivaizdžiai neskubėta. Ko gero, įstatymų leidėjas rūpinosi kitų „svarbesnių“ klausimų sprendimu ir pamiršo savo paties vidaus darbo tvarkai skirtą Seimo statutą. Šio teisės akto 181² straipsnio 1 dalyje nurodoma, jog prieštaraujančio Konstitucijai įstatymo projektas turi būti parengtas ir pateiktas Seimui svarstyti ne vėliau kaip per 3 mėnesius [16]. Susidariusią situaciją autoritetingi Lietuvos teisininkai savo moksliniuose darbuose vertino vienareikšmiškai – proceso įstatymą būtina suderinti su konstitucine jurisprudencija, nes teisinis neaiškumas neprisideda prie deramo proceso įstatymo taikymo praktikos¹⁵. Įdomu tai, kad dar 1997 m. savo mokslinėje publikacijoje G. Švedas siūlė šiandien proceso įstatyme įtvirtintą modelį: teismas turi teisę įpareigoti atskleisti informacijos šaltinį, kai to reikalauja visuomenės interesai, pavyzdžiui, nusikaltimo tyrimas [77, p. 50]. Šiuo metu galiojanti BPK 80 straipsnio 5 punkto redakcija jau nurodo žurnalistų ir kitų žiniasklaidos sferoje dirbančių asmenų liudijimo imuniteto apimties vertinimo gaires.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad žurnalistų privalomo liudijimo atvejai apima labai plačias sritis: viešojo intereso apsaugą (nacionalinis saugumas, teritorijos vientisumas, visuomenės saugumas, kelio nusikaltimams užkirtimas, sveikatos ir moralės apsauga), kitų asmenų teises bei laisves (slaptos informacijos neatskleidimas, orumo apsauga), teisminės valdžios nešališkumo ir autoriteto garantiją. Tačiau įsidėmėtina, kad remdamasis įstatymu teismas žurnalistą įpareigoja liudyti tik tuomet, kai tai yra būtina. Europos žmogaus teisių teismas 1990 m. byloje *Autronic AG v. Switzerland* pažymėjo, kad susitariančios šalys turi laisvę aiškinti būtinumo atvejus, tačiau aiškinimas turi atitikti Europos aiškinimą. Toks reguliavimas pripažįstamas todėl, kad konkrečios valstybės teisėjai geriau žino šalies realijas ir teisingumo gynimui gali parinkti efektyvesnes priemones. Tačiau pastebėtina, jog visais atvejais valstybės įsikišimas į žiniasklaidos laisvę yra teisėtas tik tuomet, kai jis yra būtinas bei proporcingas teisėtam tikslui pasiekti [41, p. 35, 49 – 50].

Šiandien mūsų valstybės BPK pateikiama žurnalistų liudijimo imuniteto apimties taisyklė ir įpareigojimo jį atskleisti tvarka reglamentuojama remiantis Prancūzijos pavyzdžiu. Nuo 1993 m. šioje šalyje BPK 109 straipsnio 2 ir 3 dalyse įtvirtintos formuluotės žurnalistų liudijimo imunitetą išimtinai sieja su informacijos šaltinio paslaptimi, o baudžiamojo teisingumo vykdymą atiduoda į teismo rankas. Tiek Lietuvoje, tiek Prancūzijoje ikiteisminio tyrimo teisėjo institutas įgalina respublikų prokurorus kreiptis dėl būtinybės atskleisti informacijos šaltinio paslaptį pradinėje baudžiamojo proceso stadijoje [69, p. 230 – 231; 10]. Tiesa, 2005 m. Lietuvos Respublikos Seime buvo parengta ir įregistruota Visuomenės informavimo įstatymo pataisa, suteikusi teisę Generaliniam prokurorui tam

¹⁵ Žr. pvz. JURKA, Raimundas. Informacijos šaltinio paslapties išsaugojimo garantija baudžiamajame procese. *Justitia*, 2004, Nr. 1 (49), p. 63 – 67 [42]; MEŠKAUSKAITĖ, Liudvika. Žiniasklaidos teisė: visuomenės informavimo teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai. Vilnius, 2004 [62].

tikrais atvejais gauti duomenis apie informacijos šaltinį. Ši pataisa nebuvo priimta, bet parodė, jog įstatymų leidėjas linkęs klaidingai interpretuoti teisės į žodžio laisvę bei teisingą teismą turinį [88, p. 28 – 29]. Šiuo metu mūsų šalyje galiojanti procesinė norma leidžia kiekvienam prokurorui kreiptis į teismą dėl informacijos šaltinio atskleidimo būtinumo įvertinimo. Todėl žurnalistas teismo sprendimu ir ikiteisminiame tyrime gali būti įpareigotas atskleisti informacijos šaltinį. Ši nuostata vertintina kaip itin pažangi, nes numato procedūrą, kuri užtikrina kryptingą ikiteisminio tyrimo uždavinių sprendimą (BPK 2 straipsnis įpareigoja prokurorą ir ikiteisminio tyrimo įstaigas kiekvienu atveju paaiškęjus nusikalstamos veikos požymiams imtis visų teisėtų priemonių per trumpiausią laiką atlikti tyrimą ir atskleisti nusikalstamą veiką). O teismui sudaryta galimybė įvykdyti procesinę savo funkciją, t. y. remiantis BPK 242 straipsniu tiesiogiai ištirti bylos įrodymus [45, p. 67]. Tuo tarpu Rusijoje ikiteisminio tyrimo metu galimybės įpareigoti atskleisti informatorių nėra. Tačiau pagal Rusijos BPK 74 straipsnį įrodomąją galią turi ir tokie parodymai, kurie neatskleidžia pirminio informacijos šaltinio. Todėl konfidencialaus šaltinio buvimas pažymimas žurnalisto apklausos protokole. Tokiu būdu teismui paliekama galimybė bylos nagrinėjimo metu priversti žurnalistą informacijos šaltinį pagarsinti [67, p. 102].

BPK 80 straipsnio 5 punkte dėl informacijos šaltinio paslapties liudijimo imunitetu gali pasinaudoti labai platus subjektų ratas. Lyginamoji teisėtyra parodė, kad Europos valstybėse liudijimo imunitetas išimtinai siejamas su žurnalistu. Tad ar itin plati Lietuvos procesinė nuostata nepažeidžia liudijimo imuniteto prasmės? Negana to, sugretinus BPK 80 straipsnio 5 punkto ir Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio redakcijų tekstus matyti kai kurių subjektų pavadinimų nesutapimai: proceso įstatyme kalbama apie viešosios informacijos platintoją ir savininką, o Visuomenės informavimo įstatyme nurodomas viešosios informacijos skleidėjas ir dalyvis. Iš Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimo į baudžiamojo proceso įstatymo normą 2007 m. birželio 28 d. perkelti subjektai yra nesuderinti su 2006 m. liepos 11 d. priimta ir šiuo metu galiojančia Visuomenės informavimo įstatymo redakcija. Tikėtina, kad sąvokų nevienodumas liudijimo imuniteto nuostatos prasmės neiškreips. Vis gi teisinis aiškumas reikalauja visuose su konstitucine jurisprudencija suderintuose įstatymuose naudoti vienodas sąvokas. Kaip bebūtų, žiniasklaidos subjektų ratas, galintis pasinaudoti liudijimo imunitetu dėl informacijos šaltinio paslapties lieka platus. Lietuvos kriminalinės žurnalistikos veiklą ir teisėsaugos informacijos pateikimo žiniasklaidoje teisinį reglamentavimą tyrinėjusi E. Martinonienė yra nurodžiusi, kad Visuomenės informavimo įstatymo 2 straipsnyje pateiktos viešosios informacijos rengėjo bei platintojo (skleidėjo) sąvokos nėra pakankamai aiškos bei griežtos¹⁶. Tad jas sau pritaikyti gali bet

¹⁶ Viešosios informacijos rengėju laikomas transliuotojas, leidykla, kino, garso ar vaizdo studija, informacijos, reklamos agentūra, redakcija, informacinės visuomenės informavimo priemonės valdytojas ar kitas asmuo, rengiantis

kuris tuo suinteresuotas asmuo [22; 59, p. 40]. Be abejo, liudijimo imunitetas yra išimtinė konkretaus asmens teisė neduoti liudytojo parodymų. O platus subjektų ratas išties įgalina teisėsaugos organus liudijimo imunitetą taikyti plačiam asmenų ratui. Ir vis dėlto, nepaneigina, jog savo profesinių pareigų vykdymo metu ne tik žurnalistai sužino informaciją iš konfidencialių šaltinių. Juk teisės turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti (Konstitucijos 25 straipsnio 1 dalis) viena įgyvendinimo formų yra korespondencijos laisvė. Pasak pagrindinio šalies įstatymo komentaro autorių, valstybė laiduoja asmens galimybę savo mintis, pažiūras, įsitikinimus netrukdomai reikšti ir žodžiu, ir raštu, ir ženklais, ir kitomis teisėtomis priemonėmis, nes demokratinėje valstybėje būtina užtikrinti žmogaus teisę skleisti informaciją [57, p. 194, 198]. Konstitucinė informacijos sklaidimo būdų laisvės nuostata neįpareigoja informatoriaus turimą medžiagą teikti konkrečiu būdu ir konkrečiam subjektui – žurnalistui. Vadinasi, informacijos šaltinio paslaptis taikytina ir korespondencijai. Tarkim, informatorius siunčia laišką redakcijai (viešosios informacijos rengėjui). Žurnalistui, kuriam skirta laiške išdėstyta konfidenciali medžiaga jis nenurodo, todėl informacija tampa žinoma viešosios informacijos rengėjui. Matyti, jog BPK 80 straipsnio 5 punkte įtvirtintas plečiamasis žurnalistų liudijimo imunitetas įteisina efektyvesnę informacijos šaltinio paslapties apsaugą. Pastarąjį teiginį patvirtina ir Konstitucinio Teismo jau aptartas fundamentalus žiniasklaidos laisvės atitikties Konstitucijai nutarimas. Jame nurodyta, kad formuluotė „viešosios informacijos rengėjas, platintojas, jų savininkas“ interpretuotina kaip reiškianti išvardintų subjektų teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį tik tiek, kiek jie dėl savo profesinių ryšių su žurnalistu dalyvauja ieškant viešosios informacijos, ją gaunant ir sklaidžiant [25]. Atkreiptinas dėmesys, kad liudijimo imunitetą turinčių asmenų rato platumas negali iškreipti išimtinio subinstituto esmės. Liudytojų atleidimas nuo parodymų davimo pareigos siejamas su visuomeninių santykių pagrindu susiklostančių konkrečių situacijų apsauga. Liudijimo imunitetų išimtinumą lemia siekis teisinėje valstybėje apsaugoti reikšmingas aplinkybes, o numatyti dėl jų socialiniame dialoge galinčius dalyvauti asmenis ne tik netikslinga, bet nevisada ir įmanoma.

Apibendrinant visa tai, kas buvo pasakyta, teigtina, jog informacijos šaltinio apsaugos reikalavimas neturi viršenybės visuomeninių interesų gynimo atžvilgiu. BPK 80 straipsnio 5 punkte įtvirtinta santykinė žurnalistų bei kitų žiniasklaidos srityje dirbančių subjektų liudijimo imuniteto taisyklė suderinta su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio nuostata. Atsižvelgta ir į konstitucinę jurisprudenciją. O demokratinėse valstybėse pripažįstama teismo prerogatyva spręsti dėl būtinumo atskleisti informacijos šaltinį BPK 80¹ straipsnyje suderinta su BPK 242 straipsnyje numatytu teismo tiesioginio įrodymų tyrimo

ar pateikiantis skleisti viešąją informaciją; viešosios informacijos sklaidėjas – transliuotojas, retransliuotojas, informacinės visuomenės informavimo priemonės valdytojas ar kitas asmuo, parduodantis ar kitais būdais sklaidžiantis viešąją informaciją visuomenei ir atsakantis už tos informacijos teisėtumą [22].

reikalavimu. Be to, ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimu informacijos šaltinis gali būti atskleistas ir pradinėje proceso stadijoje. Tokiu būdu sudaromos galimybės efektyviai spręsti ikiteisminio tyrimo uždavinius.

3.5. Tarptautinių ir nacionalinių pareigūnų statusas liudijimo imuniteto aspektu

Dalyvavimas tarptautiniuose santykiuose Lietuvos Respubliką įpareigoja užsienio valstybių subjektams sudaryti palankias sąlygas jų pareigų vykdymui mūsų šalyje. Todėl BPK 5 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad pagal tarptautinės teisės normas besinaudojančių imunitetu nuo baudžiamosios jurisdikcijos asmenų, padariusių nusikalstamą veiką Lietuvos valstybės teritorijoje, baudžiamosios atsakomybės klausimas sprendžiamas vadovaujantis Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis ir Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu. To paties straipsnio 3 dalis reglamentuoja proceso veiksmų atlikimo tvarką su imunitetu nuo baudžiamosios jurisdikcijos turinčiais asmenimis: jie negali būti sulaikyti ar suimti, išskyrus jiems patiems sutinkant ar prašant (sutikimas gaunamas per Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministeriją) [10]. Tarptautinio pareigūno imunitetas nuo baudžiamosios jurisdikcijos turi būti suprantamas plačiaja prasme, t. y. apimantis ir sulaikymo, suėmimo tvarką, ir išlaisvinimą nuo liudijimo pareigos [94, p. 320]. Todėl tarptautinio pareigūno statusas asmenį apsaugo ne tik nuo pripažinimo įtariamuoju procedūros, bet ir nuo privalomų liudytojo parodymų davimo. Liudijimo imunitetas diplomatams bei konsulams suteiktas 1961 m. Vienos konvencijos dėl diplomatinių santykių 31 straipsnio 2 dalyje (37 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad šeimos nariai, kurie nėra priimančios valstybės piliečiai taip pat naudojami liudijimo imunitetu) ir 1963 m. Vienos konvencijos dėl konsulinių santykių 44 straipsnio 3 dalyje [2; 3].

1961 m. Vienos konvencijos 31 straipsnio 2 dalies nuostata, leidžianti diplomatui neduoti liudytojo parodymų priimančioje valstybėje, diplomatinėje praktikoje maždaug iki XIX a. pradžios nebuvo aktuali, nors tuometė doktrina šiuo klausimu aktyviai diskutavo. Praktinio susidomėjimo diplomatų liudijimo imunitetas sulaukė 1856 m. Vašingtone, kai Nyderlandų diplomato akivaizdoje buvo įvykdyta žmogžudystė. Konsulų liudijimo imuniteto ribų taisyklė suformuluota 1960 m. byloje *Estate of King Faisal II* ir 1963 m. įtvirtinta Vienos konvencijos dėl konsulinių santykių 44 straipsnio 3 dalyje [72, p. 318, 472]. Sistemine nurodytų nuostatų analizė parodė, jog diplomatų liudijimo imunitetas nesiejamas su profesinių pareigų metu sužinota informacija. Tuo tarpu konsulai liudijimo imunitetu naudojami tik dėl klausimų, susijusių su funkcijų atlikimu bei su jų vykdymu susijusia oficialia korespondencija ir dokumentais, o taip pat turi teisę atsisakyti duoti parodymus apie atstovaujamosios valstybės teisę. Tačiau pastebėtina, kad pagal 44 straipsnio 1 dalį konsulinis pareigūnas (ne konsulinis ar aptarnaujančio personalo darbuotojas) gali aplamai atsisakyti duoti parodymus. Tokiu atveju jam netaikomos jokios prievartinės priemonės ar sankcijos [2; 3]. E. Denza

yra išsakęs nuomonę, kad diplomatas ar konsulas liudytojo parodymus gali duoti tik atstovaujamosios valstybės leidimu. Mokslininkas A. Paksas teigia, jog tokia samprata yra problemiška: valstybė dėl kokių nors nepagrįstų motyvų gali ir neduoti sutikimo apklausai ir teisingumo vykdymas būtų sužlugdytas. Autoriaus siūlymas gauti leidimą tik dėl parodymų, kurie susiję su diplomato tarnybine veikla galėtų išspręsti susidariusią situaciją. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad draudimas diplomatai priverstinai apklausti nereiškia jo kaip gerų tarpvalstybinių santykių palaikytojo pareigos duoti parodymus nebuvimo. Moralinės pareigos nevykdymą priimančioji valstybė gali suprasti kaip netinkamą diplomato elgesį [66, p. 126 – 127]. Diplomatiniėje praktikoje diplomatai savo noru atsisako imuniteto ir duoda parodymus kelių eismo ar nedraugiškų veiksmų jų atžvilgiu atvejais [63, p. 33].

Lyginant tarptautinių ir nacionalinių pareigūnų imuniteto ribas pasakytina, jog nacionalinį imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos turintys asmenys (Respublikos Prezidentas, Seimo nariai, Ministras pirmininkas ir kiti ministrai bei teisėjai {išskyrus pasitarimų kambario paslaptį}) liudijimo imunitetu naudotis negali [37, p. 39]. Užsienio valstybių patirtis šiuo klausimu yra skirtinga. Pavyzdžiui, Rusijos Federacijoje pagal BPK 56 straipsnio 3 dalies 5 punktą kaip liudytojas negali būti apklausiamas Federacijos Tarybos narys, Valstybės Dūmos deputatas be jų sutikimo apie aplinkybes, kurios tapo jiems žinomos įgyvendinant savo įgaliojimus. Vokietijos BPK 54 straipsnyje numatyta, jog valstybės pareigūnus galima apklausti remiantis jų tarnybos statutų reikalavimais. Lietuvos baudžiamojo proceso mokslininkė E. Šapalaitė yra linkusi liudijimo imunitetą suteikti Seimo nariams. Anot autorės, šis liudijimo imunitetas stiprintų Tautos atstovų ir visuomenės pasitikėjimu grindžiamus santykius [74, p. 87]. Vis tik tai abejotina, ar Seimo nario liudijimo imuniteto nuostata atitiktų moralinę Tautos išrinktųjų pareigą atstovauti bendruosius interesus. Be to, čia galėtų būti taikoma profesinės paslapties apsaugos taisyklė.

Apibendrinant išdėstytas mintis teigtina, jog diplomatai ir konsulai turi teisę duoti liudytojo parodymus savo noru (gali savo nuožiūra pasinaudoti liudijimo imunitetu). Tuo tarpu nacionaliniams valstybės pareigūnams (Seimo nariams, teisėjams {išskyrus pasitarimų kambario paslaptį}, ministrams ir kt. kompetentingos institucijos leidimu netenkantiems asmens neliečiamybės statuso) liudijimo imunitetas nesuteikiamas.

IŠVADOS

1.

Liudijimo imunitetas – konstitucinėmis nuostatomis pagrįstas baudžiamojo proceso imunitetų subinstitutas, kuriuo remiantis teisinio – visuomeninio santykio dalyviui suteikiama teisė atsisakyti duoti liudytojo parodymus arba formuluojama pareiga neliudyti. Teisinį pagrindą naudotis liudijimo imunitetu sudaro ne tik proceso norma, bet ir fizinio asmens subjektiškumo turinį sudarančių elementų, t. y. teismo ir veiksnio, konstatavimas. Baudžiamojoje justicijoje liudijimo imuniteto paskirtis yra viešojo intereso siekio atskleisti nusikalstamas veikas ir visuomenės privačių interesų derinimas. Liudijimo imunitetų reglamentavimo logika teisinėje valstybėje grindžiama siekiu apsaugoti asmens privatą gyvenimą, jo garbę bei orumą ir tinkamų sąlygų profesinėms pareigoms atlikti sudarymu.

Liudijimo imunitetas suteikiamas remiantis šiais pagrindais: 1) asmens teisė disponuoti turima informacija apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką; 2) asmenų teisė apsispręsti dėl bendradarbiavimo su teisėsaugos institucijomis, kai įtariamas ar kaltinamas jų šeimos narys ar artimas giminaitis; 3) teisėjų nepriklausomumo ir tiesioginio dalyvavimo baudžiamojoje teismoje principo užtikrinimas; 4) įtariamojo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo teisės į gynybą realizavimas; 5) nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo teisėtų interesų gynimas; 6) tikinčiųjų teisės į religinių apeigų atlikimą įgyvendinimas; 7) informacijos laisvės garantas; 8) darnių tarptautinių santykių palaikymo tikslas.

2.

Liudijimo imuniteto kilmei ir formulavimui įtakos turėjo moralinės visuomenės vertybės, religiniai įsitikinimai, socialinės, ekonominės ir politinės valstybės gyvavimo sąlygos. Liudijimo imuniteto praktinė reikšmė yra ta, jog šiuo subinstitutu įtvirtinami moralinėmis nuostatomis grindžiami asmens ir valstybės santykiai (savęs nekaltinimo privilegijos atveju). Visuomenės narių pasitikėjimą valdžios institucijomis didina žurnalistikos srityje dirbančių asmenų liudijimo imunitetas. Efektyviai atlikti baudžiamojo proceso funkcijas ir tuo pačiu užtikrinti žmogaus teisių apsaugos standartus padeda gynėjų ir procesinių atstovų bei teisėjų imunitetas. Valstybės poziciją tikėjimo laisvės atžvilgiu išreiškia dvasininkų imunitetas.

3.

Teisėtumo kontrolės funkcija ir etiniai – moraliniai reikalavimai įpareigoja teisėją atskleisti pasitarimų kambaryje sužinotą informaciją, kai ji nėra susijusi su nuosprendžiui ar nutarčiai priimti reikalinga teisėta medžiaga.

Siekiant apsaugoti svarbesnes nei profesinė paslapties apsauga konstitucines visuomenės vertybes (žmonių sveikatą ir dorovę, viešąją tvarką bei kt.) taikytina advokato – kliento ir dvasininko – tikinčiojo paslapties atskleidimo praktika, t. y. advokatas ar dvasininkas apie rengiamą nusikalstamą veiką privalo informuoti teisėsaugos institucijas. Tuo tarpu į procesą kviečiamas vertėjas arba specialistas negali būti apklausiamas apie aplinkybes, sužinotas padedant fizinių trūkumų turinčiam įtariamajam, kaltinamajam, išteisintajam ar nuteistajam realizuoti teisę į gynybą, o gynėjui – užtikrinant profesinių pareigų įvykdymą.

Vertinant atstovo pagal įstatymą liudijimo galimybę svarbu prisiminti, jog pareigų vykdymo metu jis taip pat kaip ir gynėjas ar atstovas pagal įgaliojimą gali sužinoti informaciją dėl kurios jo apklausti neleidžia BPK 80 straipsnio 3 punktas. Be to, atstovo pagal įstatymą liudijimo imuniteto pagrindas gali būti BPK 82 straipsnio 2 dalies nuostata.

Religijos išpažinimo laisvės ir religinių apeigų užtikrinimui būtina dvasininko liudijimo imunitetą taikyti ne tik išpažinties procedūrai, bet ir jos prasmę atitinkančiai dvasinio bendravimo formai. Privalu sistemiškai taikyti Kanonų teisės ir BPK nuostatas ir išpažinties ar jai prilygintino dvasinio bendravimo paslapties apsaugai nuo liudijimo pareigos atleisti tinkamai atlikti minėtą procedūrą padėjusį vertėją.

Teisinio aiškumo kriterijaus neatitinka galiojančiame BPK ir Visuomenės informavimo įstatyme turintys teisę saugoti informacijos šaltinio paslaptį subjektai.

Nacionalinis ir tarptautinis imunitetas skiriasi subjektų ratu ir jų statusą reglamentuojančiu šaltiniu. Diplomatinio ir konsulinio liudijimo imuniteto pagrindą sudaro kompromisas tarp nacionalinio baudžiamojo proceso tikslų bei uždavinių ir tarptautinių valstybės įsipareigojimų.

4.

Liudijimo imunitetą turinčių asmenų rato platumas neiškreipia išimtinio subinstituto esmės, nes liudytojų atleidimas nuo parodymų davimo pareigos siejamas su visuomeninių santykių pagrindu susiklostančių konkrečių situacijų apsauga. Todėl liudijimo imunitetą reglamentavimą lemia siekis teisinėje valstybėje apsaugoti reikšmingas visuomeninių santykių aplinkybes, o numatyti socialiniame dialoge galinčius dalyvauti asmenis yra ir netikslinga, ir neįmanoma.

Atsižvelgdama į kokybinio tyrimo rezultatus siūlau papildyti BPK 80 straipsnį ir išdėstyti jį taip:
Kaip liudytojas negali būti apklausiamas:

1) asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, išskyrus atvejus, kai jis sutinka duoti tokius parodymus, taikant šio Kodekso 82 straipsnio 3 dalyje numatytus liudijimo ypatumus;

2) teisėjas – apie teismo pasitarimų kambario paslaptį;

3) įtariamojo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo gynėjas, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovai – dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo atlikdami gynėjo arba atstovo pareigas;

4) dvasininkai – dėl to, kas jiems buvo patikėta per išpažintį *ar jos turinį atitinkančia dvasinio bendravimo forma*;

5) viešosios informacijos rengėjai, platintojai (*skleidėjai*), viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkai (*dalyviai*), žurnalistai – dėl to, kas pagal Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymą sudaro informacijos šaltinio paslaptį, išskyrus atvejus, kai šie asmenys patys sutinka duoti parodymus arba kai yra priimtas teismo sprendimas, kad būtina atskleisti informacijos šaltinio paslaptį dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės ir kad būtų vykdomas teisingumas;

6) *kiti asmenys – dėl informacijos, gautos padedant gynėjui atlikti pareigas ar dvasininkui klaudyti išpažintį.*

Brigita Cucėnaitė,

SANTRAUKA

Pirmoji magistro baigiamojo darbo dalis, sudaryta iš trijų skyrių, skirta teoriniam liudijimo imunitetų sampratos ir turinio tyrimui, jo vietos baudžiamojo proceso teisės sistemoje apibrėžimui. Šioje dalyje atlikta teminių sąvokų „liudytojas“, „teisinis imunitetas“, „liudijimo imunitetas“ konceptualioji analizė. Liudijimo imunitetų tema nagrinėjama istoriniu, mokslinių šaltinių studijos, aprašomuoju, sisteminės bei lyginamosios analizės ir sintezės, indukcinio – dedukcinio pažinimo metodu.

Remiantis R. Jurkos, E. Šapalaitės, V. Kilinsko, N. A. Alijevo, V. V. Molčianovo, A. V. Malko, S. J. Sumenkovo, A. O. Podūbnyj mokslinėmis publikacijomis, J. Rinkevičiaus baudžiamojo proceso komentare pateikta BPK 80 straipsnio analize, J. Pradel, F. Casorla, J. Salmon lyginamuoju liudijimo imunitetų tyrimu ir kitais šaltiniais pasitvirtina hipotezės, kad: 1. liudijimo imunitetų suteikimo aplinkybių sąrašas proceso įstatyme yra baigtinis, tačiau nuo pareigos duoti liudytojo parodymus atleidžiamas kur kas platesnis nei nurodoma BPK 80 straipsnyje ir 82 straipsnio 2 dalyje subjektų ratas; 2. imperatyvus profesinių liudijimo imunitetų traktavimas praktinėje teisėsaugos institucijų veikloje neleidžia įgyvendinti procesinio sumanymo apsaugoti į tam tikros profesijos atstovą besikreipusiojo interesus.

Darbe laikomasi nuomonės, kad liudijimo imunitetas yra teisė atsisakyti duoti liudytojo parodymus arba draudimas apklausti tam tikrus asmenis kaip liudytojus dėl proceso įstatyme numatytų aplinkybių. Taip pat suformuluojami esminiai liudijimo imunitetų koncepcijos teiginiai:

1. Liudijimo imuniteto suteikimo pirminė prielaida yra liudytojo subjektiškumo nustatymas;
2. Žmonijos vystymosi istorija keitė liudijimo imunitetus pagal konkretaus laikmečio visuomeninio gyvenimo aktualijas, o tai rodo subinstituto socialinę prigimtį;
3. Be teisinių egzistuojantys moraliniai – vertybiniai santykiai pagrindžia liudijimo imunitetų reglamentavimo svarbą.

Antrojoje ir trečiojoje dalyse, vadovaujantis teoriniais pirmosios dalies pagrindais, atliekamas sistemiškas bei nuoseklus kokybinis tyrimas. Šiose dalyse, taikant dokumentų ir lyginamosios analizės bei sintezės metodus, aptariamos liudijimo imunitetų rūšys lyginamosios teisėtyros aspektu, atskleidžiami jų reglamentavimo ypatumai bendrosios ir kontinentinės teisės tradicijų valstybėse. Teisminės Lietuvos ir užsienio valstybių praktikos pavyzdžiais iliustruojama liudijimo imunitetų problemų visuma, atkreipiamas dėmesys į tarptautinės teismų praktikos aktualijas, nustatomas Lietuvos Respublikoje reglamentuojamų liudytojų rūšių santykis su parodymų davimo galimybe. Darbe taip pat pateikiamos liudijimo imunitetų reglamentavimo optimizavimo gairės.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Первый раздел окончательной работы магистра, состоящий из трёх подразделов, посвящён теоретическому исследованию понятия и содержания свидетельского иммунитета, его места в системе уголовно – процессуальных иммунитетов. В этом разделе производится анализ понятий „свидетель“, „правовой иммунитет“, „свидетельский иммунитет“. Методологическую основу исследования составляют общенаучные методы познания, такие как анализ, синтез, системный подход, логические приёмы индукции и дедукции. В процессе разработки разных аспектов темы использовались также частно – научные методы: сравнительно – правовой, системно – структурный, исторический и др.

Научно – теоретическую основу работы составили труды известных учёных в области уголовно – процессуального права (Р. Юрка, Е. Шапалайте, В. Килинскас, Й. Ринкевичус, Й. Прадель, Ф. Касорля, Н. А. Алиев, В. В. Молчанов, А. В. Малько, С. Ю. Суменков и др.) и других отраслей права (Й. Салмон, А. О. Поддубный и др.). В работе подтверждаются гипотезы, что: 1. список обстоятельств при которых предоставляется свидетельский иммунитет в уголовно – процессуальном законе является окончательным, но круг лиц, освобождённых от обязанности дать свидетельские показания расширяется на неуказанных в ст. 80 и ч. 2 ст. 82 УПК; 2. императивное понятие свидетельского иммунитета по профессии в уголовном судопроизводстве незащищает интересы клиента.

В работе свидетельским иммунитетом понимается право лица не давать свидетельские показания и запрет допроса соответствующих лиц в случаях, предусмотренных УПК. Также представляется основные положения концепции свидетельского иммунитета:

1. Субъективность свидетеля является предпосылкой свидетельского иммунитета;
2. Развитие общества меняла свидетельский иммунитет по актуальности периода, а это показывает социальную природу субинститута;
3. Кроме правовых является и моральные отношения, которые обосновывает значение регламентации свидетельского иммунитета.

Ввиду того, что некоторые нормы, посвящённые свидетельскому иммунитету, нуждаются в совершенствовании, второй и третий разделы окончательной работы магистра посвящены углублённому изучению практических проблем реализации отдельных разновидностей свидетельского иммунитета. В этих разделах использована анализ и синтез документов и сравнение правовых систем мира. Также обратилось внимание на судебную практику Литвы и зарубежных стран, определилось соотношение свидетелей и возможности их показаний. Для решения проблем предлагается внести изменения в законодательство.

LITERATŪRA

Teisės norminiai aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Valstybės žinios, 1995, Nr. 40 – 987.
2. Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių, Valstybės žinios, 1999, Nr. 83 – 2455.
3. Vienos konvencija dėl konsulinių santykių, Valstybės žinios, 1999, Nr. 83 – 2456.
4. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, Valstybės žinios, 2002, Nr. 77 – 3288.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 – 1014.
6. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 2004, Nr. 50 – 1632.
7. Lietuvos Respublikos antstolių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 2002, Nr. 53 – 2042.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 2000, Nr. 89 – 2741.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais iki 2003 m. gegužės 1 d.), Valstybės žinios, 1961, Nr. 18 – 148.
10. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 2002, Nr. 37 – 1341.
11. Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 2001, Nr. 99 – 3515.
12. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 2002, Nr. 36 – 1340.
13. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 1992, Nr. 28 – 810.
14. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 1994, Nr. 81 – 1514.
15. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 1995, Nr. 89 – 1985.
16. Lietuvos Respublikos Seimo statutas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 1994, Nr. 15 – 249.
17. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 1994, Nr. 63 – 1231.

18. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis „Dėl santykių tarp katalikų bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų“, Valstybės žinios, 2000, Nr. 67 – 2022.
19. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas, Valstybės žinios, 2002, Nr. 112 – 4969.
20. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 1994, Nr. 46 – 851.
21. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 1999, Nr. 105 – 3019.
22. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 1996, Nr. 71 – 1706.
23. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. I – 8 „Rekomendacijos dėl liudytojo apklausos LR BPK 80 straipsnio 1 punkte, 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka“, Valstybės žinios, 2008, Nr. 6 – 234.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2000, Nr. 39 – 1105.
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2002, Nr. 104 – 4675.

Specialioji literatūra

26. ALIŠAUSKAS, Vytautas. Religijotyros žodynas. Vilnius, 1991.
27. BURDA, Ryšardas, KUKLIANSKIS, Samuelis. Apklausa ikiteisminio tyrimo metu (taktikos teorija ir praktika). Vilnius, 2007.
28. BURKEVIČIUS, V. Pranešėjas – liudytojas. Teisininkas, 1937, Nr. 6, p. 165 – 166.
29. CALLAN, Erin M. In re Mr. and Mrs. doe: witnesses before the grand jury and the head of state immunity doctrine. New York university journal of international law and politics, 1989, Nr. 1, p. 117 – 139.
30. CLEARY, E. W., STRONG, J. W., BROUN, K. S., MOSTELLER, R. P. Evidence: cases and materials. Minnesota, 1998.
31. ČIOČYS, Petras. Medicininiai ir teisiniai paciento paslapties aspektai ir jos saugojimo problemos. Teisė, 1993, Nr. 27, p. 16 – 21.

32. DANISEVIČIUS, Petras, LIAKAS, A. Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiname baudžiamajame procese. Vilnius, 1971.
33. DINACKUS, Thomas D. Defense witness immunity in New York. Cornell Law Review. 1985 – 86, Nr. 71, p. 890 – 918.
34. GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis. Baudžiamojo proceso kodekso projekto komentaras. Teisės problemos, 1999, Nr. 3 (25), p. 5 – 18.
35. GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUČONIS, Pranas, RINKIČIUS, Jurgis, ŠVEDAS, Gintaras, JASAITIS, Gintaras, MERKEVIČIUS, Remigijus. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. 1 knyga. Vilnius, 2003.
36. GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUČONIS, Pranas, RINKIČIUS, Jurgis, ŠVEDAS, Gintaras, JASAITIS, Gintaras, MERKEVIČIUS, Remigijus. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. 2 knyga. Vilnius, 2003.
37. GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUČONIS, Pranas. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005.
38. HARROD, William T. Witness Immunity Statutes: the constitutional and functional sufficiency of „use immunity“. Boston University Law Review, 1971, Nr. 51, p. 616 – 664.
39. HAVE, ten H. A. M. J., MEULEN, ter R. H. J., LEEUWEN, van E. Medicinos etika. Vilnius, 2003.
40. Įstatymų projektų Reg. Nr. XP – 2219, XP – 2220 aiškinamasis raštas. Vilnius, 2007 [žiūrėta 2007 birželio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=296690>.
41. JOČIENĖ, Danutė. Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika Teisė, 2001, Nr. 39, p. 33 – 51.
42. JURKA, Raimundas. Informacijos šaltinio paslapties išsaugojimo garantija baudžiamajame procese. Justitia, 2004, Nr. 1 (49), p. 63 – 67.
43. JURKA, Raimundas. Dvasininkų imunitetas baudžiamajame procese: sampratos problemos. Teisės problemos, 2004, Nr. 3 (45), p. 54 – 70.
44. JURKA, Raimundas. Liudytojo sąvoka Lietuvos ir kitų užsienio valstybių baudžiamajame procese. Jurisprudencija, 2004, Nr. 51 (43), p. 99 – 107.
45. JURKA, Raimundas. Žurnalistų imuniteto samprata baudžiamajame procese. Teisės problemos, 2005, Nr. 1 (47), p. 62 – 77.
46. JURKA, Raimundas. Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas. Jurisprudencija, 2006, Nr. 1 (79), p. 31 – 39.

47. JURKA, Raimundas. Atstovo kaip liudytojo apklausa. Teisės žinios, 2006, Nr. 2 – 3 (15 – 16), p. 35 – 36.
48. JURKA, Raimundas, MELNIČENKO, Svetlana, RANDAKEVIČIENĖ, Irma. Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje. Vilnius, 2006.
49. KANAPECKAITĖ, Jolanta. Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariami (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais). Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2004.
50. KAROLCZYK, Mark E. Defense Witness Immunity Grants: Independent Judicial Authority to Effectuate the Rights of Criminal Defendants. Arizona State Law Journal, 1981, Nr. 3, p. 771 – 799.
51. KAZLAUSKAS, Marcelis, MISIŪNAS, Jonas, IGNOTAS, Mykolas ir kt. Lietuvos TSR baudžiamojo proceso komentaras. Vilnius, 1989.
52. KAZLAUSKAS, Marcelis, RINKEVIČIUS, Jurgis. Asmenų parodymai baudžiamajame procese. Vilnius, 1991.
53. KILINSKAS, Vidas. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa. Teisė, 2005, Nr. 57, p. 50 – 70.
54. KING, Rufus. Immunity for witnesses: an inventory of caveats. American bar association journal, 1954, Nr. 40, p. 377 – 381.
55. LAUŽIKAS, Egidijus, MIKELĖNAS, Valentinas, NEKROŠIUS, Vytautas. Civilinio proceso teisė: vadovėlis. I tomas. Vilnius, 2005.
56. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso normų taikymas teismų praktikoje (1991 – 2000). Konsultacijos, nutarimai, nutartys. Vilnius, 2000.
57. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I dalis. Vilnius, 2000.
58. MACHOVENKO, Jevgenij. Liudytojai ir priesaikos pagalbininkai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Teisė, 2004, Nr. 51, p. 48 – 57.
59. MARTINONIENĖ, Elena. Lietuvos kriminalinės žurnalistikos veiklos ir teisėsaugos informacijos pateikimo žiniasklaidoje teisinis reglamentavimas visuomenės informavimo tobulinimo aspektu. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, komunikacija ir informacija (06 H). Vilnius, 2002.
60. McNAUGHTON, John T. The privilege against self – incrimination. The journal of criminal law, criminology and police science, 1960 – 1961, Nr. 51, p. 138 – 154.
61. MERKEVIČIUS, Remigijus. Baudžiamajon atsakomybėn traukiamo asmens samprata teisinės valstybės baudžiamajame procese. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2005.

62. MEŠKAUSKAITĖ, Liudvika. Žiniasklaidos teisė: visuomenės informavimo teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai. Vilnius, 2004.
63. MISEVIČIUS, Vilius. Tarptautinio bendravimo protokolas: vizitai, priėmimai. Kaunas, 1998.
64. MUELLER, Ch. B., KIRKPATRICK, L. C. Federal rules of evidence. Boston, New York, London, Toronto, 1994.
65. Northern Territory Law Reform Committee. Report on Privilege against self – incrimination. No 23. 2001.
66. PAKSAS, Audrius. Diplomatiniai imunitetai ir privilegijos ir jų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2000.
67. PANOMARIOVAS, Artūras. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2001.
68. PRADEL, Jean. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001.
69. PRADEL, Jean, CASORLA, Francis. Code de procédure pénale. Paris, 1994.
70. RANDAKAVIČIENĖ, Irma. Kasacinio teismo jurisprudencija. Kn. 2: baudžiamojo proceso teisė, 1995 – 2005. Vilnius, 2006.
71. RANDAKEVIČIENĖ, Irma. Baudžiamojo proceso uždavinytas. Vilnius, 2006.
72. SALMON, Jean. Manuel de droit diplomatique. Bruxelles, 1994.
73. STONE, Richard L. The case against a right to defense witness immunity. Columbia Law Review, 1983, Nr. 33, p. 139 – 158.
74. ŠAPALAITĖ, Eglė. Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos. Jurisprudencija, 2007, Nr. 3 (93), p. 83 – 91.
75. ŠILEIKIS, Egidijus. Imunitetas ir administracinio poveikio priemonės. Teisė, 2000, Nr. 34, p. 36 – 46.
76. ŠUMSKAS, Artūras. Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme. Vilnius, 2000.
77. ŠVEDAS, Gintaras. Visuomenės informavimo įstatymas bei žmogaus teisių ir laisvių apsaugos problemos. Teisės problemos, 1997, Nr. 3, p. 44 – 53.
78. TAMOŠAITIS, A. Liudytojų vaidmuo ir jų kvalifikacijos senajoje romėnų jus civile. Teisė, 1935, Nr. 32, p. 391 – 402.
79. TAPINAS, Laimonas. Žiniasklaidos bylos Europos Žmogaus Teisių ir Lietuvos teismuose. Vilnius, 2002.
80. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 1969.
81. URBONAS, Vytas. Žurnalistikos pagrindai. Klaipėda, 2007.
82. USHER, John. A. Bendrieji Europos Bendrijos teisės principai. Vilnius, 2001.

83. VAIČEKONIS, Pranciškus. Bažnytinė, arba kanonų teisė. Teisės apžvalga, 2000, Nr. 4, p. 28 – 42.
84. VALANČIUS, Virgilijus. Teisėjo ir teismo darbuotojo etika. Vilnius, 2000.
85. Visuomenės informavimo įstatyme įtvirtintų laisvių, teisių ir pareigų derinimas naujų technologijų amžiuje. Tarptautinė konferencija. Vilnius, 2005.
86. ZUCKERMAN, A. A. S. The principles of criminal evidence. Oxford, 1989.
87. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje. Apžvalga. Vilnius, 2004.
88. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje. Apžvalga. Vilnius, 2006.
89. АЛИЕВ, Н. А. Свидетельский иммунитет в уголовном процессе. Известия высших учебных заведений: Правоведение, 2005, Но 6, с. 109 – 123.
90. ВЛАДИМИРОВ, Л. Е. Учение об доказательствах. Тула, 2000.
91. ГОРСКИЙ, Г. Ф., КОКОРЕВ, Л. Д., ЭЛЬКИНД, П. С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. Воронеж, 1978.
92. ДИКАРЕВ, И. С. Диспозитивность в уголовном процессе России. Волгоград, 2005.
93. КЛЕЙНМАН, А. Ф. Гражданский процесс. Москва, 1940.
94. ЛЕВИН, Д. Б. Дипломатический иммунитет. Москва, Ленинград, 1949.
95. ЛИТВИНЦЕВА, Н. Ю. К вопросу о свидетельском иммунитете близких родственников. Санкт – Петербург, 2007 [žiūrėta 2008 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://iuaj103.valuehost.ru/modules.php?name=Pages&go=page&pid=332>>.
96. МОЛЧАНОВ, В. В. Свидетельский иммунитет в гражданском процессуальном праве. Известия высших учебных заведений: Правоведение, 2006, Но 2 (265), с. 109 – 119.
97. МАЛЬКО, А. В., СУМЕНКОВ, С. Ю. Правовой иммунитет: теоретические и практические аспекты. Журнал российского права, 2002, Но 2, с. 16 – 23.
98. ОРЛОВ, Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе. Москва, 2000.
99. ПАВЛОВИЧ, Ф. К. Теоретические и практические проблемы свидетельского иммунитета в уголовном процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук (12.00.09). Саратов, 2007.
100. ПЕТРУХИН, И. Л. Личные тайны (человек и власть). Москва, 1998.
101. ПОДДУБНЫЙ, А. О. Административно – деликтные иммунитеты. Журнал российского права, 2003, Но 6, с. 67 – 75.
102. СМИРНОВ, А. В., КАЛИНОВСКИЙ, К. Б. Комментарий к Уголовно – процессуальному кодексу Российской Федерации. Санкт – Петербург, 2004.
103. СТРОГОВИЧ, М. С. Уголовный процесс. Москва, 1946.

104. ТЕМИРЖАНОВИЧ, С. О. Свидетельский иммунитет в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук (12.00.09). Караганда, 2004.
105. Уголовно – процессуальный кодекс Азербайджанской Республики. Баку, 2001.
106. Уголовно – процессуальный кодекс Республики Беларусь. Минск, 2003.
107. Федеративная Республика Германия. Уголовно – процессуальный кодекс. Москва, 1994.
108. ЩЕРБА, С. П., ЗАЙЦЕВ, О. А. Охрана прав потерпевших и свидетелей по уголовным делам. Москва, 1996.
109. ЯКУПОВ, Р. Х. Уголовный процесс. Москва, 1998.

Praktinė medžiaga

110. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 567/2004.
111. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 615/2004.